

**SOSYAL MEDYADA MAHREMİYET İHLALLERİNİN
BOŞANMALAR ÜZERİNE ETKİSİNİN İSLÂM HUKUKU
VE USÛLÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Rukiye KARADELİ

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslâm Bilimleri
Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Tevhit AYENGİN
2023
(Her Hakkı Saklıdır)**

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

**SOSYAL MEDYADA MAHREMİYET İHLALLERİNİN BOŞANMALAR ÜZERİNE
ETKİSİNİN İSLÂM HUKUKU VE USÛLÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

(Evaluation of the Effect of Privacy Violations in Social Media on Divorce in Terms of Islamic Law
and Procedure)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rukiye KARADELİ

Danışman: Prof. Dr. Tevhit AYENGİN

Bayburt
Ağustos, 2023

KABUL VE ONAY TUTANAĐI

Prof. Dr. Tevhit AYENGİN danışmanlığında, 212237017 numaralı Rukiye Karadeli tarafından hazırlanan “Sosyal Medyada Mahremiyet İhlallerinin Boşanmalar Üzerine Etkisinin İslâm Hukuku ve Usûlü Açısından Değerlendirilmesi” isimli bu çalışma 16.08.2023 tarihinde aşğıdaki jüri tarafından İslâm Hukuku Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :..... **İmza :**.....

Jüri Üyesi:..... **İmza :**.....

Jüri Üyesi:..... **İmza :**.....

Bu tezin Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliđi’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

...../...../.....

Doç. Dr. Murat KUL

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Sosyal Medyada Mahremiyet İhlallerinin Boşanmalar Üzerine Etkisinin İslâm Hukuku ve Usûlü Açısında Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlanmış olduğum eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

16/08//2023

Rukiye KARADELİ

TEŐEKKÖR

Yüksek Lisans eğitim sürecinde ve tez çalışmam esnasında her türlü bilgi, tecrübe ve donanımından yararlandığım; her an ulaşabildiğim; anlayışı, sabrı, tahammülü ve desteği için; değerli vakitlerini harcayarak yol gösteren; Saygıdeğer Danışman Hocam Prof. Dr. Tevhit AYENGİN'e, eğitim hayatımın temelinde büyük emekleri olan rahmetli anneciğim ve babacığıma, çalışma saatlerimin yoğunluğu nedeniyle anlayış gösteren evlatlarıma ve kıymetli eşime sonsuz teşekkürler.

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL MEDYADA MAHREMİYET İHLALLERİNİN

BOŞANMALAR ÜZERİNE ETKİSİNİN İSLÂM HUKUKU VE USÛLÜ AÇISINDAN

DEĞERLENDİRİLMESİ

Rukiye KARADELİ

Ağustos 2023, 112 sayfa

Çalışmamızda sosyal medyada ihlal edilen mahremiyetin boyutu ele alınarak bu ihlallerin aile içerisinde meydana getirdiği sorunlar ve bu sorunların boşanmalar üzerindeki etkisi dile getirilmeye çalışılmıştır. Evli bireylerin, bu alanlarda etkileşimde bulunurken üzerlerine düşen sorumluluklar çerçevesinde hareket etmelerine dikkat çekilmiştir. Öncelikle bu çalışmanın amacının sosyal medya karşıtlığı yapmak değil, sosyal medyanın sağladığı birçok avantajla birlikte eşler arasında meydana getirdiği anlaşmazlıklardan yola çıkarak boşanmalar üzerindeki etkisini İslâmî perspektiften değerlendirmek olduğunu belirtmek gerekir. Birinci bölümde sosyal medyanın kullanım amaçları ve toplum üzerinde etkileri üzerinde durulmuş, sosyal medya *makasidüş-şeria* çerçevesinde ele alınarak dinin, canın, malın, aklın ve neslin korunması temelinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. İkinci bölümde İslâm hukukunda mahremiyetin genel çerçevesi çizilmiş sosyal medyada teşhir edilen beden görselleri, mahrem mekânların sergilenmesi ve bilgi mahremiyeti ele alınmıştır. Günümüzde sosyal ağlarda mahremiyet sınırlarının ne ölçüde aşıldığı saptanmaya çalışılmış ve bu ağlarda meydana gelen mahremiyet ihlallerine değinilmiştir. Üçüncü ve son bölümde günlük yaşamda karşılaşılan olaylardan yola çıkarak sosyal medyada meydana gelen mahremiyet ihlallerinin neden olduğu, sosyal ağların aile içi iletişime etkisi, nüşûz ve şikaka sebep olması, evlerin duvarlarını şeffaf hale getirmesi, yeni ilişki biçimlerini mümkün kılması ile sanal flörtlere zemin hazırlaması gibi başlıklarla ailede yol açtığı problemler nedeniyle boşanmalar üzerinde etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler:İslâm hukuku, makasidüş-şeria, sosyal medya, mahremiyet, talâk/boşanma.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
EVALUATION OF THE EFFECT OF PRIVACY VIOLATIONS IN SOCIAL MEDIA
ON DIVORCE IN TERMS OF ISLAMIC LAW AND PROCEDURE

Rukiye KARADELİ

August 2023, 112 pages

In our study, the extent of the privacy violated in social media has been discussed and the problems which are in the family and the effect of these problems on divorce have been tried to be expressed. The significant point has been the married individuals act within the framework of their rights and responsibilities while interacting in these areas. First of all, it should be noted that the aim of this study is not to oppose social media, but to evaluate the effect of social media on divorces from an Islamic perspective, based on the main problems it creates in the family along with the many advantages it provides. In the first chapter, the purpose of social media usage and its effects on society are emphasized, social media is handled within the framework of *simakasidus-sharia*, and evaluations are made on the basis of the protection of religion, life, property, mind and generation. In the second part, the general framework of privacy in Islamic law is drawn, body images displayed in social media, the display of private places and information privacy are discussed. Today, it has been tried to determine to what extent the limits of privacy in social networks have been exceeded and the privacy violations that occur in these networks have been mentioned. In the third and last part, based on the events encountered in daily life, privacy violations in social media caused by "the effect of social networks on communication within the family, *nuşuz* and *shikak*, the fact that social media makes the walls of houses transparent, makes new forms of relationships possible, and prepares the ground for virtual dating". With these titles, the effect of divorce on divorces due to the problems it causes in the family has been tried to be evaluated.

Keywords: Islamic law, *maksidus-sharia*, social media, privacy, *talaq*/divorce.

İÇİNDEKİLER

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZ	iii
ABSTRACH.....	iv
İÇİNDEKİLER TABLOSU.....	v
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
II. Araştırmanın Amacı.....	1
III. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi.....	2
IV. Kaynak Değerlendirmesi.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKU VE SOSYAL MEDYA

1.1. SOSYAL MEDYA	4
1.1.1. WhatsApp	6
1.1.2. Instagram	7
1.1.3. Facebook.....	7
1.1.4. MySpace	8
1.1.5. LinkedIn.....	8
1.1.6. Twitter	8
1.1.7. YouTube	8
1.1.8. Telegram.....	9
1.2. MAKÂSİDÜŞ-ŞERÎÂ VE SOSYAL MEDYA	11
1.2.1. Dinin Korunması ve Sosyal Medya.....	13
1.2.2. Canın ve Aklın Korunması Bağlamında Sosyal Medya.....	17
1.2.3. Malın Korunması ve Sosyal Medya	21
1.2.4. Neslin Korunması Bağlamında Sosyal Medya.....	23
1.3. SEDD-İ ZERÂİ' VE SOSYAL MEDYA.....	28
1.4. MASLAHAT YÖNÜYLE SOSYAL MEDYA.....	30
1.5. HUDÛDULLAH VE SOSYAL MEDYA	31

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL MEDYADA MEYDANA GELEN MAHREMİYET İHLALLERİ: MAHREMİYETİN SOSYAL AĞLARDA TEŞHİRİ

2.1. BEDENLERİN TEŞHİRİ	42
2.2. MESKENLERİN TEŞHİRİ	48
2.3. BİLGİ MAHREMİYETİ	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL MEDYANIN BOŞANMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

3.1. SANAL AĞLARIN AİLEYİ KUŞATAN NÖRLARDA DEĞİŞİME ETKİSİ	56
3.2. EŞLERİN SANAL AĞLARI ÖLÇÜSÜZ KULLANIMI VE BOŞANMALARDA SOSYAL MEDYA ETKİSİ.....	57
3.2.1. Hak ve Sorumluluk Yönüyle Aile	66
3.2.2. Aile İçi İletişim ve Birlikte Geçirilen Zamanın Yerini Sosyal Medyanın Alması	71
3.2.3. Nüşüz ve Şikak Bağlamında Sosyal Medya	75
3.2.4. Sanal Alem Aracılığıyla Sanal Flörtler	82
3.2.5. Duvarları Olmayan Evler	85
DEĞERLENDİRME	91
SONUÇ	95
KAYNAKÇA.....	98
ÖZ GEÇMİŞ.....	112

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
Hz.	: Hazreti
s.a.v.	: Sallallahû aleyhi ve sellem
vd.	: Ve diğerleri
çev.	: Çeviren
UHİM	: Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi
a.g.ç.	: Adı geçen çalışma
vb.	: Ve benzerleri
ed.	: Editör
TMK	: Türk Medeni Kanunu
sad.	: Sadeleştiren
thk.	: Tahkik eden
nşr.	: Neşreden
TCK	: Türk Ceza Kanunu
b.y.	: Basım yeri yok
bs.	: Basım
ts.	: Tarihsiz
BBS	: Bulletin Board Sytem (Bilgisayarlı Bilgi Sistemi)
y.y.	: Yayıncı yok
IRC	: İnternet Relay Chat (İnternet aktarmalı sohbet)
akt.	: Aktaran
r.a.	: Radiyallahu anh
b.	: Oğlu(arapça)
bk.	: Bakınız

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Çağımızda çeşitli etkenlerden dolayı aileye yönelik tehditler her geçen gün artmaktadır. Bu tehditlerden biri de şüphesiz sosyal medyadır. Özellikle son dönemlerde sosyal medyanın aşırı kullanımının aile içi iletişime etkisi ve eşler arasında meydana getirdiği sorunlar belirgindir. Oluşturulan sanal arkadaşlıkların ve özendirilen hayatların, ailenin temellerini sarstığı, sürekli paylaşılan selfiler ile sosyal medyanın evlerin duvarlarını yok ettiği, paylaşılan içeriklerin aileyi dış ortama açık hale getirdiği; dolayısıyla sürekli denetlenen ve gözetlenen ailelerin deforme edilerek dağılma noktasına geldiği gözlemlenmektedir.

Sosyal medya aile içerisinde iletişimi olumsuz etkileyerek ailenin birlikte geçirdiği zamanı daraltmaktadır. Alternatif olan her şeye kolayca ulaşım sağlayan eşler *sanal flört* denilen farklı ilişki biçimleriyle bu ağlarda sınır tanımaz bir şekilde etkileşimde bulunmaktadır. Bu sınırsız etkileşim eşler arasında kıskançlık gibi olumsuz duygular sokarak boşanma nedenleri olarak zikredilen nüşûz ve şikakın ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.

İslâm hukuku kaynaklarında sınırları çizilen mahremiyet, insanın temel hak ve hürriyetlerini hukukun koruması altına almaktadır. Ancak sanal olan bu alemde sınırsız özgürlük hissiyle kurulan iletişim mahremiyet anlayışından yoksun bir toplum inşa etmekte, kültürel bozulmaya neden olmaktadır. Bu bozulma toplumun temelini oluşturan aile içerisinde büyük sorunlar meydana getirmekte boşanmaları artırmaktadır. Bu sebeple İslâmi açıdan sanal dünya içerisinde ki mahremiyet anlayışının sorgulanması ve İslâm hukukundaki sınırlarının teknolojik gelişmelere paralel olarak yeniden çizilmesi gerekmektedir.

II. Araştırmanın Amacı

Çalışmamızın amacı sosyal medyada sorumsuzca etkileşimde bulunan evli bireylerin kurduğu sanal ilişkilerin ve ihlal ettiği mahremiyetin aile içerisinde meydana getirdiği sorunlardan yola çıkarak, bireyleri tamamen kontrol altına aldığına inandığımız ve aile üzerinde büyük etkileri olduğunu gözlemlediğimiz sosyal medyada meydana gelen mahremiyet ihlallerinin boşanmalar üzerinde etkisini İslâmi perspektiften mercek altına almak ve İslâm hukukunda çerçevesi çizilen mahremiyet anlayışının reel hayatta olduğu gibi sanal alemde de geçerli olduğunu hukukî zeminde değerlendirmeye çalışmaktır. Çalışmamızda sosyal medyada meydana gelen mahremiyet ihlallerine karşı eşlere ve topluma düşen görevler

ele alınmaya çalışılmış, İslâmi referanslar ışığında mahremiyetin korunması üzerinde durulmuştur.

III. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Sosyal ağlar artık hayatın tam merkezinde yer almış, gerçek hayatta meydana gelen her türlü eylem bu ağlar üzerinden gerçekleştirilebilir hale gelmiştir. Çalışmamızda öncelikle bu alanda gerçekleşen eylemler İslâm'ın korumayı hedeflediği beş temel esas yönüyle tetkik edilmiş, bu alanlarda mahremiyet ihlalleri nedeniyle işlenen suçlar İslâm Ceza hukuku yönüyle irdelenmiş, bazı yerlerde Türk Ceza Kanununa atıflar yapılmış; ortak bulunan ve uyuşmayan noktalara değinilmiştir. Ayrıca beden, mekân ve bilgi bağlamında mahremiyeti ilgilendiren alanlarda ifşanın boyutuna dikkat çekilmiş ve bu ifşanın aileye nüfuzu değerlendirilerek boşanmalar üzerindeki tesiri İslâm hukuku bakışıyla analiz edilmeye çalışılmıştır.

Aileye verdiği zarar açısından sosyal medya kullanan eşlerin bu sahada mahremiyetlerini muhafaza etmeleri ailenin devamı ve korunması bakımından önemlidir. Zira mahremiyet kavramı değerini yitirdikçe aile içerisindeki sorunlar artmakta ve bu sorunlar evliliklerin sonlanmasına kapı aralamaktadır. Her geçen gün boşanma oranlarında meydana gelen artış göz önünde bulundurulduğunda gerek ülkemizde gerekse tüm dünyada toplumların bu soruna karşı hızla çözüm üretmeleri gerekmekte ve konu üzerinde yapılacak olan çalışmalar son derece önem arz etmektedir.

IV. Kaynak Değerlendirmesi

Çalışmamızda İslâm hukukunun temel fikhî kaynaklarından yararlanılmış ve hukukî zeminde fikirler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte farklı alanlarda sanal ağlardaki mahremiyet algısı üzerine yapılmış olan çalışmalar konunun daha iyi anlaşılmasına ve önemine katkıda bulunmuş, gerekli yerlerde istatistiki verilere başvurularak problemin temelinde yer alan sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ulusal Tez Merkezi'nde "Sosyal Medya" kavramı taratıldığında 2 bin dokuz yüz elli kayıt, "Mahremiyet" kavramı taratıldığında ise üç yüz sekiz kayıta ulaşılmaktadır. Her iki kavram –sosyal medya ve mahremiyet- birlikte taratıldığında ise halkla ilişkiler alanında bir doktora çalışması, iletişim bilimleri alanında iki yüksek lisans tezi ve İslâm hukuku alanında bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır.¹ Bu çalışmalardan *Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim*

¹ Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi, "Aranan: Mahremiyet, Sosyal Medya" (Erişim 29 Ağustos 2023).

Dalı/İslâm Hukuku alanında Prof. Dr. Tevhit Ayengin danışmanlığında Sevdegül Çekiç'in yapmış olduğu, Diyanet Vakfı Yayınlarından kitap olarak da yayınlanan “*İslâm Hukukunda Mahremiyet ve Sosyal Medya*” isimli yüksek lisans tezi çalışmamızda yerini almıştır. Çalışmamızın genel çerçevesi İslâm hukuku olmakla birlikte, *Aile ve Tüketici Bilimleri Ana Bilim Dalında* Melike Aktaş Özdemir'in “*Sosyal Medya Kullanımının Aile İçi İletişime Etkisi*”, Nurten Sepetçi'nin *Gazetecilik Ana Bilim Dalı*'nda yaptığı “*Sosyal Medyada Mahremiyet Algısının Çöküşü: İntagram Örneği*”, Mukadder Hasgöl Koşmaz'ın *Sosyoloji Ana Bilim Dalında* yapmış olduğu “*Sosyal Medyanın (Dijital Kültür) Aile İlişkileri Üzerine Etkisi*” isimli yüksek lisans tezleri, Elif Erdem'in editörlüğünü üstlendiği *D.İ.B.* yayınlarından çıkan “*Sosyal Medya Ahlakı*” ve Abdulaziz Kıranşal'ın “*Gençler İçin Sosyal Medya İlmihali*” vb. konuyla ilgili diğer alanlarda yapılmış olan birçok çalışma tezimize ışık tutmuş ve ilgili bölümlerde yararlanılan kaynaklara yer verilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda sosyal medyada meydana gelen mahremiyet ihlallerinin boşanmalara etkisini İslâm hukuku yönüyle inceleyen akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla çalışmamız alanında bir ilk olma özelliği taşımakta ve literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Gayret ve emek bizden tevfik yüce Allah'tandır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKU VE SOSYAL MEDYA

1.1. SOSYAL MEDYA

İnternetin icadı ve hızla yaygınlaşması insanlığın yaşamış olduğu en büyük tahavvül(dönüşüm) beraberinde getirmiştir. Zaman ve mekân mefhumlarını ortadan kaldırarak dünyayı küresel bir köy haline dönüştüren internet, eşsiz bir değişim ve dönüşüme neden olmuştur.² İnternetin kullanım alanlarının farklılaşması neticesinde anlık iletişim ve etkileşim sağlayan ağlar ortaya çıkmış, bu yeni ağlar günlük kullanımda “sosyal medya” veya “dijital medya” olarak adlandırılmıştır.

Literatürde kabul görmüş en meşhur tanımıyla sosyal ağ siteleri; insanların sınırları çizilmiş bir düzen çerçevesinde açık ya da yarı açık profiller oluşturmalarına olanak sağlayan, birbirleriyle etkileşimde bulunan kişiler listesini ve bu kişilerin bağlantı paylaşımında bulunduğu diğer kişiler listesini sunan web tabanlı hizmetler olarak ifade edilmektedir.³

Sosyal medya, kullanıcılarının, ilgi alanlarını, bilgi ve görüşlerini paylaşarak etkileşimde bulunmalarını sağlayan çevrimiçi araçlardan oluşmaktadır. Bunlar; sosyal siteler; bloglar, mikrobloglar, sohbet siteleri, anlık mesajlaşma programları ve forumlardır. Bu araçlar insanların karşılıklı içerik ve bilgi paylaşmasına olanak sağlayan uygulama ve internet siteleri sayesinde kullanıcılara aradıkları ve ilgilendikleri içeriklere erişme fırsatı sunmaktadır. Bu sitelerde içerik üretme tamamen kullanıcılara ait olup, zaman ve mekândan bağımsız paylaşım ve etkileşimin olduğu bir iletişim şeklidir.⁴

Birden fazla kullanıcıyı bir araya getiren ve 1979’larda oluşturulan Usenet, kullanıcılar eliyle içerik oluşturmayı mümkün kılan sosyal medyanın ilk girişimi niteliğindedir. Şu anki sitelerin eski modası olan BBS’ler⁵ ise oturum açarak karşılıklı etkileşimde bulunmaya olanak sağlayan sitelerin ilk numuneleridir. BBS ilk olarak 1970 yılı

² İrfan Yıldırım, “Sosyal Medya, Dijital Bağımlılık ve Siber Zorbalık Ekseninde Değişen Aile İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/5 (12 Mayıs 2021), 1249.

³ Boyd, Danah M. ve Ellison, Nicole B; (2007), “Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship”, *Journal of Computer-Mediated Communication* 13/1(2007), 1-11.
<http://jcmc.indiana.edu/vol13/issue1/boyd.ellison.html> (Erişim 4 Nisan 2011), akt. İlhan Korkmaz, “Facebook ve Mahremiyet: Görmek ve Gözetle(n)mek”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (Ekim 2012-Mart 2013), 109.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Bostancı, *Sosyal Medyanın Gelişimi ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 35-36.

⁵ BBC: Bulletin Board Sytem (Bilgisayarlı Bilgi Sistemi).

sonunda çevrimiçi olmuş, BBS’lerin ardından Compuserve ve Prodig gibi çevrimiçi araçlar internet erişimi hususunda ilk gerçek “kurumsal” girişimler olarak hizmete sunulmuştur. IRC⁶ 1988 yılında sohbet, aktarmalı sohbet, dosya ve bağlantı paylaşımı için geliştirilmiş bugün bildiğimiz anlık iletinin gerçek manada babasıdır. Aynı zamanda ICQ 1995-96 yıllarında şahsi bilgisayarlar için geliştirilmiş ilk anlık mesajlaşma uygulamasıdır.⁷

1997’de modern manada ilk sosyal ağ Sixdegress.com ve Classmates.com hizmete sunulmuş, 2001’e kadar AsiAvenue, BlackPlanet ve Migente bağlantılar için onay almaksızın şahsi profillerinde arkadaş tanımlayabilme ve çeşitli profil oluşturabilmeye imkân tanımıştır. 1999’da Kore sanal dünyalar sitesi Cyword, 2000 yılında İsveç web topluluğu LunarStorm sosyal ağ siteleri oluşturulmuştur. Sonraki dalga Ryze.com, Tribe.net, Friendster ve LinkedIn gibi ağlar olmuştur.⁸ Yüksek hızlı internet erişimi 2003’te Myspace ve 2004’te Facebook gibi sosyal ağların kurulmasına ve “sosyal medya” kavramının popülerleşmesine öncülük etmiş ve bugünkü önemine katkıda bulunmuştur.⁹

Ulaşımının ve kullanımının kolay olması ve kullanım amaçlarının çok olması sosyal medyanın cazibesini artırmakta ve onu hayatımızda olmazsa olmaz haline getirmektedir. 2021’in son çeyreğinde yayınlanan ve bütün dünyanın dijital verilerini içeren “*We Are Social Turkey Ocak 2022*” raporuna göre 2022’te sosyal medya kullanıcı sayısı dünya nüfusunun % 58,4’üne ulaşmıştır. Öyle ki sosyal medya kullanımı son on yıl içerisinde internet kullanımını dahi geride bırakmıştır. Bugün toplam 4,62 milyar kullanıcısı bulunan sosyal medya, 2021 yılında 424 milyon yeni kullanıcı ile 2012’den bu yana kullanıcı sayısını 3,1 kat artırmıştır. Bu rakam günlük bir milyondan fazla yeni kullanıcı yani saniyede 13 yeni kullanıcıya denk gelmektedir.¹⁰

Günümüzde sosyal ağlar hem içerik hem de şekil itibarıyla geniş bir yelpazeye sahiptir. Kullanıcıların karşılıklı olarak birbirleriyle tanışmasına, içerik üretmesine ve ürettiği içeriği çevresiyle paylaşmasına, ortak ilgi alanlarındaki bireylerin buluşarak gruplar

⁶ IRC: Internet Realy Chat (İnternet aktarmalı sohbet).

⁷ Bostancı, *Sosyal Medyanın Gelişimi ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları*, 38-41.

⁸ Bostancı, *Sosyal Medyanın Gelişimi ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları*, 38-41.

⁹ A. M. Kaplan, & M. Haenlein; “The fairyland of Second Life: About virtual social worlds and how to use them”, *Business Horizons* 52/6 (2009), 563-572. akt. Mustafa Bostancı, *Sosyal Medyanın Gelişimi ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları*, 41.

¹⁰ Recro Digital Marketing, “Aranan: Türkiye’de ve Dünyada Sosyal Medya Kullanımı” (Erişim 28 Mayıs 2022).

oluşturmasına olanak sağlayan bazı sosyal medya araçlarının¹¹, kullanım sırası ve kullanılma oranları şöyledir: WhatsApp %93.2, Instagram %92.5, Facebook %78.1, Twitter %69.6, Facebook Messenger %54.3, Telegram %53.7, TikTok %47.6, Pinterest %40.7, Snapchat %37.2, LinkedIn %28.2, Skype %26.2, Imessage %20.4, Discord %20.1, Tumblr %13.3, Reddit %11.1.¹²

Geçmişten günümüze hayatımızda daha fazla yer edinen bu sanal ortam, çeşitli amaçlar için kullanılmaktadır. Bu amaçların başında haberleşme ve iletişim gelmekte; iş, eğitim, araştırma, akademik çalışmalar ve daha birçok farklı alanda bu ortamdan yararlanılmaktadır. Yalnızlık duygusu, stres, depresyon veya mutluluk gibi sosyo-psikolojik durumların ifade edilmesi, dijital teknolojinin sunduğu aygıtlar ile sanal sitelerin ortaya koyduğu sanal oyunlar,¹³ dinî içeriğe ulaşma, paylaşma ve dinî içerik yayınlama da sosyal medyanın diğer kullanım amaçlarındandır.¹⁴ Günlük yaşamda en çok ziyaret edilen sosyal medya uygulamalarından bazıları şunlardır:

1.1.1. WhatsApp

En çok kullanılan sosyal medya uygulamalarından *WhatsApp*, karşılıklı yazışma, bilgi, belge ve görsel paylaşma, iki kişi arasında veya grup şeklinde konuşma ve görüntülü sohbet gibi kolaylıkla iletişim sağlanan bir yapıya sahiptir. Ayrıca durum güncellemesi uygulamasıyla insanların duygu, düşünce ve yaşamlarından kesitleri süreli olarak diledikleri kişilere açabilecekleri bir platformdur.

Kullanıcıların bir kimlik niteliğinde telefon numaralarını kullanarak hesap açmalarına olanak sağlayan WhatsApp, pratik olması ve kolay kullanımı nedeniyle kullanıcı sayısını her geçen gün artıran bir sosyal medya uygulamasıdır.¹⁵

¹¹ Bostancı, *Sosyal Medyanın Gelişimi ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları*, 55.

¹² We are Social (WaS), Aranan: “2022 Türkiye’de Sosyal Medya Kullanım Verileri” (Erişim 18 Ekim 2022).

¹³ Yıldırım, “Sosyal Medya, Dijital Bağımlılık ve Siber Zorbalık Ekseninde Değişen Aile İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, 1240.

¹⁴ Sefer Yavuz, “Sosyal Medya Kullanım Amaçları Üzerine Bir İnceleme: İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği”, *Bozok University Journal of Faculty of Theology*, 17/17 (2020), 103-104.

¹⁵ Hakan Yüksel, “Sosyal Medya Ortamında Mahremiyet Sorunu: Facebook ve WhatsApp Platformları”, *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi* 7 (2021), 100.

1.1.2. Instagram

En çok kullanılan uygulama WhatsApp olsa da sosyal medya kullanıcılarının favorisi *Instagram*'dır.¹⁶ Fotoğraf ve video paylaşımına imkân sağlayan Instagramı popüler kılan en önemli etkenlerden birisi, diğer sosyal medya uygulamalarıyla entegre çalışmasıdır. Instagram ile oluşturulan ve paylaşılan içerikler Facebook, Twitter, Flickr, Tumblr üzerinden de paylaşılabilmektedir.¹⁷ Ayrıca uygulamanın içerisindeki fotoğraf düzenlemede kullanılan filtreler, arkadaş etiketleme, sohbet, karşılıklı görüşme vb. özellikler uygulamayı cazip kılmaktadır.

1.1.3. Facebook

2006'da Harvard Üniversite öğrencisi Mark Zuckerberg tarafından kurulan, insanların birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunmasını ve iletişim kurmasını sağlayan *Facebook*¹⁸ ülkemizde yaygın olarak kullanılan bir sosyal medya platformudur. Paylaşılan içerikleri kimlerin görebileceğini belirleme, kullanıcıya bırakılan uygulamada bireyler karşılıklı olarak birbirlerini takip edebildikleri gibi bu takip tek taraflı da olabilmektedir. İçerikler kullanıcılar tarafından üretilmekte ve “beğeni/like” büyük önem arz etmektedir. Süreli olarak “hikâye” adı altında durum güncellemesi yapılabilmekte, ayrıca geçmişte yapılan paylaşımlar anı olarak yeniden paylaşılabilmektedir.

Facebook'un İnsanlar arasında ilişki yönüyle en belirgin etkisi benliklerini sunma yarışı içerisinde kullanıcıların görme, gösterme ve gözetle(n)me odaklı yeni bir iletişim modeliyle mahremiyet kodlarını dönüşüme uğratmasıdır.¹⁹

İnsanların Facebook'ta geçirdiği süre ayda 12.6 saate denk gelmektedir.²⁰ Facebook'un Türkiye'de 37 milyon kullanıcısı bulunmakta ve Türkiye Facebook kullanımında dünyada onuncu sırada yer almaktadır.²¹

¹⁶ WaS, Aranan: “2022 Türkiye’de Sosyal Medya Kullanım Verileri”.

¹⁷ Sevdegül Çekiç, *İslâm Hukukunda Mahremiyet ve Sosyal Medya* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 29.

¹⁸ Bostancı, *Sosyal Medyanın Gelişimi ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları*, 56.

¹⁹ Korkmaz, “Facebook ve Mahremiyet: Görmek ve Gözetle(n)mek”, 108.

²⁰ WaS, Aranan: “2022 Türkiye’de Sosyal Medya Kullanım Verileri”.

²¹ BBC NEWS TÜRKÇE. “Aranan: Türkiye’de Sosyal Medya Ne Kadar ve Nasıl Kullanılıyor?” (Erişim 14 Ekim 2022).

1.1.4. MySpace

Yaklaşık 100.000.000 kullanıcısı bulunan *MySpace* bir sosyal medya platformudur. Bir nevi reklam sitesi olarak da bilinen MySpace aynı zamanda sosyal arkadaşlık sitesi olarak da kullanılmaktadır.²²

1.1.5. LinkedIn

Dünya çapında iki yüz ülke ve bölgede sekiz yüz elli milyon üyesiyle *LinkedIn* en büyük profesyonel sosyal iletişim ağı²³ olup, 2022 yılı başında ülkemizde 12 milyon kullanıcısı bulunmaktadır.²⁴ Fotoğraf, video yayınlanabilen ve çevrimdışı etkinlikler düzenlenebilen LinkedIn, kullanıcılarına guruplara katılma, makaleler yazma vb. imkânlar sunmaktadır.²⁵

1.1.6. Twitter

2016 yılında Amerika'nın Kaliforniya eyaletinde kurulan ve “*Kuş cıvıltısı*” anlamına gelen *Twitter*, gerek ülkemizde gerek dünyada en çok kullanılan sosyal paylaşım siteleri arasındadır. Gündemle ilgili en sıcak gelişmelerden haberdar olunan, yardım vb. kampanyaların oluşturulabildiği, kullanıcılarının hayatlarının önemli gelişmelerini paylaşabildikleri, diledikleri profilleri takip edebildikleri bir platformdur.²⁶ Türkiye’de 16,10 milyon kullanıcısı bulunan Twitter, kullanımını on üç yaş ve üzeriyle sınırlamaktadır.²⁷

1.1.7. YouTube

Günlük yaklaşık olarak altmış beş bin yeni video eklenerek yüz milyona yakın videonun izlendiği YouTube, bireysel amatör klipler, film ve TV program parçaları, müzik klipleri vb. kullanıcılar eliyle hazırlanan içeriklerden oluşmaktadır. Kullanıcılar hem var olan videoları seyredebilmekte hem de dilediklerinde kendi oluşturdukları videoları YouTube’da

²² Tekno Desdek, “Aranan: MySpace Nedir Nasıl Kullanılır?” (Erişim 14 Ekim 2022).

²³ LinkedIn, “Aranan: LinkedIn” (Erişim 14 Ekim 2022).

²⁴ WaS, Aranan: “2022 Türkiye’de Sosyal Medya Kullanım Verileri”.

²⁵ İn Yardım, “Aranan: LinkedIn Nedir ve LinkedIni Nasıl Kullanabilirim?” (Erişim 14 Ekim 2022).

²⁶ Milliyet, “Aranan: Twitter Nedir, Nasıl Kullanılır? Twitter Ne İşe Yarar?” (Erişim 13 Ekim 2022).

²⁷ WaS, Aranan: “2022 Türkiye’de Sosyal Medya Kullanım Verileri”.

paylaşabilmektedir.²⁸ Kullanıcılar aylık zamanlarının yaklaşık 18,5 saatini bu uygulama başında geçirmektedir.²⁹

1.1.8. Telegram

Rus programcı Pavel Durov tarafından kurulan ve Ağustos 2013'te yayın hayatına başlayan *Telegram*, metin mesajı, ses kaydı, sticker, fotoğraf, video ve 2 GB'a kadar dosya paylaşılabilen bir sosyal medya platformudur. Telefon numarası ile kaydolunan uygulamada, istenilen irtibatlarda telefon numarası verilmeden yalnızca kullanıcı adı ile de görüşme yapılabilmektedir.³⁰ Bu ağlar hayatımızın neresindedir? Ve fayda-zarar yönleri nelerdir? Kısaca değinelim:

Sanal bir iletişim alanı olan sosyal medya, sınırları aşarak günlük hayatın ta kendisi konumuna yükselmiştir. Dünyanın dört bir tarafından kalabalık gurupları geniş bir sosyalleşme paydasında bir araya getiren sosyal ağlar birçok kullanıcısı tarafından yeme-içme gibi bir ihtiyaç olarak algılanmaktadır.³¹ Sosyal medya başta hız ve maliyet gibi ciddi avantajlar taşımaktadır. Herhangi bir gelişmeden tüm dünyayı haberdar etmek mesaj kutusunu doldurmak ve tek bir tuşa basmak kadar kolaydır. Bu mecralarda hesap açmanın hiçbir maddi gideri bulunmamaktadır.³² Bu ağlarda iletişimin son derece kolay, hızlı ve düşük maliyetli olması günlük kullanımda insanların hayatlarını olumlu yönde etkilemektedir. Ticaret, eğitim, ulaşım, sağlık, turizm, spor vb. kamusal alanların yanı sıra, sosyalleşme, yeni coğrafyalar ve kültürler keşfetme, yeni insanlar tanıma ve hatta evlenme gibi sayılamayacak kadar çok sayıda yeniliği hayata dahil eden bu sanal ortam insanlığın hizmetindedir.³³

Sosyal medya yirmi birinci yüzyıl insanının “yeni dünyası”dır. Klasik medya ile tek taraflı etkileşim halinde olan bireyler kendi seslerini duyurma, yeni seslerle buluşma ve kendilerini diledikleri şekilde ifade etme özgürlüğü elde etmişlerdir. Elbette her yeni oluşum gibi bu mecranın da olumsuz yönleri, handikapları ve kritik sınırları olacaktır.³⁴

²⁸ Bostancı, *Sosyal Medyanın Gelişimi ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları*, 74.

²⁹ WaS, Aranan: “2022 Türkiye’de Sosyal Medya Kullanım Verileri”.

³⁰ Vikipedi, “Aranan: Telegram nedir?” (Erişim 9 Şubat 2023).

³¹ Mustafa Çalışkan - Yunus Mencik, “Değişen Dünyanın Yeni Yüzü: Sosyal Medya”, *Akademik Bakış Dergisi* 50 (2015), 255.

³² Bostancı, *Sosyal Medyanın Gelişimi ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları*, 44.

³³ Çalışkan - Mencik, “Değişen Dünyanın Yeni Yüzü: Sosyal Medya”, 263.

³⁴ Cihan Oğuz, “Sosyal Medya Gerçekte “Bağımlılık” mıdır? Alternatif Bir Bakış”, *Dijitalleşen Dünyada Yeni Medya*, ed. Hasan Çiftçi (b.y.: Iksad Publications, 2019), 75.

M. Raşit Akpınar “İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya” adlı çalışmasında sosyal ağların sıradan ve nitelikli suç işlemeye müsait bir araç olma potansiyeli taşıdığını dile getirmektedir. Ayrıca ırkçılık, hakaret, nefret söylemi, yanıltıcı bilgi beyanında bulunmak vb. dolandırıcılık kapsamında yer alan suçların, sanal ağlar aracılığı ile daha kolay işlenmekte olduğuna dikkat çekmektedir. Adı geçen çalışmada bu ağların bilinçsiz olarak kullanılmaları durumunda bireyi insanların ilgisini çekmeye ve egoist bir tavır takınmaya yönlendirdiği için *narsisizm*; paylaşılan içeriğin beğenilmeme kaygısı, beklemediği yorum ve eleştiri alma endişesi taşımaya sevk ettiği için *anksiyete*; takıntılı olarak bir kimseyi takip etme ve hakkında her şeyi bilme isteğine sürüklemesi sebebiyle *stalkinge* yol açtığı belirtilmiş, sosyal medyanın zihni sürekli meşgul ederek *hiperaktivite* ve *dikkat eksikliğine* gibi psikolojik problemlere yol açtığı vurgulanmıştır. Ayrıca sosyal ağların bireyleri sanal ortamda sosyalleştirirken komşuluk, akrabalık ve yüz yüze arkadaşlık ilişkilerini zedelediği belirtilmiştir.³⁵

Sosyal medya amacına uygun olarak kullanıldığı takdirde birçok yönden büyük bir nimet olarak değerlendirilebilir. Ancak sağladığı faydaların yanı sıra pek çok problemi de beraberinde getirdiği açıktır. Kur’ân-ı Kerîm’de “İnsanlar, ‘İnandık’ demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler”³⁶ ayeti ve takip eden ayette geçmiş çağlardaki toplumların türlü fitnelerle imtihan edildiklerini bildirmektedir.³⁷ Meydana getirdiği sorunlar ve neden olduğu olaylar açısından bakıldığında sosyal medya, çağımızın imtihan vesilesi olarak düşünülebilir.

Toplum içerisinde kontrol mekânizması görevini üstlenmiş olan din, aile, okul vb. sosyal kontrol mekânizmalarının önüne geçen sosyal medya, bu işleviyle kuvvetli bir sosyalizasyon aracı olarak toplumları inanılmaz bir hızla değiştirip dönüştürmektedir. Bu süratli değişime hazırlıksız yakalanan toplumlar için ona adapte olmak hiç de kolay olmamıştır. İslâm toplumu da bu teknolojik hıza ve değişime hazırlıksız yakalanan toplumlardan biri olup bu dijital sisteme tam olarak adapte olmuş gözükmemektedir. Artık hayatımızın neredeyse tüm alanlarını kaplayan bu mecradan uzak kalmak mümkün değildir. Şu hâlde insan bu sanal platformda nasıl davranmalıdır? Meseleye İslâm’ın insanın her türlü hakkını korumaya yönelik beş temel maksadı çerçevesinde bakmak faydalı olacaktır.

³⁵ M. Raşit Akpınar, “İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28 Mart 2017), 493-509.

³⁶ Kur’an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), el-Ankebût 29/2.

³⁷ el-Ankebût 29/3.

1.2. MAKÂSİDÜŞ-ŞERİA VE SOSYAL MEDYA

İslâm dini bir taraftan Allah ile kul arasındaki bağı güçlendirme gayesi güderken, diğer yandan insanın, dünyada fert ve toplum olarak temiz, nezih ve huzurlu bir yaşam sürmesini amaçlamaktadır. Her iki amaca yönelik İslâm, farklı düzeylerde birtakım hükümler getirmiştir.³⁸

Makâsîdû 'ş-şerîa, “Şari’in hükümleri koyduğunda amaçladığı gaye ve hikmetlerdir.”³⁹ Başka bir ifadeyle *makâsîdû 'ş-şerîa*, Yüce Yaratıcı’nın hukuk düzeninden beklediği faydaları gerçekleştirmeyi ve kural koymadaki muradını ifade etmektedir. İbn Âşur makâsîdı genel ve özel olmak üzere ikiye ayırarak genel makâsîdı, Şârî’in şer’î hükümlerin bütününde ya da büyük bir çoğunluğunda göz önünde bulundurduğu mânâ ve hikmetler olarak açıklamaktadır. Özel makâsîdı ise insanların özel hukuki tasarruflarında onların faydalı amaçlarını gerçekleştirmek ya da genel çıkarlarını korumaya yönelik Şari’in hedeflediği nitelikler şeklinde ifade etmektedir.⁴⁰

İbn Âşur çalışmasında makâsîd-fıtrat ilişkisine dikkat çekerek, Allah Teâlâ’nın yarattıklarında gözettiği düzen olarak aslında İslâm hukukunun genel maksadının insan fıtratının bozulan yanlarını düzeltme ve o fıtratı koruma olduğuna dikkat çekmektedir.⁴¹ Buna göre Allah’ın koymuş olduğu hükümlerde mutlaka bazı ana gayeleri hedeflediği, bu gayelerin insanlara fayda sağlama ve onlardan zararı gidererek dünyayı şerlerden temizlemek olduğunu söylemek mümkündür. Zira İslâm hukukunun umumi gayesi ümmetin/toplumun yararını gözetmek, genel düzeni korumak ve devam ettirmektir.⁴²

Şer’î hükümlerin amacı maslahatları korumak, maslahat ise yararı sağlayıp zararı uzaklaştırmak (celb-i menfaat ve def-i mazarrat)’tır. Gazzâlî, maslahattan kastedilenin Şari’in maksadının korunması olduğunu ifade etmektedir.⁴³ İnsanla alakalı dünyevî ve uhrevî tüm faydaları ifade eden maslahat ile arasında sıkı bir ilişki bulunan makâsîd, maslahatı da içine

³⁸ Ali Bakkal, *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm (PDF: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007)*, 354.

³⁹ Allâl el-Fâsî, *Makâsîdû 'ş-Şerîati'l-İslâmiyye ve Mekârimuhâ* (b.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1413/1993), 7.

⁴⁰ Muhammed et-Tahir İbn Aşur, *Makâsîdû 'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, 51, 146.

⁴¹ Muhammed et-Tahir İbn Aşur, *Makâsîdû 'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, 56-59.

⁴² Muhammed et-Tahir İbn Aşur., *Makâsîdû 'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, 63.

⁴³ Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Abdüsselam Abdüşşâfi, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993), 174; Semîh Abdulvehhab el-Cündî, *Ehemmiyyetü'l-makâsîd fi 'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye* (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1429/2008), 145; Rahmi Yaran, “Cüveyni Öncesi Makasîd/Maslahat Söylemi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (Ocak 2005), 99-103.

alan geniş bir kavramdır.⁴⁴ Yapılan tanımlar göz önünde bulundurulduğunda *makāsidi’ş-şerîa*, “*kanun ve hükümlerin ruh ve mantığıdır*” denilebilir.⁴⁵ Yaratılış yönüyle İslâm hukukunun bu gayeleri, zarûriyyât, hâciyyât, tahsîniyyât şeklinde tasnif edilmiştir.⁴⁶

Zarûriyyât: Olmazsa olmaz kabilinden olan, yitirildiğinde toplum düzeninin bozulduğu, fesat ve anarşinin baş gösterdiği, kötülüklerin yayıldığı, ahiret hayatındaki huzurun dahi tehlikeye girdiği değer hükümlerdir. Bunlar; dinin, nefsin, neslin, aklın ve malın korunmasıdır.⁴⁷ Bu değerler, muhafazasına bütün din ve milletlerin ihtimam gösterdiği, temel esaslar (usûlu’d-dîn)⁴⁸ olarak evrensel değerlerdir.

İslâm dini bu değerlerin muhafazası için birtakım hükümler getirmiştir. Örneğin İslâm insan bedeninin dokunulmazlığını önemsemiş, bedene verilen zararın kasıtlı olması durumunda kisası emretmiştir.⁴⁹ Neslin devamı için evliliği meşru kılmış zina ve zinaya götüren her türlü eylemi yasaklamıştır.⁵⁰ Aklı düşünmeye sevk etmiş, düşünme yetisini insanın elinden alan içkiyi haram kılmıştır.⁵¹

Hâciyyât: Toplum düzeninin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için kolaylık ve genişlik sağlayan dinî-hukukî değer hükümlerdir. Bunlar bulunmadığında toplum düzeni bozulmaz ancak insanlar sıkıntı ve güçlüklerle karşılaşır.⁵² İslâm’da bazı durumlarda verilen ruhsatlar, helal olması kaydıyla yiyecek, içecek giyim ve binek gibi ihtiyaçlarda kaliteli olanlarının kullanımının helalliği,⁵³ istisna, selem akitleri vb. durumlar hâciyyât çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Tahsîniyyât: Zarûriyyât ve tahsîniyyâtın bulunduğu alanlarda gündeme gelen, üstün ahlak anlayışına(mekârim-i ahlâk) mutabık davranış sergilemeyi, hoş olmayan hallerden

⁴⁴ Abdullah Kahraman vd., “Makasidü’ş-Şeria”-“Maslahat”, *Temel İslâm Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 5/334-366.

⁴⁵ Bâbekr Hasan, *Felsefetü Makāsidi’t-Teşrî fi’l-Fıkhi’l-İslâmî ve Usûlih, Mecelletü’ ş-Şerian ve’l-Kânûn* (b.y, y.y, 1987:), 1/101.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *el-Mahsûl fî ilmi usûli’l-fikh*, thk. Tâhâ Câbir el-Alvânî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, (1997), 5/159-458; Ebu’l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa’lebî el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli’l-ahkâm*, thk. Abdu’r-Râzık Afîfî (Beyrut: el-âMektebü’l-İslâmî, ts.) 3/274-275; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî el-Gırnâtî, *el-Muvâfakât fî usûli’ş-şeria*, çev. Mehmed Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020) 2/7.

⁴⁷ Bakkal, *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm*, 354.

⁴⁸ Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, 2/24.

⁴⁹ el-Bakara 2/179.

⁵⁰ el-İsrâ 17/32.

⁵¹ el-Mâide 5/90.

⁵² Bakkal, *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm*, 354.

⁵³ Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, 2/10.

uzaklaşmayı temin etmeye yönelik kurallardır. Bunlar dinî ve ahlakî olarak üstün ahlak anlayışının gerektirdiği değer hükümlerdir.⁵⁴ Hayatı güzelleştiren bu değerlere, Allah’a yakınlaşma arzusuyla yerine getirilen nafil ibadetler, gönül hoşluğuyla verilen sadakalar, israftan ve cimrilikten kaçınma, yeme içme vb. kurallar örnek verilebilir.⁵⁵

Elbette ki önceki fakihlerin tespit etmiş olduğu bazı umumi ve kalıcı maslahatların yanı sıra her çağın kendine özgü zarûriyyâtı, hâciyyâtı ve tahsîniyyâtı vardır.⁵⁶ Makâsîd düşüncesi, hukuki sorunların çözüme kavuşturulmasında etkin ve pratik bir fonksiyona sahiptir. Özellikle yeni hukuki konular gündeme geldiğinde, konunun hükmüne yönelik naslarda açık bir emir ya da nehyin olmaması durumunda dinin temel hukuki ilkelerinden ve kanun koyucunun hükümleri belirlerken hedeflediği temel maksatlardan yola çıkarak güncel hükümlere ulaşılması mümkün olabilmektedir.⁵⁷ Şimdi çalışmamızın mihenk noktası olan sosyal medyayı İslâm’ın gayeleri ve hedefleri çerçevesinde değerlendirmeye çalışalım.

1.2.1. Dinin Korunması ve Sosyal Medya

Din doğuştan insan fitratında var olan bir duygudur ve bireyin hayatında yadsınamaz bir yere sahiptir. Bu nedenle hem dini metinler hem de beşerî hukuk, temel hak ve hürriyetler arasında dokunulmaz saydığı bu olguya azami derecede önem atfetmektedir.⁵⁸ Usulcüler de beş zaruri maslahatın en önemlisi ve ilki olarak dinin muhafaza edilmesini göstermişlerdir.⁵⁹ Nitekim dinin koruma altına alınmayıp zarar görmesi zaruretle korunması gereken tüm maslahatların aleyhinedir.

Kur’ân’da “...Eğer Allah’ın, insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah’ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah kendi dinine yardım edene mutlaka yardım

⁵⁴ Bakkal, *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm*, 355.

⁵⁵ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/ 10-11.

⁵⁶ Muhammed Âbid el-Câbiri, *Çağdaş Arap-İslâm Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*, çev. Ali İhsan Pala - Mehmet Şirin Çıkar (Ankara: y.y., 2001), 66-68.

⁵⁷ Adem Yıldırım, “İslâm Hukuk Literatüründe Makasîdü’ş-şeria’ya Genel Bir Bakış” *İslâmî İlimlerde Maslahat* ed. Ayten Erol (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 155.

⁵⁸ Ömer Yılmaz, “Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ulus Anayasalarında ‘Din ve Vicdan Özgürlüğü’”, *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/11 (2007), 301.

⁵⁹ Nazım Büyükbay, “İslâm Ceza Hukukunda Cezalandırma ve Maslahatların Korunması Arasındaki İlişki”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/34 (2013), 149.

eder...”⁶⁰ ayeti dinin korunmasının hak olduğunu, dinî yaşantının ve mabetlerin dokunulmaz olduğunu genel bir kaide olarak ifade etmektedir.⁶¹

Dinin korunması bireysel ve toplumsal olarak iki alanda ele alınmaktadır. Bireysel anlamda dinin korunması müslümanların dinini, inancını ve amelini deforme edecek her türlü etkiden kendisini muhafaza etmesidir. İkincisi ise toplumsal düzeyde dinin sabitelerini alt üst edecek her şeyin yok edilmesine karşın birlik ve beraberliğin muhafaza edilmesi ve saldırılara karşı ülkenin savunulmasıdır.⁶² Zira dinin korunması ancak hak yoldan saptırma gayretiyle insanlar üzerinde baskı ve zorlamanın olmadığı ve yeryüzünde fitnenin ortadan kaldırıldığı bir ortamın oluşturulmasıyla mümkündür.⁶³

Kelime manasından da anlaşılacağı gibi İslâm barış ve huzur dinidir. Din ile getirilen düzenlemelerin maksadı bireyin, ailenin ve toplumun güven huzur ve mutluluğunu temin etmektir. İslâm hukukunda yer alan cezaî yaptırımlar ile bireylerin dini yaşantılarının korunması ve kamu düzenine yönelik saldırıların önlenmesi hedeflenmiş,⁶⁴ “Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır...”⁶⁵ hükmü ile farklı inanç sahiplerinin dahi inanç hürriyetleri koruma altına alınmıştır. Bu kaide çerçevesinde ilk dönemlerinden itibaren İslâm, hakim olduğu topraklarda cemiyet düzenini bozmadıkları müddetçe müslüman olmayan insanların dinî yaşantılarına müdahale etmemiş, ibadet alanlarına dokunmamış, zimmet akdi ile eman verilenlerin güvenliklerini sağlamış ve onlara zarar verenleri hukuk çerçevesinde cezalandırmıştır.⁶⁶

Düşünce ve ifade hürriyeti ister erkek ister kadın olsun İslâm hukukunun toplumda tanıdığı ve saygı duyduğu bir haktır. Kanuni sınırlara riayet ettiği sürece kişinin bu hakkı mahfuzdur. Ancak fikir sahibi bu hak vesilesiyle başkalarına zarar verir, fitne çıkarır, kanuni

⁶⁰ el-Hac 22/40.

⁶¹ Habergetiren, “İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru”, 154.

⁶² Muhammed Tâhir b. Âşur, *İslâm Hukuk Felsefesi Gâye Problemi*, çev. Mehmet Erdoğan - Vecdi Akyüz (İstanbul: Rağbet yayınları, 2013), 255.

⁶³ Habergetiren, “İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru”, 154.

⁶⁴ Ömer Faruk Habergetiren, “İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru”, 155.

⁶⁵ el-Bakara 2/256.

⁶⁶ Bkz. Levent Öztürk, “Kur’an’a Göre (Hac 22/40) Hristiyan Mabetlerine Gösterilmesi Gereken Saygı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/5 (2002), 71-83; Ayrıca Hz. Peygamber’in Necrân Hristiyanları ile yapmış olduğu antlaşma ve maddeleri hakkında bkz. Ebu’l-Hasen Ali b. Ebi’l-Kerem İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, (Beyrut: Dâru’l-kitabi’l-Arabî, 1417), 2/158. 1.bs.; Sıddık Ünal - Hakan Öztürk, “Hz. Muhammed’in Hristiyanlarla Yapmış Olduğu Diplomatik Münasebetlerin Evrensel Boyutu”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2007), 11-31. akt. Habergetiren, “İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru”, 154.

hudutlardan sapar, dine meydan okur, hakaret eder, insanları dinden çıkmaya davet ederse bu hürriyetten alıkonulabilir.⁶⁷

Bugün gelinen noktada caydırıcılığının olmaması nedeniyle sosyal mecralar aracılığıyla insanların dini değerlerine yönelik saldırıların ardı arkası kesilmemektedir. Bu platformlarda özgürlüğü insanların mukaddesatlarına saldırı olarak algılayan bazı kesimler hadlerini aşarak dine karşı her türlü hakaret dolu paylaşımı yapabilmektedir.

İnanç, ibadet ve ahlak ilkelerini tahkir ve tezyif eden bu kişi veya toplulukların takip edilmesi ve onlarla arkadaşlık kurulması uygun değildir. “*Kişi dostunun dini üzeredir. Öyle ise her biriniz kimi dost edindiğine dikkat etsin.*”⁶⁸ hadisi elbette ki sosyal medya arkadaşlıkları için de geçerlidir. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) iyi arkadaşı hoş koku satan kimseye benzetip ondan ancak güzel koku isabet edeceği, kötü arkadaşı körükçüye benzetip bir zararı olmasa dahi dumanının sineceğini söylemesi⁶⁹ kişinin birlikte vakit geçirdiği kimselerden etkileneceğini belirtmektedir. Ancak ilmi alt yapısı ve yeterliliği bulunan kimselerin onlara cevap vermek veya faaliyetlerinden haberdar olmak için bu tür hesapları takip etmelerinde bir beis yoktur.⁷⁰

Din açısından diğer bir tehlike de din adına sosyal ağlarda yayılan ve kaynağı belli olmayan içeriklerdir. Nitekim sosyal platformların reel hayata dahil olmasından önce din hususunda bilgi, genel olarak alanında uzman akademisyen, müftü, vaiz, din görevlisi vb. kimselere başvurmak suretiyle alınır, kaynağını ise otoritesi kabul görmüş âlimler tarafından yazılan kitaplar oluştururdu. Sosyal ağların hayata dahil olmasıyla birlikte din konusunda bilgi vermek, fikir ortaya koymak artık herkesin yaptığı sıradan bir eyleme dönüşmüştür. Dijital ortam dine dair doğru-yanlış bilgilerle dolup taşarak, bilginin kabulünde dine uygunluğu ve kaynağından ziyade like/beğeni ve etkileşim sayısı kriter kabul edilir hale gelmiştir. Sahih bilgi, sosyal medya fenomenlerinin paylaşımları ile kontrolü imkânsız büyük bir bilgi havuzunun içerisinde erimektedir.⁷¹ Din dışı olan pek çok hurafe bu ağlar üzerinden hızla yayılmakta, büyük kitlelere ulaşmakta ve belirli bir kaynağa dayanmayan bu bilgiler toplumun dinini, inancını ve amelini etkisi altına almaktadır.

⁶⁷ Abdülkerîm Zeydân, *el- Cami Fi'l Fıkhi'l-İslâmî'l-Mufasssal* (Beyrut-Lübnan: Resaleh Yayıncılık, 1433), 4/220.

⁶⁸ Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: Mektebetü'l- Arabiyye, ts.), “Edeb”, 19.

⁶⁹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kureşî en-Nisaburî, *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şerikâhu, 1374/1900), “Kitâbü'l birri ve-s'sılatü ve'l-edeb”, 45.; Ebû Dâvud, “Edeb”, 19.

⁷⁰ Elif Erdem (ed.), *Sosyal Medya Ahlakı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 15.

⁷¹ Erdem, *Sosyal Medya Ahlakı*, 13.

Sosyal medyanın din adına belki de en olumsuz yönü denetim mekânizmasının eksikliği sebebiyle bilgi kirliliğine yol açmasıdır. Gayri resmi platformlardan fetva niteliği taşıyan paylaşımlar bilgi kirliliğine neden olmakta kafa karışıklığına yol açmaktadır.⁷² Zira artık akıllı bir telefon kullanabilen herkes bu ağlarda, kendisini din adına söz sahibi görerek fetva niteliğinde paylaşımlar yapabilmektedir. Bu nedenle sosyal medyada yer alan fetvaların gerçeğe uygunluğu hususunda dikkatli olunması gerekmektedir.⁷³

Dini bilginin otoriteler dışından edinilmesi sebebiyle mevzu bahis bilgilerin doğruluğu, yanlışlığı ve önem derecesi gibi konular saf dışı edilerek sanki tüm bilgiler eşit derecede öneme sahipmiş gibi lanse edilmekte ve bilgiler arasındaki bağlantılar berhava olmaktadır. Böylece dinin değişkenleri ile sabiteleri önemini yitirerek eşit düzlemde kabul edilmekte, dinin sabitesi olan temel bir değer feda edilirken, içtihat ürünü olan bir hüküm dinin esasymış gibi ileri sürülmekte ve benimsenebilmektedir.⁷⁴

Tek bir tweet ile kitleleri peşinden sürükleyen sosyal medya, dinin yayılması anlatılması ve ulaştırılması noktasında büyük bir nimet olarak değerlendirilebilir. Sosyal medya yolu ile sohbet, vaaz, fetva, irşad vb. faaliyet yürüten şahısların ve kurumların varlığı malumdur. Örneğin merkezde Diyanet İşleri Başkanlığı, taşrada il ve ilçe müftülükleri, Facebook, Instagram vb. sosyal medya araçlarını kullanarak Cuma hutbelerini, düzenlenen programları ve din adına çeşitli bilgilendirmeleri bu mecralar üzerinden yayınlarak kitlelere ulaştırmakta ve birçok kişi bu yayınlardan faydalanmaktadır. Yine din hizmeti yürüten bazı âlimler bu sahada doğru ve güvenilir bilgiyi insanlara ulaştırma noktasında çalışmalar yürütmektedir.

İslâm dini, savaş halinde dahi din eğitimini sürdürebilecek bir grubun savaşa katılmayarak geride kalmasını emretmekte,⁷⁵ dinin insanlara ulaştırılmasına büyük önem atfetmektedir. Nitekim dini esasların öğrenilmesi ve öğretilmesi, dini tebliğ etmek, doğru ve sağlam bilgileri insanlara ulaştırmak ve bu bilgilerden faydalanmalarını sağlamak, din adına yayılan hurafeleri bertaraf etmek de dini korumanın diğer bir yöntemidir. Din adına yayılan bilginin kaynağı ve doğruluğu sanal mecralarda sorgulanmadan kabul gördüğü dikkate alındığında, dini tebliğ görevini üstlenen kimselerin, artık neredeyse tüm bilgiyi internet

⁷² İbrahim Çataldaş, *Sosyal Medyanın Bilgi Kirliliği Kapsamında Değerlendirilmesi: 15 Temmuz Örneği* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 33.

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tevhit Ayengin - Osman Durmaz, "Sosyal Medyada Verilen Fetvaların Otantikliği", *I. Uluslararası Yeni Medya Yeni Yaklaşımlar*, ed. Tevhit Ayengin (Çanakkale: ÇOMÜ Matbaası, 2014), 1/396-411.

⁷⁴ Erdem, *Sosyal Medya Ahlakı*, 14.

⁷⁵ et-Tevbe 9/122.

ortamında arayan topluma sanal ortam üzerinden erişme, bu ağlarda din adına yayılan hurafeleri çürütme ve toplumu ihtiyacı olan doğru bilgiye ulaştırma noktasında sorumludur.

Dine dair bir araştırma yaparken, Diyanet İşleri Başkanlığı , *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı* ve İSAM (*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi*) gibi kurumların dijital platformlarından yararlanılması ve sosyal mecralarda yayılan, aslı olmayan bilgileri araştırmadan kanaat oluşturulmaması,⁷⁶ bu mecraların yalan veya yanlış bilgiyi kitlelere ulaştırma noktasında son derece güçlü bir etkiye sahip olduğu göz önünde bulundurularak, karşılaşılan bilgilerin süzgeçten geçirilmeden kullanılmaması önem arz etmektedir.

1.2.2. Canın ve Aklın Korunması Bağlamında Sosyal Medya

Kâinatın ve tüm mahlûkatın yaratıcısı olan Allah'ın en güzel tecellîgâhı şüphesiz insandır. “...*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım...*”⁷⁷ âyeti insanın değerli bir varlık olduğunu gösteren en bariz delillerden biridir.

Mahlukatın şerefli olan insanın yaşam hakkı hiç kimsenin kastedemeyeceği asli bir haktır. Kur'ân'ın bir cana haksız yere kıymayı tüm insanlığı yok etmekle, tek bir canı kurtarmayı da tüm insanlığı kurtarmakla eş değer tutması,⁷⁸ henüz doğmamış bir çocuğun ölümüne sebebiyet veren kimsenin diyet ödemek durumunda kalması⁷⁹ verilen değerlerin önemini ifade etmektedir. İslâm'a göre insanın cesedi dahi saygın ve hürmete layıktır ki; bu değerden hareketle çağdaş İslâm hukukçuları, meşru gerekçelerle de olsa otopsi, organ nakli, kadavra gibi insan üzerinde ilmi çalışmalar yapılması hususlarını tartışmışlar ve cevazında tereddüt göstermişlerdir.⁸⁰

İslâm hukukunda canı koruma üç ayrı düzlemde ele alınmaktadır. Bunlar yaşama hakkını koruma, organ bütünlüğünü koruma, şahsiyet ve onuru korumadır.⁸¹ İslâm'da bireyin yaşamına kast edilmesi, organlarına zarar verilmesi, ırz ve namusuna tecavüz edilmesi, alay ve istihza edilmesi, aşağılayıcı ve küçük düşürücü davranışlarda bulunulması, zulme

⁷⁶ Erdem, *Sosyal Medya Ahlakı*, 14.

⁷⁷ el-Bakara 2/30.

⁷⁸ el-Mâide 5/32

⁷⁹ Şeyhü'l-İslâm Burhanüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir Merğınani, *İslâm Fıkhi El-Hidaye Tercemesi*, çev. Ahmet Meylâni (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1992), 4/306.

⁸⁰ Hayrettin Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile* (İstanbul: Ensar Nesriyat, 1994), 48.

⁸¹ Erol, “İslâmî İlimlerde Maslahat”, 167.

uğratılması ve işkence edilmesi şiddetle yasaklanmış, onurunun ayaklar altına alınmasına asla cevaz verilmemiştir.⁸²

İslâm hukukuna göre bedene yapılan saldırıların misli ile karşılık bulması adalet ilkesinin gereğidir. Yapılan bu saldırılar suç ve günah olarak telakki edilmiş, cezaları “kisas”⁸³, “diyet”⁸⁴, “erş”⁸⁵, “gurre”⁸⁶ şeklinde belirlenmiştir. Zira İslâm hukuk nezdinde insan saygındır ve hukukun koruması altındadır.

Aslında İslâm hukukunda yaşam hakkı, bir hak olmasının yanı sıra bir sorumluluk konusudur. Nasıl ki bir kimsenin başkasının canına kıyması ve ona zarar vermesi yasak⁸⁷ ise kendi canına kıyması ve ona zarar vermesi de haram addedilmiş,⁸⁸ canın korunması bağlamında zararlı ve zehirli maddelerin tüketimi yasaklanmış, hastalık halinde tedavi olunması emredilmiştir.⁸⁹ İnsan bedeninin öldükten sonra da saygınlığının devam ettiği İslâm toplumlarında, kabrin çiğnenmesi ve üzerine oturulması gibi onur kırıcı davranışlar yasaklanmıştır.⁹⁰ İslâm Peygamberi bir yahudi cenazesi önünden geçerken ayağı kalkmış⁹¹ insanın, insan olmasından ötürü hürmete layık olduğunu göstermiştir.

Hukuk penceresinden de insan hukukun ve devletin temel unsurudur.⁹² İnsanı diğer canlılardan öne çıkaran en önemli iki özellik ise iradesi ve düşünebilmesidir. Bu iki hususiyet birbirinin mütemmim cüzleridir. Zira insanın ihtiyarı ancak aklı ileler. Bu nedenledir ki hem

⁸² “Kerâme”, *el-Mevsûatü’l-fıkhiyye*, XXXIV, 217-218. âkt. Sabri Erturhan, “İnsan Onuru Bağlamında İslâm Ceza Hukukuna Genel Bir Bakış”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 21 (2013), 186.

⁸³ el-Bakara 2/178-179; el-Mâide 4/45.

⁸⁴ en-Nisâ 4/92.

⁸⁵ Erş: İslâm ceza hukukunda şahsın aleyhine işlenen, ölümle sonuçlanmayan yaralama ve sakat bırakmalarda mağdura ödenmesi gereken mali karşılığı ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Şafak, “Erş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 4 Kasım 2022).

⁸⁶ Gurre: İslâm hukukunda yaygın olan ikinci tanımına göre gurre: “Düşürülen ceninden dolayı ödenmesi gereken mali tazminat”tır. Miktarı tam diyetin yirmide biri kadardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhsin Koçak, “Gurre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 4 Kasım 2022).

⁸⁷ el-İsrâ 17/33.

⁸⁸ en-Nisâ 4/29.

⁸⁹ Saffet Köse, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 2020), 112.

⁹⁰ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Câmi’u’l-kebîr*, (Beyrut: Daru’l Garbi’l- İslâmî, 1996),

“Cenaiz”, 57.; Ebû Dâvud, “Cenaiz”, 41.

⁹¹ Ebû Dâvud, “Cenaiz”, 47.

⁹² Habergetiren, “İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru”, 152.

beşerî hukukta hem de İslâm hukukunda akıl nimetinden mahrum olan bireylerin seçme hürriyeti yoktur.⁹³

Eşrefî mahlûkat olan insan iradesinin özgür olması esas olmakla birlikte bu özgürlük sınırsız değildir. İslâm dini tüm mahlûkatın sahibi olarak Allah'ı göstermiş ve bunu Kur'ân'da “*Lehu'l-mülk*” tabiriyle ifade etmiştir. Şu hâlde mülkün sahibi olan Allah'ın bir sanatı olarak nitelendirilmiş olan insan, “benim bedenim benim tasarrufumda” bakışıyla kendi mevcudiyetini sahiplenebilir mi? Ya da bu sahiplenmenin hududu nerede başlayıp nerede bitmelidir?⁹⁴

Canın korunması insanın saygıdeğer olmasıyla yakından ilgilidir. Bu durum insanı dokunulmaz kılmakta, bu dokunulmazlık “*muhterem*” lafzıyla ifade edilmekte ve bu muhteremliği muhafaza etme sorumluluğunu bizzat üstlenen insan, kendisine gelebilecek her türlü kötülükten hukuken korunmuş olmaktadır.⁹⁵

İlk “*siberuzay psikoloğu*” ve “*internet bağımlılığı hastalığı*” kavramlarını dile getiren uzmanlardan biri olan Amerikalı Psikolog Kimberly S.Young internetin tıpkı kumar gibi bireyde bağımlılık oluşturduğunu gündeme getirmiştir.⁹⁶ İnternetin aşırı kullanımı ile ortaya çıkan ve ağkolizm olarak adlandırılan bağımlılık, bireylerin sosyal psikolojik yaşamlarında pek çok problemin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bir kaçış yolu olarak kendisini her fırsatta siber uzay boşluğuna bırakan bireyler bu tür sorunları yaşama açısından en riskli gruplar arasında yer almaktadır.⁹⁷ Bu sanal ortamlarda aşırı paylaşım yaparak zaman harcanması “*sosyal bildirim bağımlılığı*” olarak değerlendirilmektedir. Zira birey paylaşarak sosyalleşeceğini düşünürken aslında asosyal olmakta ve o sırada beyni sosyalizasyona odaklı olduğundan reel sosyal ilişkileri reddetmektedir. Sürekli beğeni ve yorum bekleyerek yaşamak bağımlılık belirtileri olarak değerlendirilmekte dolayısıyla zihin ve beden sağlığını zedelemektedir.⁹⁸

Bireyin sosyal ağlarda kendisini güncel tutma, yaptığı aktiviteleri paylaşma ve başkalarını izleme arzusu gibi davranışları tüm dünyada *Fear of Missing Out* (FoMO) adlı

⁹³ Erkan Taşdelen, *İslâm Hukukunda Kişinin Bedeni Üzerindeki Tasarrufları* (Bartın: Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 10.

⁹⁴ Taşdelen, *İslâm Hukukunda Kişinin Bedeni Üzerindeki Tasarrufları*, 10.

⁹⁵ Sevdegül Çekiç - Tevhit Ayengin, “Sosyal Medyadaki Mahremiyet İhlallerinin Bazı Fıkıhî Yansımalarına Dair”, *Mütefekkir* 8/15 (15 Haziran 2021), 79.

⁹⁶ Hürriyet, “Aranan: internet bağımlıları” (Erişim 28 Mayıs 2022).

⁹⁷ Mehmet Karaca, “Aileyi Tehdit Eden Yeni Bir Tehlike: Sanal İlişkiler”, *e-Journal of New World Sciences Academy* 2/3 (Nisan 2007), 135.

⁹⁸ Vusala Güleç, “Aile İlişkilerinin Sosyal Medyayla Birlikte Çöküşü”, *Electronic Journal of New Media* 2/2 (Ocak 2018), 112.

yeni bir kavramın doğmasına neden olmuştur. Bu kavram Türkçeye “*Sosyal Ağlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu*” olarak tercüme edilmiştir.⁹⁹

Bireyin internet bağımlılığında geldiği noktada, tıpkı farklı bağımlılıklarda olduğu gibi yoksunluk hissi ve çekilme belirtileri başlayacaktır.¹⁰⁰ Bu tür bağımlılığın diğer bağımlılıklardan farkı ise kimyasal bağımlılıklarda gösterilmesi gereken çabanın internet bağımlılığında gerekmemesidir. Nitekim kimyasal bağımlılık için bireyin belirli bir bütçeye ve ulaşmak için çaba ve imkâna sahip olması gerekirken online bağımlılıkta kişi dilediği her zaman ve mekânda ulaşabilmektedir. Öte yandan kimyasal bağımlılık kadar ciddiye alınmadığından birey bağımlı olduğunun farkına varmakta geç kalabilmektedir.¹⁰¹

Sosyal medyanın bireye geçici olarak sağladığı tatmin duygusu içerisinde, birey kendisine güven duyma, modern yaşamın içerisinde var olma, kendi kabullerinin desteklendiği nitelikte bir statü sahipliği duygusu edinme gibi konularda geçici doyumlar sayılabilir. Bu geçici doyumlar toplumsal yaşamın gerçek alanlarında karşılık bulamadığında genellikle “bunalıma girme” şeklinde kendini göstermekte, daha çok ruhsal çelişki, stres, depresyon ve yalnızlık hissi gibi hallerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu platformların aşırı kullanımı insanların yalnızlaşarak çevrelerine yabancılaşmalarına ve netice olarak mutsuz bir hayat sürmelerine neden olmaktadır.¹⁰² Yukarıda zikrettiğimiz üzere sosyal medya narsizm, anksiyete, stalking, hiperaktivite ve dikkat eksikliği gibi birçok psikolojik rahatsızlığa neden olmaktadır.¹⁰³ Kontrolsüz ve aşırı internet kullanımı insan bedeni üzerinde bir çok soruna yol açarken, altında yatan asıl nedenin doyurulmamış psikolojik ihtiyaçlar ile doğrudan bağlantılı olduğu unutulmamalıdır.¹⁰⁴ Ayrıca sosyal ağlarda çeşitli istismarlara maruz kalan, canına kastedilen ve dolandırılan mağdur sayılarının günden güne artması ise işin farklı bir boyutudur.¹⁰⁵

Sosyal medyanın ölçsüz kullanıldığı takdirde insan bedenine ve zihnine verdiği zararlar göz önünde bulundurulduğunda İslâm’ın asla tasvip etmediği durumlar ortaya çıkmaktadır. Zira İslâm’a göre insanoğluna bahşedilen bütün nimetler emanettir ve bu

⁹⁹ Müge Bekman, “FOMO (Fear Of Missing Out)”, *VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, ed. Mustafa Başaran vd. (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Matbaası, 2019), 37.

¹⁰⁰ Dilara Sürü, *Sosyal Medya Kullanımının Psiko-Eğitiminin Kişiler Üzerine Etkisinin İncelenmesi* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 17.

¹⁰¹ Sürü, *Sosyal Medya Kullanımının Psiko-Eğitiminin Kişiler Üzerine Etkisinin İncelenmesi*, 17.

¹⁰² Yıldırım, “Sosyal Medya, Dijital Bağımlılık ve Siber Zorbalık Ekseninde Değişen Aile İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, 1251.

¹⁰³ bkz. 35. dipnot.

¹⁰⁴ Sürü, *Sosyal Medya Kullanımının Psiko-Eğitiminin Kişiler Üzerine Etkisinin İncelenmesi*, 58.

¹⁰⁵ Akpınar, “İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya”, 503.

emanetlere kişinin kendi bedeni de dahildir.¹⁰⁶ İslâm dini bedenin yalnızca kendi tasarrufunda olmadığına, ona zarar verebilecek her türlü davranış ve alışkanlığın yasak olduğunun, emanet bilinciyle korunmasının önemi üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Allah Resûlü, yapılan ibadetin dahi ölçü içerisinde olması gerektiğini söyleyerek; bedenin, eşin ve hatta misafirin dahi insan üzerinde hakkı olduğunu bildirmektedir.¹⁰⁷

1.2.3. Malın Korunması ve Sosyal Medya

Kur'ân'da dünya hayatının zîneti olarak ifade edilen mal¹⁰⁸ insanın genellikle emek ve alın teri ile elde ettiği değerdir. İnsan malına dokunacak olan zarardan sıkıntı ve elem duyar. Bu nedenle mal, hukuken koruma altına alınmış olup sahibinin izni olmaksızın başkaları tarafından kullanılamaz.¹⁰⁹

Meşru yollarla edinilen özel mülkiyeti tanımış olan İslâm, “karşılıklı rızaya dayanan hukuki işlemler” dışında başkasının malından haksız yere faydalanmayı meşru görmemiş, hırsızlık, gasp, faizcilik, tefecilik, rüşvet, aldatma, fahiş fiyat, karaborsacılık gibi batıl yollardan kazanmayı yasaklamış¹¹⁰ ve bu suçlara çeşitli cezalar öngörmüştür. Örneğin hırsızlık had kapsamında bir suç olarak cezası, el kesme olarak belirlenmiş¹¹¹, başkasının malına zarar veren kimseler tazminatla yükümlü tutulmuştur.¹¹² Meşru bir gerekçe olmaksızın bir kimsenin başkasının malına el uzatması¹¹³ ve israf ederek kendi malını saçıp savurması haram kılınmıştır.¹¹⁴

Akıllı telefon uygulamaları ile giderek sanal ortama kayan para ve kıymetli evrak transferinin yaygınlaşması, bilişim sistemleri üzerinden hırsızlık vb. suçların yayılmasını doğurmuştur. Bu ve benzeri suçlar mahiyeti yönüyle geleneksel anlamını yitirmemiş fakat şekil ve vasıta itibarıyla klasik algısından farklılaşmıştır.¹¹⁵

¹⁰⁶ Çekiç, *İslâm Hukukunda Mahremiyet ve Sosyal Medya*, 36.

¹⁰⁷ Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmail el-Buhârî, "*Sahih-i Buhârî*" thk. Mustafa Dîb. el-Bugâ (Dimeşk: Daru İbni Kesir, 1414), "Savm", 54.

¹⁰⁸ el-Kehf 18/46.

¹⁰⁹ Habergetiren, “İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru”, 162.

¹¹⁰ en-Nisâ 2/29.

¹¹¹ el-Mâide 5/38.

¹¹² Bilal Aybakan, “Zarar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim Ekim 2022).

¹¹³ el-Bakara 2/188.

¹¹⁴ el-A'râf 7/31.

¹¹⁵ Dinçer Akkuş, *İslâm Ceza Hukukunda Bilişim Suçları* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 84.

İslâm ceza hukukunda hırsızlık had kapsamında olup yukarıda geçtiği üzere cezası Şari’ tarafından belirlenmiştir.¹¹⁶ Bu suçun had kapsamında değerlendirilmesindeki temel hikmetlerden biri mal dokunulmazlığına yönelik oluşturduğu tehdittir. Bilişim yolu ile gerçekleştirilen hırsızlığın ise aynı değeri ihlal ettiği açıktır. İslâm hukuk doktrininde bir hırsızlık olayında faile had cezası uygulayabilmek için fail, mağdur ve malla alakalı bazı şartlar öne sürülmüş olup bu şartların gerçekleşmesi durumunda, suçun bilişim yolu ile işlenmiş olması ile yüz yüze işlenmiş olması arasında fark olmayıp suçlunun had cezası ile cezalandırılması gerekmektedir.¹¹⁷

Sanal ortam üzerinden gerçekleştirilen diğer bir suç ise dolandırıcılıktır. Bu sistem üzerinde gerçekleştirilen dolandırıcılığın en bilinen şekli banka ve kart şifrelerinin ele geçirilerek kullanılması durumudur. Bu manada dolandırıcılık mülkiyet dokunulmazlığını ihlal etmektir. Ancak elde edilen şifrenin sahibi tarafından bildirilmesi halinde hırsızlığın klasik usuldeki şartlarını taşımadığından dolandırıcılık kapsamında değerlendirilir. İslâm hukukunda dolandırıcılığın -had kapsamında- belirli bir cezası olmadığından¹¹⁸ bu yollarla işlenen suçlar “tağrîr” kapsamında değerlendirilir. Bir fıkıh terimi olarak tağrîr; Satım ve icare gibi akitlerde taraflardan birinin kasten karşı tarafı söz ile veya davranış olarak aldatmasını ifade eder.¹¹⁹ Sanal sitelerde reklam ve tanıtım ile yapılan satışlarda mağdur olan insanların yaşadıkları da bu kategoride değerlendirilebilir. Bir kimsenin hileye başvurarak karşı tarafı aldatması durumunda ta’zîr cezasıyla cezalandırılması gerektiği hakkında İslâm hukukçuları arasında fikir birliği mevcuttur.¹²⁰ Bu durum suçun sosyal ağlar üzerinden işlenmesi halinde de geçerlidir.¹²¹

İsraf edilen zaman ve emek yönüyle mala verdiği zarar açısından da sosyal medya tartışılmalıdır. Araştırmalara göre dünya genelinde 4.2 milyar kişi sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadır. Son beş yıl içerisinde bu sayı büyük oranda artış göstererek iki kat artmıştır. Tüm dünyada sosyal medya kullanım oranı %5.6 iken Türkiye’de bu oran %70.8 olup her kullanıcının ortalama 9.4 farklı hesabı bulunmaktadır. Globalwebintex 2020 raporuna göre dünyada kişi başı sosyal medyada geçirilen süre iki saat yirmi beş dakika iken Türkiye’de bu

¹¹⁶ el-Mâide 5/38.

¹¹⁷ Akkuş, *İslâm Ceza Hukukunda Bilişim Suçları*, 84.

¹¹⁸ Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3/1 (1946), 140.

¹¹⁹ Hacı Mehmet Günay, “Tağrîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2022).

¹²⁰ Saffet Köse, “Hile” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim: 11.01.2023); Ayrıca bkz. Mehmet Koç, “Osmanlı Ceza Hukukunda Hile (Aldatma-Dolandırıcılık) Suçları ve Cezaları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (26 Haziran 2019).

¹²¹ Akkuş, *İslâm Ceza Hukukunda Bilişim Suçları*, 89.

oran iki saat elli yedi dakikadır.¹²² Ulaşılan rakamlar, israf edilen zamanın ne kadar büyük olduğuna dair ipuçları vermektedir. Sonuç olarak sosyal medyada harcanan vakit ve emek birçok maddi kayba neden olmaktadır.

Savurganlık maddi varlıkları yok etmekle birlikte bireyi sonrasını düşünmeyen disiplinsiz ve sorumsuz bir varlık haline getirmektedir. Bu hususta israf ise yalnızca maddi değer değil yok olup giden emek, şevk ve gelecektir. Nitekim insan yarınını düşünmesiyle de diğer canlılardan ayrılmaktadır. Müslümanın ise bu endişesi, yalnızca kendi geleceğine dair değil, öncelikle ailesine, topluma hatta gelecek kuşaklara dair kaygıları vardır.¹²³ Allah Resûlü'nün şu hadisi İslâm'ın israfa bakışını özetlemektedir:

“Hz. Peygamber (s.a.v.) Sa'd'ın yanına uğradı, O abdest alıyordu Ona:

– “Bu ne israf ey Sa'd!” dedi. Sa'd:

– “Abdestte de mi israf olur ?” diye sorunca, Resûlallah (s.a.v) şöyle buyurdu:

– “Evet akan bir nehir kenarından olsa dahi israf olur.”¹²⁴

Akarsuyun dahi israf edilmemesini önceleyen İslâm, vakit, emek ve işgücü başta olmak üzere çok boyutlu bir israf bataklığı olan sosyal medyanın oluşturduğu bu israf zincirini elbette onaylamayacaktır.

1.2.4. Neslin Korunması Bağlamında Sosyal Medya

Nesil lügatte “birbirinden doğup üremek” ve “süratle gitmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁵ Bir fıkıh terimi olarak nesil, “insan ya da hayvan için hamilelik veya yavru” anlamındadır.¹²⁶ Neslin korunması ifadesiyle, insan neslinin yok olması, doğumun azaltılması yoluyla sekteye uğratılması ve neseplerin karışması gibi tehlikelerden muhafaza edilmesi kastedilmektedir.¹²⁷

¹²² Recro Digital Marketing, “Aranan: Türkiye ve Dünyada Sosyal Medya Kullanımı” (Erişim 28 Mayıs 2022).

¹²³ Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.) *Hadislerle İslâm* (İzmir: T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 3/521.

¹²⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. eş- Şeybânî, *Müsnedü el-İmâmu Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvî – Âdil Mürşid (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 11/637.

¹²⁵ Ebû Nasr İsmâîl b.Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tacü'l-Lüğa*, thk. Ahmed Abdulgafûr Atâr (Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melâyin, 407/1987), 5/1829; Zeynüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, thk. Yûsuf Şeyh Muhammed (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999), 309.

¹²⁶ “Nesl”, *el-Mevsû'atü'l-fikhîyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1409/1989), 40/260.

¹²⁷ Mesut Bayar, “Neslin Korunması İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2020), 130-131.

İslâmiyet sağlıklı aile yapısı ve paralel olarak sağlıklı toplum için neslin korunması üzerinde hassasiyetle durmuş, neslin muhafazasını zarûriyât-ı diniyeden saymış, onu korumanın da ancak ırzı ve namusu muhafaza etmekle mümkün olabileceğini belirtmiştir. Öyle ki bazı âlimler şeriatın maksatlarını dile getirirken “*nesli koruma*” yerine “*ırzı koruma*” ifadesini kullanmışlardır. Irz ve namusu muhafaza etmenin yalnızca cinsel yaşamla ilgili değerlerini korumakla sınırlı olmadığını aynı zamanda aile ve toplumu muhafaza etme anlamına geldiğini belirten âlimler, ırz ve namusa yapılan saldırının hem fertlere hem de toplum sağlığı ve istikrarına geri dönülmez yaralar açabileceğini dile getirmişlerdir.¹²⁸

Neslin korunmasını makasîdüş-şeriadan sayan İslâm, neslin çoğalmasını sağlama ve nesebin karışmasını önlemek adına bazı tedbirler almıştır. Neslin çoğalmasını teşvik etmek için alınan tedbirler; yaratıcının insanın kalbine yerleştirmiş olduğu karşı cinse duyduğu meyil ve soyunu devam ettirmek maksadıyla evlat sahibi olma duygusudur. İnsanların evlatlarına karşı yoğun bir şefkat ve merhamet duygusu hissetmeleri de bu hikmete binaendir.¹²⁹ Nesebin karışmasını önlemek için alınan tedbirler; nikâh, kadınların iddet beklemesi,¹³⁰ mehir miktarının asgari düzeyde olmasının önerilmesi,¹³¹ zinanın ve zina iftirasının yasaklanması,¹³² boşanmanın sudan sebeplerle gerçekleşmemesi için bazı aşamaların uygulanması.¹³³ Yine evlenme yasakları, tebenni yasağı (evlat edinme),¹³⁴ çağdaş bazı uygulamaların insan klonlama, taşıyıcı annelik,¹³⁵ dondurulmuş embriyo,¹³⁶ süt bankaları¹³⁷ gibi hususların tartışılması nesli muhafaza etmeye yöneliktir. Bunların yanı sıra namusla alakalı dedikodu yapma ve ahlaksızlığa karşı umursamazlık oluşturacak davranışların kınanması, evlere izinsiz girilmesinin yasaklanması¹³⁸ ile de iffetin, ailenin ve dolayısıyla neslin muhafazası hedeflenmektedir.

¹²⁸ Abdullah Kahraman vd., “İrz ve Namus”, *Temel İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 4/86.

¹²⁹ Bayar, “Neslin Korunması İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme”, 131.

¹³⁰ el-Bakara 2/228, 231, 234.

¹³¹ Tirmizî, “Nikah”, 37.

¹³² el-İsrâ 17/32, Nûr 24/23, 24, 25.

¹³³ en-Nisâ 4/34, 35.

¹³⁴ İslâm’da yasaklanan kimsesiz olan çocukların sahiplenilmesi ve himaye edilmesi değil neseple ilişkilendirilmesidir.

¹³⁵ Din İşleri Yüksek Kurulu, “Aranan: Taşıyıcı Annelik Uygulaması ve Böyle Bir Yolla Doğan Çocuğun Annesi, Nesebi, Mirası, Mahremiyeti ve Velayetinin Dini Hükmü Hakkında” (Erişim 12 Nisan 2023).

¹³⁶ Din İşleri Yüksek Kurulu, “Aranan: Dondurulmuş Sperm ve Embriyonun Kocanın Ölümünden, Kullanılması” (Erişim 12 Nisan 2023).

¹³⁷ Din İşleri Yüksek Kurulu, “Aranan: Süt Bankaları Caiz midir?” (Erişim 12 Nisan 2023).

¹³⁸ Nûr 24/27-29.

İslâm'ın uyguladığı “kazf” cezası da neslin muhafazasına yönelik tedbirlerden biridir. Sözlükte “mutlak olarak atmak” manasına gelen “kazf”¹³⁹ İslâm hukukunda bir kimseyi zina ile suçlamak ya da nesebi kabul etmemek demektir.¹⁴⁰ Ceza ehliyetine sahip bir kimsenin muhsan(iffetli) bir şahsa iffetine zarar verecek bir şekilde sözlü olarak zina isnad etmesi kazf suçu olup¹⁴¹ bu suçun cezası Kur’ân-ı Kerîm’de ayet ile sabittir.¹⁴² İslâm hukukunda iftira edip başkasının ırz ve namusuna dil uzatan kimsenin, dört şahitle iddia ettiği suçu ispatlayamaması durumunda hukuki yaptırımla karşı karşıya kalacağı belirtilmiştir. Tabiin âlimlerinden Said b. Müseyyeb, Hasan el Basri ve İbrahim en-Nehaî gibi âlimler insanların şeref ve onurlarını zedeleyen bu suçu işleyen kimselerin şahitliklerinin de kabul edilmeyeceği görüşündedirler.¹⁴³ Eğer bu iftira eş tarafından dillendirilir ancak ispat edilemezse mulâne yoluyla ayrılması beklenir ki; aksi taktirde zikredilen cezaya çarptırılır.¹⁴⁴ Allah, ifk olayına dahil olan müminlere iyi niyeti emrederek iftiranın dilden dile dolaşmaması gerektiğine vurgu yapmış, su-i zandan uzak durmaları gerekliliğini bildirmiştir.¹⁴⁵ Zira İslâm’da hüsn-i zan beslemek ve beraat’i zimmet asıldır.¹⁴⁶

En dar manasıyla müminin en özel zineti olan iffet, cinsel dürtülerin dizginlenmesi ve Allah’ın “yaklaşmayın”¹⁴⁷ emriyle uyardığı zinadan uzak durulmasıdır. Kişiyi Allah’a kul olmaktan uzaklaştırmak maksadıyla şeytanın en çok bozmak istediği erdem iffettir. İffet müminin koruma kalkanı olup, iffetini kaybeden kişi artık şeytanın çekim alanına girmiş demektir. Bu kişi kulluktan uzaklaşarak tıpkı gezegenin etrafındaki uydular gibi şeytanın etrafında deveran etmekte, her türlü haramı ve günahı rahatlıkla işleyebilmektedir. İffetini muhafaza edebilmenin ilk öncülü ise gözleri haramdan sakınmaktır. Kişi gözlerini haramdan muhafaza ettiği sürece hayatının dümeni kendi elinde demektir. Ancak gözler harama açıldığında dümeni şeytan devralmaktadır. Bu nedenledir ki Allah, Nûr Sûresi 30 ve 31.

¹³⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Fıkıh İlmi & İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, sad. Abdullah Kahraman (İstanbul: Semerkand Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 2017), 121.

¹⁴⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968), 3/229.

¹⁴¹ Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, Mevsîlî, *Kitâbu'l-İhtiyâr li Ta'lîl'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010), 4/110-111.

¹⁴² Nûr 24/4.

¹⁴³ Muhammed, Ebû Zehra, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-fikhi'l-İslâmî (el-Ukûbe)* (Mısır: Dâru'l-fikri'l-Arabî, ts.), 111.

¹⁴⁴ Nûr, 24/6-9

¹⁴⁵ Nûr 24/12,15-17.

¹⁴⁶ Tacuddin es-Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991), 1/45.

¹⁴⁷ el-İsrâ 17/32.

ayetlerde önce erkekleri ardından kadınları gözlerini haramdan sakınmaları hususunda ayrı ayrı uyarmıştır.

“Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zînetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut, kocalarının babalarından yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!”¹⁴⁸ ayeti ile kadınların avret yerlerini örtmeleri, iffetlerini korumaları ve zina etmemeleri emredilerek istisnalar dışında süslerini göstermemeleri ve başörtülerini yakaları üzerlerine salmaları yükümlülüğü getirilmiştir. Burada süsten kastedilen kadının vücududur. Bunun akli delili kadın vücudunun çekici ve güzel olması, nakli delili ise “süslerini göstermesinler” ifadesinin ardından “başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar” emridir. Bu ayetle kadının vücudu ziynet sayılarak örtülmesi emredilmekte¹⁴⁹ böylece zinaya götürecek yollar kapatılarak hem kadının incinmemesi hem de neslin korunması hedeflenmektedir.

Bugün sosyal ağlarda teşhir edilen kadın görselleri kadını dış gözle bir meta olarak sunmakta ondan değersiz bir varlık olarak istifade etmektedir. Ancak İslâm nazarında kadın saygın ve değerli bir varlık olarak ailenin temel taşı ve toplumun temelidir. Neslin korunması bağlamında onun zararlı bakışlardan korunması ve iffetinin muhafaza edilmesi sağlıklı toplum ve aile için son derece elzemdir. Bu nedenledir ki İslâm karşı cinsle olan muamelelere sınırlama getirmiş, tahrik edici tutum ve davranışları yasaklamıştır.¹⁵⁰

Elbette ki neslin korunması için gereken mahremiyeti yalnızca kadın bedeni üzerinden değerlendirmek doğru değildir. İçinde bulunduğumuz çağın fitne zamanı olduğu, dolayısıyla kadının sosyal hayatta görünür olmaması gerektiğini savunanlar bulunmaktadır. Halbuki Asr-ı Saadet'te Kur'ân'ın bizzat muhatap aldığı kadın, soran, araştıran, dini anlama ve bilgiye ulaşma isteği utanmasının önüne geçen¹⁵¹ ve hayatın her sahasında varlığını hissettiren bir

¹⁴⁸ Nûr 24/31.

¹⁴⁹ Nûr 24/31.

¹⁵⁰ Hayrettin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 3/360.

¹⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 42/73.

görünürlüğe sahiptir. Kaldı ki zikri geçen ayetlerde mahremiyeti koruma açısından ayırım yapılmamakta sorumluluk hem kadına hem erkeğe birlikte yüklenmektedir.¹⁵²

“Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır.”¹⁵³ ayetinde geçen “gözlerini haramdan sakınsınlar” ibaresinde aslında genel ve mutlak bir bakıştan değil, insanı harama sevk edebilecek bakıştan meneden bir nüans bulunmaktadır. Allah Resûlü Hz Ali'ye “Ya Ali bakışı bakışa tabi kılma, kasıtlı olmadığı için birinci bakış sana caizdir. Fakat diğer bakışlar sana helal değildir.”¹⁵⁴ buyurarak konuya açıklık getirmiştir. Nitekim müslüman bir erkeğin şehvetle bakabileceği kadın ancak onun eşidir.¹⁵⁵ Burada Musa Carullah'ın şu ifadelerine yer vermek isabetli olacaktır. “İlmin ve imanın aydınlığında fitne olmaz. Varsa fitne, erkeklerin gözlerinde, kalplerinde ve dillerindedir. İlle de tedbir almak gerekiyorsa, erkeklerin gözlerine nikap, kalplerine adap, dillerine ikap lazım gelir.”¹⁵⁶ Gözden kaçırılmaması gereken iki uç noktadan biri; kadının korunması hususunda gösterilen hassasiyetin kadının eğitim ve öğrenimini engellememesi diğeri ise görsel güzelliğinin istismar edilmemesidir.

İslâm, insanın en güçlü duygularından biri olan ve şehvet olarak ifade edilen cinsel güç ve arzunun evlilik birliği içerisinde tatminine izin vermiş, meşru olmayan yollardan tatmini ise günah olarak yasaklamıştır. Ancak cinsel hayat sadece cinsel ilişkiden ibaret değildir. Şehvetle bakma, düşünme, hayal etme, dakunma, koklama gibi davranışların cinselliği kışkırtan etkileri malumdur. Nesli muhafaza etmek için iffet ve sadakati önceleyen Kur'ân, yalnızca meşru olmayan cinsi münasebeti değil zinaya sevk eden adımları da yasaklamış,¹⁵⁷ “Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur” ayetiyle zinayı haram kılmıştır.¹⁵⁸ Ayrıca İslâm, imkânı olan kimselerin evlenmesi, oruç tutmak suretiyle nefsin eğitilmesi,¹⁵⁹ bakışların haramdan sakınılması¹⁶⁰, hanımların mahrem

¹⁵² Cihan Aktaş, “Kadının Toplumsallaşması ve Fitne”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 10/4 (1997), 244.

¹⁵³ Nûr 24/30.

¹⁵⁴ Ebû Dâvud, “Nikâh”, 44.

¹⁵⁵ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 377.

¹⁵⁶ Musa Carullah, *Hatun* (Ankara: Önder Matbaacılık, 1999).

¹⁵⁷ Nûr 24/30.

¹⁵⁸ el-İsrâ 17/32.

¹⁵⁹ Buhârî, “Nikah” 2-3; “Savm” 10.

¹⁶⁰ Nûr 24/30-31.

yerlerini örtmesi¹⁶¹, evlenme engeli olmayan hanımın ve erkeğin baş başa kalmaması¹⁶² gibi insanların zinaya yaklaşmamaları için birtakım önlemler almıştır.¹⁶³

Gerek klasik medyada gerekse sosyal medyada şahit olunan, sanal ağlar üzerinden zinaya sevk eden davranışlar nedeniyle kurulan ve bir müddet sonra tanışma ve sohbete dönüşen erkek kadın ilişkilerinin ve kurulan arkadaşlıkların dağılan ailelerde büyük rolü olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenledir ki; bazı İslâm âlimlerine göre zaruret bulunmadığı, ilmî veya dinî bir neden olmadığı müddetçe bir kadın veya erkeğin sanal ortamlarda arkadaşlık kurarak mesajlaşması ve sohbet etmesi doğru değildir. Diğer bir kısım âlimler ise işi bir adım daha öteye götürerek tebliğ gerekçesiyle dahi mahremi olmayan bir hanımı sosyal sitelerde arkadaş listesine ekleyerek onunla iletişim kurulmasına cevaz vermemişlerdir.¹⁶⁴ Burada İslâm bilginlerinin duydukları kaygı erkek-kadın ilişkisinde fitne tehlikesi bulunması nedeniyle. Günümüzde sosyal ağların durumu da bu kaygıyı destekler mahiyettedir.

1.3. SEDD-İ ZERÂÎ' VE SOSYAL MEDYA

Usul kavramı olarak “zerâî” şer’an haram kılınmış olan sonuca ulaştıran vasıtayı ifade eder. *Zerâî*’nin sedd-i ise bu sonuca ulaştıran yolların kapatılması demektir. Yani *sedd-i zerâî*’ mefsedete yol açan sebeplerin yasaklanmasıdır. Mefsedet ise haram ya da mekruh olarak şer’an yasaklanmış halleri ifade eder. Mefsedete götüren durumların birincisi mahiyeti itibariyle mefsedete yol açan fiiller; ikincisi mahiyetinde mefsedete yol açmayan, özünde meşru olan ancak yasak olan bir işe aracı olan fiillerdir. Usûlcülerin *sedd-i zerâî*’ ile kastettikleri, haram olan işlere sebebiyet vermesinden dolayı aslında caiz olan fiillerin yasaklanmasıdır.¹⁶⁵

İslâm hukukunda haram olmasa da topluma zarar veren sonuçlara sebep olan bazı mubah fiiller yasama organı tarafından yasaklanabilir. Sosyal sitelere *sedd-i zerâî* yönüyle bakan bazı âlimler “zinaya yaklaşmayın” ayetinin zinaya sevk eden fiil ve düşünceleri de yasakladığını referans göstererek bir hanımın mahrem olmayan “sanal çevrelerde” bulunmasının caiz olmadığını, zaruri bir durum söz konusu olmadığı, dinî ve ilmî bir gerekçe bulunmadığı müddetçe bir erkeğin bir kadınla bu ağlar üzerinden arkadaşlık kurmasını, sohbet

¹⁶¹ el-Ahzâb 33/59.

¹⁶² Müslim, "Hac", 74.

¹⁶³ Ömer Çetinkaya (ed.), *Kur’ân ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler* (İzmir: Işık Yayınları, 2011), 96.

¹⁶⁴ Akpınar, “İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya”, 501.

¹⁶⁵ Zekiyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 269.

ve mesajlaşmasını caiz görmemektedir. Bu görüşte olan alimler yalnızca bu amaca yönelik hizmet veren arkadaşlık sitelerinin ise evleviyetle haram olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶⁶

Bazı âlimler bu ağlara katılmayı asla tasvip etmezken diğer bir kısım âlimler ise kullanıcının kullanım amacına bağlı olarak değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Örneğin Endonezyalı Âlimler Konseyi, sohbet etmek maksadıyla Facebook kullanmayı meşru görmezken, bir kısım Hindistanlı âlim, hanımların sosyal medyada fotoğraflarını paylaşmasını haram kabul ederek bu ağlardan uzak durmaları gerektiğini dile getirmişlerdir.¹⁶⁷

Sosyal ağların kullanımı diğer din mensupları tarafından da sorgulanmaktadır. Karalama içerikli yayınlar nedeniyle dinî akidelere zarar verdiği gerekçesiyle bazı yahudi din adamları, sosyal ağların kullanımına cevaz vermezken; bazıları dinin tanıtılması ve yayılmasında etkili olduğundan dolayı bu ağların kullanımını teşvik etmektedir. Hristiyan din adamları da, gayri ahlâkî ilişkilere ve zaman israfına yol açması, insanları dedikoduya sevk etmesi nedeniyle bu ağlara temkinli yaklaşmak gerektiğini savunmuşlardır.¹⁶⁸

İslâm'da evlilik karşılıklı olarak eşlerin hak ve sorumluluklar üstlendiği bir akittir. Nikah ile birbirlerine “evet” diyen erkek ve kadın hak, sorumluluk, menfaat ve namusa riayet edeceklerine dair söz vermektedir. *“Onların (kadınların) normal ölçüler içinde vazifeleri kadar hakları da vardır; erkeklerin ise onların üstünde bir dereceleri vardır.”*¹⁶⁹ Burada geçen dereceden maksat kavvamdır(erkeğin aile reisliğidir). Bir yolculukta dahi bir başkan belirlenmesini ve bir düzen kurulmasını önceleyen İslâm'ın hayat boyu sürececek olan birliktelikte bir aile reisi ve düzen belirlenmesini istemesi tabîidir. Ayette işaret edilen hak ve sorumluluklar, kadının ve erkeğin yaratılış özelliklerine göre düzenlenmiştir. Erkeğin kadın üzerindeki hakimiyeti hizmet esaslı bir hakimiyettir. Bu hakimiyet bir vecihle erkeğin üstünlüğünü dile getirirken bir vecihle de kadının üstünlüğünü ve değerini dile getirmektedir.¹⁷⁰ Reislik daha ziyade aileyi dış ortamda temsil etme ve koruma olduğuna göre yaratılışı itibarıyla erkeğin bu vasma daha uygun olduğu ortadadır.

Mealen *“Her birerleriniz çobansınız ve her birerleriniz elinizin altındakilerden mes’ulsünüz. İnsan ailesinin çobanıdır ve râîyyesinden mes’uldür. Kadın kocasının evinin*

¹⁶⁶ Mehmet Paksu, İhanetler Cinsel Sorunlar (İstanbul: Nesil Yayınları, 2010); Osman Ünlü, <http://www.huzurpinari.com/arsiv-download/sesli-yayinlar/display/8437-sosyal-medyada-musulmanbir-hanimin-isi-olabilir-mi?ml=1>, (Erişim: 02.10.2013); akt. Akpınar, “İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya”, 501.

¹⁶⁷ Akpınar, “İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya”, 501.

¹⁶⁸ Akpınar, “İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya”, 598.

¹⁶⁹ el-Bakara 2/228.

¹⁷⁰ Ümmügülsüm Çiçek Kale, *İslâm Hukukunda Aile İçi Huzursuzluklar ve Çözümü (Diyarbakır Şer’iyye Sicilleri Örneği)*, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 5-20.

çobanıdır... her birerleriniz çoban ve her birerleriniz râîyyenizden mes'ulsünüz."¹⁷¹ hadisinde eşlerin çoban benzetmesi ile sorumluluk alanları belirlenmiştir.¹⁷² Belirli bir görevde kadın ve erkeğin farkı her ikisinin tabiatına uygun adaletin sağlanıp, her iki tarafın menfaati gözetilecek şekilde taksim edilmesindendir. Örneğin kadının nafakası erkek üzerine vaciptir. Kadın ise evin bakımından sorumludur. Çünkü erkek genellikle çalışıp kazanma ve harcama konusunda kadından daha elverişlidir. Kadın ise evle meşguliyet ve çocukları büyütmeye konusunda erkekten daha yeteneklidir.¹⁷³ Bu bağlamda aile reisi olarak koca, güvenilir bir ortam olmaması durumunda, eşinin şahsına veya malına gelebilecek zarardan korumak maksadıyla uzun yol seyahatine engel olabilir. Ancak mübah olan bir fiilin yasaklanabilmesi için kesin olarak kötülüğe yol açığının bilinmesi gerekir. Yalnızca öyle olduğunun zannedilmesi yeterli değildir.¹⁷⁴ Bu itibarla aileye ve topluma verdiği zararlar göz önünde bulundurulduğunda kötülüğe yol açtığı gerekçesiyle aile reisi olan kocanın eşini ve çocuklarını bu kötülükten muhafaza etmek için sosyal ağları yasaklaması düşünülebilir mi?

İslâm'ın onaylamadığı bazı fiiller sebebiyle sedd-i zerâi' kapsamında değerlendirilerek sosyal ağların bütünüyle haram olması gerektiği yönünde az sayıda fetva bulunmaktadır. Ancak bu fetvaların pratik hayatta karşılığı olmadığı, bu sanal dünyanın İslâm hukuku açısından *ibaha'i-asliyye* ve *maslahat* çerçevesinde ayrı ayrı değerlendirilerek, fayda zarar yönleri incelenmek suretiyle cevazına yahut yasak olmasına hükmedilmesi gerekmektedir.¹⁷⁵

1.4. MASLAHAT YÖNÜYLE SOSYAL MEDYA

İslâm hukuk felsefesinin kayda değer bir kısmını meşgul eden hukukun gayeleri bölümüdür. Zira bir hususta araçlar ne kadar mühim ise amaçlarda bir o kadar önem taşır. Konuya ilahi hukuk çerçevesinden baktığımızda, peygamberlerin görevlendirilmesi, dinlerin gelmesi, vahyin nüzülü; adaleti, doğruyu, iyiyi, güzeli yakalamak; çirkin, kötü, yalan ve zulümden kaçmak; kısacası zararı uzaklaştırarak fayda sağlamaktır.¹⁷⁶ Şu ayet bunun delilidir; *"Allah sizi zora koşmak istemez; Allah sizi arıtıp üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister. Taki şükredesiniz."*¹⁷⁷

¹⁷¹ Buhârî, "Nikah", 89.

¹⁷² Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 1/299.

¹⁷³ Zeydân, *el- Cami Fi'l Fıkhi'l-İslâmi'l-Mufasssal*, 4/185.

¹⁷⁴ Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 269-276.

¹⁷⁵ Akpınar, "İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya", 507.

¹⁷⁶ Osman Eskicioğlu, *İslâm Hukuku Açısından Hukuk Ve İnsan Hakları* (İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1996), 280.

¹⁷⁷ el-Mâide 5/6.

Sosyal medyaya sağladığı maslahat açısından bakıldığında insanlık için birçok fayda barındırmaktadır. Her geçen gün bu ağlar sayesinde ilmi çalışmalar yayılmakta ve her türlü eğitim-öğretim faaliyetleri rahatlıkla yürütülebilmektedir. İnsanlar bu ağlar sayesinde uzakta olan akrabaları ile görüşebilmekte ve sılayı rahim yapabilmektedir. Yardıma muhtaç olan insanlar için dakikada milyonlarca insana ulaşılmakta ve ihtiyaç sahiplerine dünyanın dört bir yanından milyonlarca el uzatılmaktadır. Birçok ticari faaliyet bu sistem üzerinden rahatlıkla yürütülebilmektedir. İnsanlığa sağladığı yarar kapsamında değerlendirildiğinde şer’i ölçüler çerçevesinde yapıldığı takdirde tüm bu faaliyetleri meşru kabul etmek gerekmektedir.

Görüldüğü üzere sosyal ağlar kullanım amaç ve yöntemine göre İslâmi açıdan meşruluk kazanmakta veya kaybetmektedir.¹⁷⁸ *“Ey iman edenler! Allah’ın size helal kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah’ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez.”*¹⁷⁹

1.5. HUDÛDULLAH VE SOSYAL MEDYA

Hudûd, menetmek, sınır koymak, vazgeçirmek, karışmamaları için iki şeyin arasına konulan engel anlamındadır. Fıkıh terimi olarak “hudûd” eşkiya, hırsız, yol kesen, içki içen ve zina edenlere uygulanan ceza anlamına gelen “had” kelimesinin çoğul halidir. İnsanların inanç, söz, fiil ve davranışlarını sınırlandırması dolayısıyla ilahi hükümlere de “hudûd” denilmiştir.¹⁸⁰

Kur’ân’da bazı ayetlerde mükellefiyetler ve belirli hükümler belirtildikten sonra bunlara atfedilerek “hudûdullah” (Allah’ın sınırları) ifadesi zikredilmektedir. Dokuz ayette on dört kere zikredilen hudûdullah kavramından, bir yerde Allah’ın Peygamber’ine indirmiş olduğu sınırlar şeklinde bahsedilir.¹⁸¹ Diğer bir kısım ayetlerde Allah’ın emrettiği hükümlerin uygulanması ve korunması,¹⁸² ayetlerin kalan bölümünde de yaratıcının koymuş olduğu ölçü ve sınırların çiğnenmemesi istenmektedir.¹⁸³

Kur’ân-ı Kerîm’de hudûd kelimesinin geçtiği ayetlerin geneline bakıldığında iman, ibadet, helal, haram, ahlak, sosyal ilişkiler, tavsiye, öğüt, evlenme, boşanma; bireyin yaratıcısına, kendisine, aile bireylerine, insanlara, canlılara ve çevreye karşı sorumlulukları ile

¹⁷⁸ Akpınar, “İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya”, 505.

¹⁷⁹ el-Mâide 5/87.

¹⁸⁰ İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 266.

¹⁸¹ et-Tevbe 9/97.

¹⁸² el-Bakara 2/229-230; et-Tevbe 9/112.

¹⁸³ el-Bakara 2/229; en-Nisâ 4/14; et-Talâk 65/1.

ilgili yapması veya yasaklanması hakkında Allah'ın koyduğu ilke ve hükümlerin sınırları olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁴ *“İşte bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır sakın bu sınırlara yaklaşmayın.”*¹⁸⁵ ayetiyle müminler uyarılır. Kur'ân'da bu sınırları ihlal edenlerin “zâlim” olarak anılması,¹⁸⁶ bu kimselerin Allah indinde ki yeri ve onları bekleyen acı son hususunda bir ikazdır.¹⁸⁷

Allah Resûlü'nün sözlerinde de hudûdullah, Allah'ın koymuş olduğu sınırları, yerine getirilmesi gereken emirleri ve yasakları ifade etmektedir. Toplumun bazı kesimlerinin hudûdullahı ihlal ettiği takdirde toplumun tamamının karşılaşacağı tehlikeler bir hadiste şu benzetmeyle anlatılmıştır: *“Allāh'ın hudûduna saygı gösterenlerle o sınırları ihlal edenlerin durumu şöyledir: Bir topluluk bir gemide seyahat etmek üzere yola çıkarlarken kimin alt (ambar kısmı) kimin üst katta (güverte) seyahat edeceğini belirlemek üzere aralarında kura çekerler. Sonuç olarak bazılarını üst katta ferah yerler bazılarını alt katta kötü ve kapalı bölümler çıkar. Aşağıda bulunanlar su almak üzere yukarı çıktıklarında yukarıdakileri rahatsız ettiklerini düşünerek, kendi kendilerine bizim kısımdan bir delik açıp suyu aşağıdan çekersek hem biz eziyet çekmemiş hem de yukarıdakileri rahatsız etmemiş oluruz diye düşünürler. İçlerinden birisi eline bir balta alarak geminin altından bir yeri delmeye başlar. Bu durumda eğer yukarıdakiler onları kendi haline terk ederlerse gemi su alacağı için hep birlikte boğulacak, eğer buna mâni olur onları uyarırlarsa birlikte kurtulacaklardır.”*¹⁸⁸

Allah'ın sınırlarını gözetmek Kur'ân'da müminlerin vasıfları arasında zikredilmekte ve müminler müjdelanmaktadır: *“Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû' ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü'minleri müjdele.”*¹⁸⁹ İslâm'da takvanın gereği olarak hudûdullah, müminin sırât-ı müstakim üzere ilerleyebilmesi için şart olarak görülmektedir. Bir hadiste: *“Helaller ve haramlar bellidir; Bunların arasında bazı şüpheli işler vardır ki, insanların birçoğu bunların haramdan mı yoksa helalden mi olduğunu bilmezler: Her kim dinini ve haysiyetini temize çıkarmak maksadı ile o şüpheli şeyleri işlemekten kaçınırsa selamet bulur. Ve her kim o şüpheli işlerden birine girerse muhtemelen harama düşer. Zira yasak meranın etrafında sürülerini otlatan çobanın, (sürülerini) o yasak meraya düşürmesi*

¹⁸⁴ Diyanet, “Aranan: Hudûdullah”, (Erişim 12 Şubat 2022).

¹⁸⁵ el-Bakara 2/187.

¹⁸⁶ el-Bakara 2/229.

¹⁸⁷ Kahraman vd., “Hudûdullah”, 4/22.

¹⁸⁸ Buhârî, “Şeriket”, 6.

¹⁸⁹ et-Tevbe 9/112.

*muhtemeldir. Dikkat edin! Her hükümdarın yasak merası vardır. Dikkat! Allah'ın yasak merası haram kıldığı nesnelerdir.*¹⁹⁰ buyurularak Allah'ın hudûduna riayet etmeye dikkat çekilmiştir.

İnsan ortamı paylaştığı ve kendilerine muhabbet beslediği insanların tavır ve ahlaklarından etkilenmektedir. Enes b. Mâlik (r.a.) rivayetiyle Allah Resûlü, yaptığı işleri yapamasa dahi kişinin sevdiği ile beraber olacağını ifade etmiştir.¹⁹¹ Bir kimseye muhabbet duyan insan bir müddet sonra muhabbet beslediği kişinin davranışlarından etkilenecek onun yaşam tarzı ve dünyaya bakışıyla özdeşleşmektedir. Dolayısıyla birey sürekli vakit geçirdiği sosyal medyada koruluğun etrafında sürüsünü otlatan bir çoban gibi sürüsünün koruluğa düşmesi muhtemeldir.

Müslüman bireyin görmenin ve gözetlemenin hiyerarşisini alt üst eden yeni teknolojileri hiçbir filtreden geçirmeden ve sorgulamadan ve kasis koyma ihtiyacı hissetmeden hayatına dahil etmesi günümüzün çelişkili ve eklektik bir durumudur.¹⁹² Mahremiyet sınırları yok sayılarak sosyal ağlarda teşhir edilen görseller mahremiyeti ayaklar altına almaktadır. Nitekim çekildiğinde kişiye özel olan bir görsel, paylaşımdan itibaren kamuya ait olmaktadır. Tam bu noktada dikkate alınması gereken şey; sosyal medyada her anı sergilenen ve izleneye dönüştürülen görseller geri dönüşü olmayan bir aleme emanet edilmektedir. Peki pişman olunduğunda sanal tevbe mümkün müdür?¹⁹³

İslâm zinaya yaklaşmamayı¹⁹⁴ emretmiş, onu ağır bir suç görerek ona götüren bütün yolları kapatmış, onu işleyenlere ağır cezalar belirlemiş,¹⁹⁵ ve bazı tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin başında İslâm'da evliliğin kolaylaştırılması zikredilebilir.¹⁹⁶ Yine erkeklerin ve kadınların karşılıklı eğlencelerini, yabancı erkek ve kadının halvetini, kadınların yalnız olarak uzun sefere çıkmalarını ve mahrem olmayan kadın ve erkeğin birbirlerine ısrarlı bir şekilde bakışlarını yasaklamıştır.¹⁹⁷

Kur'ân-ı Kerîm hayatın her alanına uygulanmak üzere indirilmiş bir kitaptır. Hayatın neredeyse tamamını çevrelemiş olan sosyal ağlar da bu alandan azade değildir. Müslüman bir

¹⁹⁰ Tirmizî, "Alış-Veriş", 1.

¹⁹¹ Ebû Dâvud, "Nevm", 21.

¹⁹² Nazife Şişman, *Dijital Çağda Müslüman Kalmak* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), 63.

¹⁹³ Şişman, *Dijital Çağda Müslüman Kalmak*, 106.

¹⁹⁴ el-İsrâ Sûresi 17/32.

¹⁹⁵ Nûr Sûresi 24/2.

¹⁹⁶ Hüseyin Kahraman (ed.), *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 2/69.

¹⁹⁷ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/302.

birey normal hayatta nelerden sorumlu ve yükümlü ise sosyal medyada da aynı sorumluluğu devam etmektedir. İnsanları aldatmak, kandırmak, malını gasp etmek, yalan söylemek, tecessüs etmek, gıybet etmek, zina etmek Allah tarafından yasaklanmış fiillerdir ve bu yasak sosyal medya için de geçerlidir. Sahte hesaplar üzerinden insanlara ulaşmak, insanların ayıp ve kusurlarını araştırmak, kaynağından ve doğruluğundan emin olmadığı hâlde gördüğü ve duyduğu her şeyi yaymak/yayınlamak, sosyal ağların neden olduğu günahlardan sadece bazılarıdır. Allah Kur’ân-ı Kerîm’de insanların gitmesi gereken yolu gösterdiğini isteyenlerin bu yolda giderek şükretmesini dileyenlerin saparak nankörlük etmesini kendi seçimlerine bıraktığını zikretmektedir.¹⁹⁸ Yine gerçeğin Allah tarafından gelen mesaj olduğunu kabul ve ret konusunda insanın serbest olduğunu bildirmektedir.¹⁹⁹

Bu ağların topluma empoze etmeye çalıştığı özgürlük, egoizm, hedonizm, dünyaya bakış, dine yaklaşım tarzı gibi davranış kalıpları ve bu kalıpların öne sürdüğü yaşam stilleri, inananları olumsuz yönde etkilemektedir. “Benim yaşam biçimim bana”²⁰⁰ ayetini reel hayatta davranışa dönüştüren müslüman bireyler, aslında farklı bir yaşam alanı olan ve gerçek yaşamla arasında büyük bir benzerlik bulunan sanal alemde de “sırat-ı müstakim” üzere olması gerektiğini göz ardı etmektedir. İslâm ise Allah’ın emirlerini göz adrı ederek ölçüsüz davrananların ahiret hesabına muhatap olacaklarını²⁰¹ ve helak olacaklarını bildirmektedir.²⁰² “Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır. Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsini arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.”²⁰³

Asr Sûresi zaman hususunda insanoğlunun her daim hatırında olması gereken esaslar içermektedir.²⁰⁴ Bu sûre insanın sonsuz bir hüsrana duçar olabileceğini hatırlatarak uyarmakta zamanı ve ömrü boşa harcamaması gerektiğine dikkat çekmekte, hayatın iman eden ve salih amel işleyenler ile hakkı ve sabrı tavsiye edenler dışındakilerin kazanamayacağı bir imtihan olduğunu bildirmektedir.²⁰⁵ “Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler.”²⁰⁶ ayeti ile de Allah, boş söz ve faydasız işleri terk etmeyi müminlerin özellikleri arasında

¹⁹⁸ el-İnsân 76/3.

¹⁹⁹ el-Kehf 18/29.

²⁰⁰ el-Kâfirûn 109/6.

²⁰¹ Tâhâ 20/127.

²⁰² Müslim, “İlim”, 4.

²⁰³ en-Nâziât 79/37-41.

²⁰⁴ Taberani, *el-Mucemu’l-Evsat*, 5/215.

²⁰⁵ Abdulkadir Erkut, “Zamanı Doğru Değerlendirme Esasları”, *Diyanet Aylık Dergi* 372 (Aralık 2021), 29.

²⁰⁶ el-Mü’minûn 23/3.

saymaktadır. Ancak tükettiği ömrün nerede ve nasıl harcandığının hesabını vereceğini bilen mümin malayâni (kişinin kendisine gerekli olmayan, ihtiyaç duymadığı, hiçbir fayda sağlamayan işler ve boş sözler) ile zaman öldürmekte, bu ağlara kendisini kaptırarak mükellef olduğu ibadetlerini ve ilgilenmekle sorumlu olduğu ailesini ihmal etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL MEDYADA MEYDANA GELEN MAHREMİYET İHLALLERİ: MAHREMİYETİN SOSYAL AĞLARDA TEŞHİRİ

Mahrem; gizli, dinen ve şeran müsaade olunmayan, birisinin gizli ve özel hallerine ait gizli sır, çok samimi ve içli dışlı olan kimse gibi farklı manalara gelmektedir.²⁰⁷ Arapçada “*el-husûsiyye*” ve “*hürmetü’l-hayâti’l-hâssa*” lügatte, helal olmayan yasaklanan şey manasında ki *mahremiyet* kelimesi ıstılahta, dînî açıdan evlenilmesi yasaklanmış olan yakın derecedeki akrabaları ifade etmektedir.²⁰⁸ Bir erkeğin ailesi anlamına da gelen mahremiyet kelimesi batılı kaynaklara isnat edildiğinde “özel alan” anlamında kullanılmaktadır. Saklı olana, aile hayatına, kadının kendine ait sahasına, mahrem olmayan bakışların yasaklandığı şeye ilişkindir.²⁰⁹ *Mahremiyet* kavramının toplumlar arasında, dine, kültüre, coğrafyaya göre farklılık göstermesi ve birçok tanımının olması nedeniyle tam bir mahremiyet tarifi yapmak güçtür.

Mahremiyet kavramına etimolojik açıdan bakıldığında “en derin” ve “en iç” manalarına gelmekte, günlük dilde ise “iç bilinç” ya da “bir kimsenin en gizli hakikatinin bilgisi” gibi anlamlar taşımaktadır.²¹⁰ *Mahremiyet* kavramının oluşmasında insan davranışları ve toplum bilimi doğrudan etkili olduğundan mahremiyet, sosyolojinin, antropolojinin ve hukukun konusudur. Nitekim mahremiyet, toplumsal ilişkilerden, ahlâkî değerlere, hukuktan mimariye kadar hayatın tüm alanlarını kapsayan temel bir kavramdır.

Mahremiyetin kaynağı ilahi kudrettir. AllahTeâla’nın insanın yaratıcısı olarak fiziki ve ruhsal yapısını bilmesi hasebiyle koyduğu mahremiyet sınırları da fitrata en uygunu olacaktır. Eğer aksi olsa; yani mahremiyetin kaynağı yaratıcı değil kişinin kendisi olduğu kabul edilse herkesin mahremiyet algısı farklı olacağından toplumda ortak paydada buluşulabilecek bir mahremiyet anlayışından söz etmek mümkün olmayacaktır.²¹¹

Şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki İslâm mahremiyet hususunda, özel hayatın dokunulmaz olduğu konusunda geniş kapsamlı ve kâfi derecede bir teori meydana getirmeye zemin oluşturacak veriler ortaya koymuştur. Bu hakkın muhafazası İslâm’ın esaslarını meydana getiren diğer zaruretler gibi bir zaruret olarak telakki edilmiş, sadece ahlâkî umdeler olarak değil bu hak kapsamına dahil olan değerlerin muhafaza edilmesi için de birtakım

²⁰⁷ Osmanlıca Türkçe Sözlük, “Aranan: Mahremiyet”, (Erişim 28 Mayıs 2022).

²⁰⁸ Salim Ögüt, “Mahrem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*” (Erişim 15 Şubat 2022).

²⁰⁹ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem* (İstanbul: Metis Yayınlar, 1991), 20.

²¹⁰ Huriye Martı vd., *Sorularla Mahremiyet Bilinci* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 31.

²¹¹ Ayşe Gül Gürbüz, *Dünü ve Bugünüyle İslâm’da Mahremiyet* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 2.

hukuki müeyyideler oluşturulmuştur. Bir kısım hukukçulara göre Kur’ân-ı Kerîm’in bu hususta getirmiş olduğu hükümler, Fransız Devlet Şûrası tarafından da tasdik edilmiş ve mahremiyet içerisinde yer alan “özel hayatın gizliliği” her iki hukuk sistemi tarafından da aynı şekilde ele alınmıştır.²¹²

Geçmişten günümüze iletişimin değişen yapısı, insanların birbirleriyle ilişkilerinde mahremiyetin anlamı üzerine yeniden düşünmek gerektiğine sevk etmektedir. Zira bireyin özeline ait olması gereken mahremiyet, teknolojik gelişmeler ile birlikte alenileşen ve gözetlenebilen bir hal almıştır. Modern ve demokratik sistemlerin bütününde benimsenen ve bir anayasa hukuku ilkesi olan özel hayatın gizliliği,²¹³ günümüzde üzerinde en çok durulması gereken konulardan biri haline gelmiştir. Gerçek hayatın kurallı ve örtülü ilişkilerini transparan ve geçirgen bir hale dönüştürmekte olan sosyal paylaşım siteleri, mahremiyetin gizli ve özerk niteliğinin yitirilmesini etkileyen önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹⁴

Sosyal ağ sitelerinde oluşturulan paylaşımlar ve bu paylaşımlara yapılan yorumların hızlı tüketimi bireylerin daha fazla mahrem içerik paylaşmasına neden olmaktadır. Gerçek ile kurgunun iç içe geçtiği bu ağlar, bireylerin gerçek yaşamlarında paylaşmaya cesaret edemeyeceği bilgi ve fotoğrafları sanallığın verdiği rahatlıkla paylaşabilmelerine ve mahremiyetin içerisinde saklı olan gizliliğin anlam kaybına uğramasına sebebiyet vermektedir. Mahremiyet olgusunun yeniden keşfedildiği bu ortamda, insana dair ne varsa vitrinde sergilenen bir metâyâ dönüştürülmesine ve insanı insan yapan en önemli değer – mahremiyet- seyrine ilgisiz kalmak elbette mümkün değildir.²¹⁵

Din İşleri Yüksek Kuruluna yöneltilen sorular mahremiyet adına toplumun adeta bir fotoğrafını sunmaktadır. %99.2 oranında müslüman olan bir toplum yapısında bu kadar örselenmiş mahremiyet sınırlarını izah etmek güç görünmektedir. Ahlakın devre dışı olduğu, kutsallığın kaybedildiği, ibadetin yalnızca bir ritüel olarak yerine getirildiği, şekle indirgenmiş bir dindarlık algısının “kâmil mümin” olmaya imkân vermeyeceği aşîkardır. Problemin temelinde itikadî ve ahlakî dejenerasyonun olduğunu söylemek mümkündür. Bu dejenerasyonda dinî, ahlakî, örfî değerleri yok sayan dizi, film vb. yayınların ve sosyal

²¹² Mustafa Reşit Belgesay, *Kur’ân Hükümleri ve Modern Hukuk* (İstanbul: y.y., 1963), 244.

²¹³ Abdullah Kahraman, "Mahremiyetin Tanımı Ve Sınırları", *Din Gelenek Ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016) 1/29.

²¹⁴ Hatice Budak, “Sosyal Medya İletişiminde Mahremiyetin Serüveni”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (2018), 168.

²¹⁵ Budak, “Sosyal Medya İletişiminde Mahremiyetin Serüveni”, 150.

medyanın negatif etkileri belirgindir.²¹⁶ İnsanların mahrem hayatlarına dahil olabilmenin sanal yönünü oluşturan bu mecralarda paylaşılan içeriklerin diğer insanlar veya kurumlar tarafından kayıt altına alınması riski dahi bireyleri bu tür paylaşımlar yapmaktan alıkoymamakta artık özel hayat yeteri kadar gizli kalmamaktadır. Gözetlendiğinin farkında olarak özel yaşamını gözler önüne seren ve bunu popülarlığının bir parçası olarak gören anlayış bu alanı genişletmektedir.²¹⁷

Sosyal medyada mahremiyetin bu kadar görünür hale gelmesinin nedenlerini birçok çalışmada görmek mümkündür. Bu çalışmalardan öne çıkan tespitler şöyledir:²¹⁸

- Bireyin özel hayatına dair paylaşımlarıyla “en mutlu benim” deme uğraşları.
- Bireyin gerek ailesiyle gerekse kendi adına nitelikli zaman geçirerek sosyal yaşama sahip olduğunu sergilemek istemesi.
- Yapılan görsel paylaşımlarla kusursuz bir yaşama sahip olunduğu mesajının verilmeye çalışılması.
- Atılan kitap storyleri ile okuyor olduğunu göstererek farklı bir profil sunma çabaları.
- Farklı yemeklerle yapılan paylaşımlarla, gurme imajı verme isteği.
- İş hayatıyla ilgili mahremiyeti paylaşarak statü olarak iş yaşamında da mutlu olduğunu sergileme isteği.
- Gösterişli paylaşımlarla daha lüks ve zengin bir yaşam izlenimi verme çabaları.
- Takipçi sayısının artmasına paralel olarak mahrem paylaşımların artması ve takipçilerin isteği doğrultusunda özel hayata mahsus içeriklerin öne çıkarılması.²¹⁹

Mahremiyetin bu denli alenileşmesinde tanınma isteği ve yeni kimlik oluşturma arzusu ön plana çıkmaktadır. *Dikizlenen* ve aynı zamanda *dikizleyen* mantalitenin yerleşmesi mahremiyet ihlalini karşılıklı boyuta getirmektedir.²²⁰

İslâm dini insanlar için elzem olan ve korunması gereken mahrem alanlara, temel esaslarında yer vermiş insanın dokunulamaz ve ihlal edilemez alanlarını Kur’ân ve sünnet çizgisinde belirleyerek sahip olunan temel hakları koruma altına almış, mükelleflere sorumluluklar yüklemiştir. Klasik İslâm Hukuku kaynaklarında özel bir ifadeyle

²¹⁶ Ülfet Görgülü, “Din İşleri Yüksek Kuruluna Gelen Sorular Bağlamında Mahremiyet Algıları”, ed. Yavuz Ünal vd., *Din Gelenek Ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, 2/126.

²¹⁷ Yüksel, “Sosyal Medya Ortamında Mahremiyet Sorunu: Facebook ve WhatsApp Platformları”, 93.

²¹⁸ Nurten Sepetçi, *Sosyal Medyada Mahremiyet Algısının Çöküşü: Instagram Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017) 78.

²¹⁹ Yüksel, “Sosyal Medya Ortamında Mahremiyet Sorunu: Facebook ve WhatsApp Platformları”, 93-94.

²²⁰ Başşende Çoban, *Sosyal Medya Kullanımı ile Değişen Mahremiyet Algısı: YouTube Üzerine Bir İnceleme* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019) 26.

zikredilmeyen bu hak, fıkıh kaynaklarının nikâh ve talâk bölümlerinde ele alınmıştır.²²¹ Özel hayatın gizliliği ve muhafaza edilmesi temel insan hakkı ve şahsiyet hakkı olup bütün hukuk sistemleri tarafından savunulmuş, ihlal edilmemesi için ne tür tedbirler alınacağı ve bu hakları gasp edenlere karşı ne gibi müeyyideler uygulanacağı hukukçuları meşgul etmiştir.

İslâm hukukuna göre insan üç temel hakla dünyaya gelmektedir. Bunlar; hürriyet, ma'sumiyyet ve mülkiyettir. Daha çok mahremiyetle ilgili olan ma'sumiyyet dokunulmazlık demektir ve dokunmak için hak sahibinin ilkelere ve meşru sınırlara uygun olarak izin vermesi gerekmektedir.²²² Çünkü insan olmanın gereği olarak her birey saygındır ve dokunulmazdır. Dolayısıyla dini, ırkı, rengi, sosyal statüsü, cinsiyeti vb. hususlardan bağımsız olarak tüm insanların özel yaşamı, itibarı, şerefi ve haysiyeti dinin ve hukukun muhafazası altındadır.²²³

İslâm'da mahremiyet ile hedeflenen hukuki değer, insanın şeref ve onurunu korumaktır. *"Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın bir çoğundan üstün kıldık."*²²⁴ ve *"Biz insanı en güzel bir biçimde yaratmışızdır."*²²⁵ ayetleri insanın fiziksel ve ruhsal olarak mükemmel ve seçkin olarak yaratıldığını ifade etmektedir. İnsanda kendisine ait olanı gizleme, saklama ve koruma içgüdüğü mevcut olduğundan, verilen bu mükemmellik ve seçkinliği muhafaza etmek için mahremiyet sınırlarına ihtiyacı vardır. Mahremiyet gereklidir; çünkü insanın öz saygısını muhafaza eder, insanı özgür kılar ve bireyin çevresinde güvenli bir alan oluşturur. Bu güvenli alanların işgal edilmesi durumunda mahremiyet ihlalleri meydana gelmektedir. Mahremiyet ihlalleri; Bireyin izni dışında kimsenin görüp bilmesini istemeyeceği bilgi, belge ve özel hayatıyla ilgili durumların görüp gözetlenmesidir.

Bedeni mekânı ve bilgiyi alakadar eden yönüyle çocukluktan bu yana gelişen mahremiyet algısı dine ve kültüre göre içerik ve sınırları açısından değişiklik gösterse de varlığını her daim korumakta ve hukuk çerçevesinde güvence altına alınmaktadır. Mahremiyet insanın dokunulmazlığı boyutuyla ilahi iradenin müdahale ve muhafaza ettiği ve muhafaza edilmesini emrettiği, çiğnendiğinde ise ceza öngördüğü sınırlardır.²²⁶

²²¹ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-eimme el-Serahsî, *el-Mebsût* (Mısır: Matbatü's-saâde, b.y.,ts.), bk. Nikah ve Talak Bölümleri.

²²² Kahraman, "Mahremiyetin Tanımı Ve Sınırları", 1/31.

²²³ Martı vd., *Sorularla Mahremiyet Bilinci*, 17.

²²⁴ el-İsrâ /70.

²²⁵ et-Tîn 95/4.

²²⁶ Gürbüz, *Dünü ve Bugünüyle İslâm'da Mahremiyet*, 11.

İslâm ceza hukukunun geleneksel yapısı, Kur’ân, sünnet ve fakihlerin içtihatları şeklinde üç merhaleden müteşekkildir.²²⁷ İslâm hukukunda suçlar; hayata, bedene, kişiliğe, mala, temel hak ve hürriyetlere özgü olanlar ile ihlal edilen hakkın niteliğine göre Allah hakkı (kamu hakkı), kul hakkı (şahıs hakkı) ve her ikisini kapsayan haklar şeklinde sınıflandırılır. Diğer bir tasnif ise cezası Şâri’in belirleyip belirlememesine göre yapılan sınıflandırmadır.²²⁸ İkinci sınıflandırmaya göre suçlar; cezası Şâri’ tarafından tayin edilen “had”, “kisas” ve “diyet” cezaları ve cezası devlet başkanı ve yetkili mercilerin takdirine bırakılmış olan “ta’zîr” cezalarıdır.²²⁹

İslâm hukukunda suçun tanımı genellikle “Allah’ın had ya da ta’zir yolu ile işlenmesini haram kıldığı fiiller”²³⁰ şeklinde yapılır. Ta’zîr cezaları ile alakalı düzenlemeler, her asrın ihtiyaçlarına cevap verebilecek biçimde çerçevesi çizilmiş ancak ayrıntıya girilmemiştir.²³¹ Alt ve üst sınırı kanunla takdir edilen ta’zîr cezaları, kanunlaştırmada hâkime geniş yetki tanınması noktasında mühimdir. Böylelikle hâkim suçlunun ahvali ve suçun cemiyet içerisinde meydana getirdiği risk durumuna göre alternatif bir çözüm yolu belirleyecektir.²³² Bu da kanunun maksadına uygun olarak toplumun yararına adaletten umulan gayeyi gerçekleştirmek için en mütenasip yöntemdir.²³³ Cezaların meşruluğu, meydana getirdiği yararlarla doğru orantılıdır.²³⁴ Zira Kur’ân-ı Kerîm’in uhrevî ve dünyevî cezaî müeyyidelere yer vermiş olmasının ve cezalandırma metodunun asıl maksadının kişileri cezalandırmak değil suçu önlemek ve suçun cemiyeti ifsat etmesinin önüne set çekmek olduğunu söylemek mümkündür.²³⁵

²²⁷ Ali Bardakoğlu, "Ceza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/472.

²²⁸ Mehmet Boynukalın, "Suç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17 Ocak 2023).

²²⁹ Abdülkadir Udeh, *et-Teşrîul-cinâi'l-İslâmî mukarenen bi'l-kanûni'l-vad'i* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, ts.), 1/78, 80.

²³⁰ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverîdî, *Kitabu ahkâmî's-sultaniye ve'lvelâyâtü'd-dîniyye* (Kahire: Daru'l-hadis, ts.), 221; Muhammed b. Hüseyin b. Ferrâ Ebu Ya'lâ, *el-Ahkâmu's-sultâniyye*, thk. M. Hâmid el-Fikî (Beyrut: y.y., 1983), 257.

²³¹ Mahmut Şeltût, *el-İslâm 'akidetin ve şer'i'aten* (Kahire: y.y., 1964), 314; Abdullah Çolak, *İslâm Ceza Hukuku* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2018), 210.

²³² Muhammed Ebu Zehra, *el-Cerîme ve'l-ukûbe fi fıkhi'l-İslâmî* (Kahire: Daru'l-fikri'l'Arabî, ts.), 1/45-47; Udeh, *et-Teşrîul-cinâi*, 1/66.

²³³ Vehbe Zuhayli, *en-Nazâriyyâtü'd-damân* (Dimeşk: y.y., 1982), 62, 63.

²³⁴ Sulhi Dönmezer-Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku* (İstanbul: Der Yayınları, 1997), 2/561.

²³⁵ Abdülkadir Tekin "İslâm Ceza Hukukunda Tâbî, Tekmîlî ve Ta'zîr Nitelikli Manevî Ceza Türleri", *Amasya İlahiyat Dergisi* 14 (Haziran 2020), 114.

Medeni hukukta da toplumu ifsat eden iftira,²³⁶ yalancı şahitlik,²³⁷ hakaret²³⁸ vb. manevi şahsiyete yönelik suçlara karşılık verilen cezalar mevcuttur. Mahremiyet ve özel hayatın ihlal edilmesi durumunda Türk Ceza Kanunu Madde 134’de de özel hayatın gizliliğini ihlal başlığı altında:

“(1) Kişilerin özel hayatının gizliliğini ihlal eden kimse, altı aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır. Gizliliğin görüntü veya seslerin kayda alınması suretiyle ihlal edilmesi halinde, cezanın alt sınırı bir yıldan az olamaz.”

“(2) Kişilerin özel hayatına ilişkin görüntü veya sesleri ifşa eden kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Fiilin basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde, ceza yarı oranında artırılır.”²³⁹ ifadeleriyle yer almıştır.”

Dijital toplum düzenini sadece hukuk kurallarıyla temin etmenin zorluğu ortadadır. Özellikle sosyal medya alanında bulunan yasal boşluklar ve kanunların uygulanamadığı durumlarda adli mekânizmalar büyük oranda işlevini kaybetmektedir. Ayrıca ahlak ve hukuku birbirinden ayrı düşünen beşerî hukuk teorileri, hukukun alanına girmeyen ancak toplumsal yaşamı olumsuz etkileyen sanal fiiller karşısında tatminkâr bir çözüme ulaştıramamaktadır. Dinde ise ahlak-hukuk ayırımından söz etmek imkânsızdır. Zira İslâm’da ahlak, helal-haram şeklinde formüle edilerek ahlak dışı fiillerin hukuka uygunluğu sorgulanmıştır.²⁴⁰ Ahlak ile bütünleşik bir yapı arz eden ve bu açıdan modern hukuktan daha kapsamlı olan fıkıh, kişinin çevresiyle olan ilişkileri yanında zatı ve yaratıcısı ile olan münasebetini de düzenlemektedir.²⁴¹

Mahremiyetin ihlal edilmesi kul hakkını doğurur. İnsanların canları, bedenleri, manevi şahsiyetleri, ırz ve namusları, makam ve mevkileri, dinî inanç ve yaşam tarzları, malları, aile bireylerine yönelik haklar, işçi ve işveren ilişkileri, ticaret, komşuluk, kamu görevleri vb. toplumsal hayatın bütün alanlarında kul hakları geniş bir yelpazeye sahiptir. Yalnızca bir ferde verilen zararın yanında zulüm, fitne vb. toplumun maddi-manevi hak ve menfaatlerine, refahına, huzur ve güvenliğine zarar veren faaliyetler İslâm’da yasaklanmıştır. Nitekim mahremiyet kişisel ve öznel ancak toplumdan bağımsız değildir. Bu nedenle Hz. Peygamber “*Müslüman, dilinden, elinden diğer müslümanların selâmetine kaldığı kimsedir.*

²³⁶ Türk Ceza Kanunu (TCK), *Resmî Gazete* 25611 (12 Ekim 2004), Kanun No. 5237, md.267.

²³⁷ TCK, md. 272/9.

²³⁸ TCK, md. 125-131/9.

²³⁹ TCK, md. 135/9.

²⁴⁰ Gazâlî, *İhyâ ulûmîd’-d-dîn* (İstanbul: 1985), 3/52; Ahmet Yaman-Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2015), 29; Erdem, *Sosyal Medya Ahlakı*, 29.

²⁴¹ Erdem, *Sosyal Medya Ahlakı*, 29.

Muhâcir de Allâh'ın yasaklarını terkedendir."²⁴² ifadeleriyle müslümanı, başkalarının kendisinden emin olduğu kimse olarak; haliyle, tavrıyla ve diliyle çevresindekileri rahatsız ve huzursuz etmeyen kimse olarak tasvir etmiştir.²⁴³

Allah Resûlü kul hakları konusunda: *"Kim ki uhdesinde din kardeşinin nefsine yahud malına tecavüzden mütevellid hakk bulunursa dinar, dirhem bulunmayan kıyamet günü gelmeden önce mazlumdaki o hakkı bağışlamasını istesin! Hak helal edilmediği surette zâlimin salih ameli varsa, kıyamet gününde ondan zâlimin zulmü değerinde alınır da mazluma verilir. Eğer ki zâlimin sevabı bulunmazsa mazlumin günahından alınıp zâlim üzerine yüklenir."*²⁴⁴ İslâm'da bu hakta maddi bir zarar söz konusuysa tazmin edilmesi, eğer insanın şeref ve onurunu zedeleyen manevi bir hak ise özür dilenerek bu durumun düzeltilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.²⁴⁵ Benzer bir hadiste İslâm Peygamberi kul hakkını gözetmeyen kimseleri müflis (iflas etmiş) kimseler olarak ifade etmektedir. Bu kimselerin ahirette mükellef olduğu tüm ibadetleri (namaz, oruç, hac, zekat vb.) yerine getirmiş olarak Allah'ın huzuruna geleceklerini bununla birlikte kul haklarından dolayı hasenatları alınarak hak sahiplerine dağıtılacağı eğer davası görülmeden hasenatı biterse hakkına girdiği kimselerin günahlarını yükleneceği ve böylece iflas etmiş olarak cehenneme atılacağını haber vermiştir.²⁴⁶ Veda hutbesinde de *"Şüphesiz ki sizin kanlarınız ve mallarınız şu beldeniz de, şu ayınız da, şu gününüzün hürmeti gibi birbirinize haramdır..."*²⁴⁷ sözü ile bireyin tüm temel haklarının tecavüzden korunduğunu belirtmiştir.

Sanal ağlarda ihlal edilen mahrem alanları bedenlerin teşhiri, meskenlerin teşhiri, bilgi mahremiyeti şeklinde üç ana başlık altında incelemek mümkündür.

2.1. BEDENLERİN TEŞHİRİ

Cennette yasak olan meyveyi yemelerinin ardından avret yerleri açılan Hz. Âdem ve zevcesinin refleksi olarak yapraklarla örtünmeye çalışmış olmaları²⁴⁸ insanda yaratılışından itibaren örtünme içgüdüsünün var olduğunu göstermektedir. Bu ihtiyaç zamanla her toplumun kendi örf, adet ve inançlarına göre bir örtünme kültürü geliştirmesini sağlamıştır. Aslında bedeninin örtünmesi dinî yasak ya da hukukî bir zorunluluğun ötesinde Allah'ın insanın

²⁴² Buhârî, "İmân", 3.

²⁴³ Müslim, "İman", 14.

²⁴⁴ Buhârî, "Mezâlim", 11.

²⁴⁵ Abdullah Kahraman vd., "Kul Hakkı", *Temel İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 5/227-229.

²⁴⁶ Müslim "Kitabu'l birr ve's-sıla ve'l-edeb", 15.

²⁴⁷ Müslim, "Kasem", 9.

²⁴⁸ el-A'râf 7/20-22.

içerisine yerleştirmiş olduğu fitrî ve ahlakî bir dürtüdür. İnsanların başkalarına olan saygısının yanında kendi öz benliğine olan saygısı ile de yakından ilintili olan örtünme ihtiyacı vücuda gösterilen özenin ve hayâ duygusunun bir yansımasıdır.²⁴⁹

Lügatte “utanmak çekinmek” manalarına gelen, Türkçe’de “ar” sözcüğü ile ifade edilen hayâ, bireyi kötülükten menedip iyiliğe yönlendiren bir özellik olup, kültürden kültüre değişiklik gösterebildiği gibi değerlerin hiçe sayıldığı bir ortamda tamamen yok olup gitmesi de mümkündür. Hz. Peygamber hayâ ile ilgili olarak “*Her dinin -kendine özgü- bir ahlakı vardır. İslâm’ın özü hayâdır*”²⁵⁰ düsturıyla müslümanın hayâsız olamayacağını ifade etmiştir. Bir sahâbînin yalnız başına kaldığında da avret yerlerinin örtünmesinin gerekli olup olmadığını sorması üzerine “*Kendisinden hayâ edilmeye en layık olan Allah’tır.*” diyerek bireyin yalnız kaldığında dahi Allah’ın kendisini gördüğü bilinciyle hayâdan ayrılmaması gerektiğini vurgulamıştır.²⁵¹

Utanma duygusundan uzak, mahremiyet sınırları ihlal edilerek sosyal ağlarda teşhir edilen beden görselleri, insana verilmiş olan emanet bilincini kaybettirmektedir. Kullanıcılar evlerinin kapılarını ardına kadar açarak hem Allah’ın koymuş olduğu sınırı aşmakta hem de saygınlığını yok etmektedir. Nitekim şer’an kötü addedilen bir fiili işlemek takvayı, örfen kötü telakki edilen bir fiili işlemek insani saygınlığı zedelemektedir.²⁵² Buna rağmen sosyal ağ iletişimi, bireylere anlık olarak özel hayatlarında olup biten her şeyi hızla paylaşımları iletisini vermekte, insanlar da gönüllü olarak tüm mahrem hallerini bu ağlarda ifşa etmektedir.²⁵³

Sosyal ağlarda vakit geçiren birey, yüz yüze gelmediği için yaptığı paylaşımlarda ve kurduğu ilişkilerde hayâ duygusunu göz ardı etmektedir. Bu hususta bir psikoloji profesörü olan Rowland Miller’in iddiasından hareketle UHİM tarafından “*Sosyal Paylaşım Siteleri Soruşturması*” başlıklı bir çalışma gerçekleştirilmiş, farklı meslek gurubu temsilcilerine sorular yöneltilmiştir. Cevabı aranan sorular şöyledir:

- “Utanma duygusu üzerine uzun yıllar araştırmalar yapan ABD’li psikoloji profesörü Rowland Miller, Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım sitelerinin utanmayı unutturduğunu iddia ediyor. Söz konusu iddiadan hareketle siz, sosyal paylaşım sitelerinin bireysel/toplumsal değerlerin yitirilmesine zemin hazırladığını düşünüyor musunuz? Neden?”

²⁴⁹ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 4/257.

²⁵⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünen-i İbni Mâce*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbaki (b.y.: Dâru İhyâu'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), "Zühhd", 17.

²⁵¹ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 3/220.

²⁵² Hasan Lütfî Ramazanoğlu (ed.), *Osmanlı'dan Cumhuriyete İslâm Düşüncesinde Arayışlar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), 141.

²⁵³ Budak, “Sosyal Medya İletişiminde Mahremiyetin Serüveni”, 159.

- Sosyal paylaşım sitelerinin toplumsal yaşam ve bireyler arası ilişkilere dair olumlu/olumsuz yönleri hakkında ne düşünüyorsunuz?”²⁵⁴

Sorulara verilen yanıtlar incelendiğinde sosyal paylaşım sitelerine dair tartışmaların her meslek gurubu ve temsilcisi tarafından farklı bir boyutuyla ele alındığı görülmüştür. Çalışmada bu durum, sosyal medyanın çok geniş bir etki gücü bulunmasına ya da uzun bir geçmişli olmayan bir mecra olmasına bağlanmıştır. Ayrıca gelecek yıllarda sosyal paylaşım sitelerinin etkilerinin net olarak görüleceği ve buna bağlı olarak da konunun daha geniş platformlarda ele alınacağı bir süreci beraberinde getireceği belirtilmiştir.²⁵⁵

Sosyal ağlar, mahremiyet sınırlarını aşarak paylaşılan kadın ve erkek fotoğrafları ile doludur. Özel alan ve kamusal alan ayrımı yönüyle baktığımızda herkesin yalnızca misafirine ayırdığı ev içerisindeki kamusal alan diyebileceğimiz misafir salonuna asıp sergileyemeyeceği bir fotoğrafı hiç çekinmeden sosyal medyada paylaşabilmektedir. Gözlerini haramdan sakınması gereken mümin erkek ve kadınların helal haram demeden bu ağlarda aralanan evlerin pencere ve kapılarından sarkarak gözetlemeleri ve başkalarının mahremlerini izlemeleri mahremiyet sınırları dışında mıdır? Ya da örtünme ayetinde kastedilen “kadınların incinmemesi” için örtünmeleri gerektiği hükmü sosyal medya için de geçerli değil midir?

Kur’ân-ı Kerîm bedenın fütursuzca sergilenmesini, kışkırtan ve baştan çıkaran yönünü dikkate alarak sömürölmesini tasvip etmemekte, beden zinetinin bir nikâh ile ancak eşlere açılabilceğine vurgu yapmakta,²⁵⁶ beden mahremiyetini muhafaza etmeye yönelik bazı tedbirler almaktadır. Bu tedbirler; bakışları korumak, ferci korumak, zinet yerlerini korumak, başörtü ve dış giysi kullanmak, mahrem vakitlere riayet etmek ve iffetli davranmak şeklinde belirlenmiştir.²⁵⁷

Müslüman hanımın ve müslüman erkeğin mahremleri ile olan ilişkileri elbette ki yabancılarla olan ilişkilerinden farklı olmak durumundadır. Kur’ân ve sünnetin gereği olarak müslümanların karşı cinsten namahrem(yabancı) olana bakmamaları ve mahrem yerlerini onların bakışlarından gizlemeleri her müslümanın uyması gereken hükümlerdir. Bu hükümler

²⁵⁴ Ferhat Kentel vd., “*Sosyal Paylaşım Siteleri Soruşturması* (Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi, 2011), 6.

²⁵⁵ Ferhat Kentel vd., “*Sosyal Paylaşım Siteleri Soruşturması* (Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi, 2011), 6.

²⁵⁶ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2017) 53-54.

²⁵⁷ Mustafa Şentürk, “Kur’ân’da Beden Mahremiyetini İfade Eden Kavramlar”, *Din Gelenek Ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd., (Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016), 1/110.

müminlerin bir yabancı ile cinsel yakınlığa girmesine ve Allah'ın haram olarak nitelediği bir fiili engellemeye matuftur.²⁵⁸ Hz. Peygamber, *"Ademoğluna zinadan nasibi yazılmıştır. Buna kesin olarak erişecektir. Gözlerin zinası bakmak, kulakların zinası dinlemek, dilin zinası konuşmak, elin zinası tutmak, ayağın zinası ise yürümektir. Kalp ise heves eder, diler. Ferc bunu ya tasdik eder ya tekzib."*²⁵⁹ buyurmuştur. Buhâri bu hadisi zinanın yalnızca tenâsül azasıyla değil, göz, el, dil gibi azalarla da mümkün olabileceğine dair açtığı bir babdan rivayet etmiştir. Kaldı ki; bakışlar konusunda Nûr Sûresi 30 ve 31. ayetler tüm çağları kapsayacak şekilde açık ve net yasak getirmektedir. İrzini koruyacaksın, bakmayacak ve başkalarının bakması için de zemin oluşturmayacaksın.²⁶⁰

İnsan için başkaları üzerinde bıraktığı izler çok önemli olduğundan karşı tarafa hoş ve güzel görünme çabası bireyleri meşgul etmiştir. Bu çaba sosyal medya araçları vasıtasıyla tüm topluma ulaşmış, insanlar fiziki görünüşleri ile alakalı ölçüt ve değerlendirmelere koşullanmışlardır.²⁶¹ Görsel güzelliği önceleyen ve sosyal görünüş kaygısı içerisinde bedeninden memnun olmayan birçok insan türlü estetik ameliyatlar için sıra beklemektedir. *"...Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler."* Kim Allah'ı bırakıp da şeytani dost edinirse şüphesiz o, apaçık bir hüsrana düşmüştür. Şeytan onlara (birçok) va'dde bulunur ve onları kuruntulara sürükler. Oysa şeytan, ancak aldatmak için onlara vaadde bulunuyor..." ayetin tefsirinde şeytanın insanlara yapmalarını telkin ettiği hatalar iki şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan birisi akıl ve ilimle bağdaşmayan hurafe ve kabullere, ikincisi ise Allah'ın yaratmış olduğu fitratı değiştirmeye işaret etmektedir. Bu durumda İslâm, maddi veya psikolojik rahatsızlık vermeyen, yalnızca normal olanı daha ziyade güzelleştirmek üzere yaratılış düzenine yapılan müdahale ve uygulamaları tasvip etmemektedir.²⁶² Nitekim insan rengi, ırkı ve görsel güzelliği ile değil şerefli bir mahluk olarak insandır. Kaldı ki ayetten de anlaşıldığı üzere insanı bu memnuniyetsizliğe iten ancak şeytanın verdiği vesvesedir.

İslâm fitrat dinidir. Onun hükümlerinde fitrata aykırı hiçbir şey bulunmaz. İstisnasız bütün hükümleri ve kanunları fitrata uygundur. Örneğin; kadının süslenmesinin mübah olması fitratındandır. Her kadın güzel olmayı ve güzel görünmeyi arzular. Bu süs asra göre değişse

²⁵⁸ Şemsettin Ulusal, "Kadın Erkek İlişkilerine Dair Bazı Fetvaların Evrensellik-Yerellik Bağlamında Değerlendirilmesi", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı*, ed. Yunus Keleş (Ankara: Özyurt Matbaacılık, 2018) 4/350.

²⁵⁹ Müslim, "Kader", 5.

²⁶⁰ Ulusal, "Kadın Erkek İlişkilerine Dair Bazı Fetvaların Evrensellik-Yerellik Bağlamında Değerlendirilmesi" 4/355.

²⁶¹ Gamze Değirmenci, *Sosyal Medya Kullanan Kadınlarda Sosyal Görünüş Kaygısı ile Psikolojik İyi Oluş İlişkisinin İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 1.

²⁶² en-Nisâ 4/119-120.

de temeli fıtratta aynıdır. İslâm fıtrattan gelen bu arzuya karşı koymaz ancak onu düzenler ve kontrol altına alır. Onu hayat arkadaşı olan bir erkeğe yönlendirerek şekillendirir.²⁶³ Kadının süslenmesinin hikmeti eşine sevimli görünmesi ve ona sevildiğini hissettirmesi içindir. Eşler arasındaki sevgi ve muhabbetin devam etmesi İslâm hukukunun gayelerinden biridir ki; bunu anlayan müslüman kadının bu gayeyi asla ihmal etmemesi gerekir.²⁶⁴

Fakihlerin çoğunluğuna göre kadının elleri ve yüzü dışında kalan tüm vücudu avret olduğu için yabancılardan gizlemesi gerekmektedir.²⁶⁵ Onlara göre bir erkeğin mahremi olmayan bir kadının yüz ve ellerinden başka bir yerine bakması caiz değildir.²⁶⁶ Diğer bir kısım âlimler ise kadının başından ayak tırnaklarına kadar tüm vücudunun avret olduğu görüşündedir.²⁶⁷ Bu görüş farklılıkları, ayetin fakihler tarafından farklı yorumlanması sebebiyledir.²⁶⁸ Ancak çağımızın “batılı modern” kadını; saçını, gerdanını, hatta tüm vücudunu açmakta daha güzel görünmek için türlü tedbirler almakta, bir dizi operasyonlar geçirmekte ve makyaj yapmaktadır. Modern ve çağdaş olmanın ölçütü batı olunca açık giyinme ve çıplaklık çağdaş medeniyetin gereği olarak görülmektedir. Buna karşı İslâm kadının el, yüz ve ayaklar dışında tüm vücudunu avret sayarak örtülmesini ve açıkta kalan kısımların da dikkat çekmemek için tedbir alınmasını emretmektedir.²⁶⁹

Erkeğin avreti göbeğinden dizine kadar olan kısımdır. Şöyle ki; erkeğin erkeğe bakması mübah olan yeri göbek ile diz kapağı arasında kalan bölge dışındaki vücududur. Erkek erkeğin bedeninde hangi bölgelere bakabiliyorsa kadında kadının bedeninden aynı yerlere bakabilir. Zira aralarında cins birliği mevcuttur.²⁷⁰ Hz. Peygamber “*Bir erkek başka bir erkeğin avret mahalline bakmasın! Bir kadın da başka bir kadının avret mahalline bakmasın!*” buyurmuştur.²⁷¹

Bakma hususunda kadın ve erkeğin arasındaki farkın gerekçesi; kadınlara şehvet galip olduğundan, tüm kadınlarda itibari olarak şehvet var gibi kabul edilir. Erkek de şehvete kapıldığında şehvet iki yönlü meydana gelmiş olur. Ancak şehvet yalnızca kadın tarafında olduğunda erkek ne itibari ne de hakiki olarak şehvete kapılmış sayılmaz. Şehvet tek taraflı

²⁶³ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 18 ج, akt. Abdülkerîm Zeydân, *el- Cami Fi'l Fıkhi'l-İslâmi'l-Mufasssal*, 3/347.

²⁶⁴ Zeydân, *el- Cami Fi'l Fıkhi'l-İslâmi'l-Mufasssal*, 3/348.

²⁶⁵ Zeydân, *el- Cami Fi'l Fıkhi'l-İslâmi'l-Mufasssal*, 3/183.

²⁶⁶ Merğınani, *İslâm Fıkhi El-Hidaye Tercemesi* 4/138.

²⁶⁷ Zeydân, *el- Cami Fi'l Fıkhi'l-İslâmi'l-Mufasssal*, 4/184.

²⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeydân, *el- Cami Fi'l Fıkhi'l-İslâmi'l-Mufasssal*, 3/182-191.

²⁶⁹ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 79.

²⁷⁰ Merğınani, *İslâm Fıkhi El-Hidaye Tercemesi*, 4/142.

²⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/143.

kaldığında ise harama yönelmek için iki tarafın şehvet duyması tek tarafın şehvet duymasından daha tehlikeli sayılmaktadır.²⁷²

İnsanda bulunan şehvet gücü tehlikeli ve sürekli kontrol altında tutulması gereken bir güç olduğundan onun disipline edilmesi ve kontrolünün sağlanması ancak bir nikâh ile mümkündür. Nikâh insanın şehvi arzularına olan zaaflarına karşı kalkan oluşturan bir güvence olup, nikâhla meşru yoldan karşılanan şehvet dürtüsü tatmin edilmekte ve itidal çizgisine çekilerek iffet ile mutluluğa dönüşmektedir.²⁷³

“*Ey Ademoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)...*” ayetinin özel manası Kâbe ve özel mekânları çıplak olarak ziyaret etmeyi yasaklamak olsa da bu hüküm genel olarak alındığında bütün ilgili kaynaklarda zikredildiği üzere gerek ibadet esnasında gerekse sair zamanlarda edebe riayet ederek giyinmeyi farz kılmaktadır.²⁷⁴ Kur’ân, tüm insanlığa, avret mahallerini örtecek ve daha güzel görünmelerini sağlamak için elbise indirildiğini, bu elbisenin de örtünme ve sakınma için yeterli olmadığını ancak takva ile bütünleştğinde asıl örtünmenin sağlanacağını bildirmektedir.²⁷⁵ Ayette şeytanın Hz. Adem ve Hz. Havva’yı yasak ağaçtan yemeleri için saptırmak suretiyle fitneye düşürdüğü, ayıp yerleri görülsün diye elbiselerini soyup cennetten sürgün ettiği ve şeytanın buradaki hedefinin insanoğlunun örtüsünü yırtmak ve onu tüm manevi ve hissi erdemlerden yoksun bırakmak olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca şeytan ve avanesinin pusuda beklediği, insanın görmediği hâlde onu gördüğünü, görünmeyen düşmanın daha korkulu ve tehlikeli olduğu zikredilmiştir.²⁷⁶

Ayete bakıldığında elbisenin gereken biçimde bedeni muhafaza etmediği, örtse dahi ona asıl yön verenin iffet olduğu ancak bu şekilde aile düzeninin korunabileceğine dair güçlü bir karine vardır.²⁷⁷ Giyim tarzı veya davranışları ile başkalarını tahrik eden ve günaha sürükleyen erkek ve kadınların iffetlerine gölge düşmektedir. İslâm’ın temel kaynaklarında erkek ve kadının çekici ve tahrik edici yerlerini örtmeleri gerekli görülmüş açılma ve gösterme ile iffeti koruma arasında sıkı bir ilişki olduğuna işaret edilmiştir.²⁷⁸ Buradan anlaşılmaktadır ki örtü yalnızca maddî, gözle görülen ve elle tutulan bir giysi değil, insanın davranışlarını da şekillendiren ve kontrol altında tutmayı gerektiren bir yaşam biçimidir.

²⁷² Merginani, *İslâm Fıkı El-Hidaye Tercemesi*, 2/142.

²⁷³ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 108-109.

²⁷⁴ el-A’râf 7/31.

²⁷⁵ el-A’râf 7/26.

²⁷⁶ *Safvetüt-tefasir-Tefsirlerin Özü*, çev. Muhammed Ali es-Sâbûnî, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), Arâf Sûresi 7/27.

²⁷⁷ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 54.

²⁷⁸ Karaman, *İslâm’da Kadın ve Aile*, 83.

Nitekim bir tezat örneği olarak sosyal medyada mahremiyet sınırlarını aşarak yüzlerce göz önünde kendini pervasızca teşhir eden insanlar ne ile izah edilebilir. Bu noktada Bauman'ın *"İfşa edilme korkusu, görülme ve bilinme hazzı tarafından bastırılmıştır."* sözü manidardır.²⁷⁹

Bu durum kadın üzerinden değerlendirildiğinde sosyal ağların empoze etmeye çalıştığı yalnızca görselliği önceleyen, çıplak ve sınır tanımayan yaşamın amacı kadın bedenini istismar etmekten başka bir şey değildir. *"Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."* Ayetin tefsirinde indirildiği dönemde bu dış giysinin sebebi hür hanımları türlü eza ve tacizden korumak olduğu zikredilmektedir. Bu ayetten sonra nazıl olan Nûr Sûresi 31. ayette ise örtünme, sürekli ve iffeti muhafaza etmeye yönelik bir farzdır.²⁸⁰ Örtü ile kadın, yaratılış itibarıyla Allah'ın kendisine bahsetmiş olduğu görsel güzelliği teşhir etmeyerek hem kendisini zararlı bakışlardan koruyacak hem de iffetini muhafaza ederek rahatsız edilmeyecektir.

Müslüman bir bireyin bu ağlarda vakit geçirirken Allah Resûlü'nün şu sözünü sürekli hatırında tutması kendi lehinedir: *"Siz şu altı hususta bana söz verin, bende size cenneti garanti edeyim: (1) Konuştuğunuzda doğru söyleyin. (2) Söz verdiğiniz zaman onu yerine getirin. (3) Size bir şey emanet edildiğinde onu sahibine verin. (4) İffetinizi koruyun. (5) Gözlerinizi harama bakmaktan alıkoyun. (6) Ellerinizi harama uzatmayın."*²⁸¹

2.2. MESKENLERİN TEŞHİRİ

Mesken Arapça "sükna" kökünden mekân ve zaman ismi olarak hareketin zıddıdır. *"Konaklama ve geceleme yeri"* anlamına gelen mesken, fikhî literatürde, bir kişinin veya ailenin konaklamak üzere, sürekli oturmak maksadıyla yerleşmiş olduğu mekânı ifade etmektedir.²⁸²

Aile kurmak öncelikle bir mesken teminiyle başlamaktadır. Bu meskenin temin edilmesi ve hazırlanması İslâm hukukunda kocaya ait bir sorumluluktur. Mesken teminindeki gaye, aile mahremiyetini korumak ve aile bireylerinin huzurunu sağlamaktır.²⁸³

²⁷⁹ Zygmunt Bauman-David Lyon, *Akışkan Gözetim çev. E. Yılmaz* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 31.

²⁸⁰ el-Ahzâb 33/59.

²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/417.

²⁸² Hamdi Döndüren, "Mesken", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 19 Şubat 2022).

²⁸³ Döndüren, "Mesken".

İslâmiyet'e göre ev, içgüdüsel olarak insanda var olan mahremiyeti koruma, korunma, gizlenme ve sığınmadır. Yani ev, dış ortama kıyasla "harem" ev içerisindeki hayat ise mahremdir. Zira mesken insanın sırlarının olduğu, rahatlıkla hareket edebildiği, özel eşyalarını ya da başkalarının gözlerinden gizlemek istediklerini içinde barındırmaktadır.²⁸⁴

Allah Teâlâ meskenlere izinsiz girmeyi yasaklamıştır. *"Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selam vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor. Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, "Geri dönün" denirse hemen dönün. Çünkü bu sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir. İçinde size ait bir eşya olan, oturup bulunmayan evlere girmenizde herhangi bir günah yoktur. Allah, açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir."* Başkalarının meskenlerine izinsiz girilme hususunda belirli kuralların ve ihtiyat tedbirlerinin göz ardı edilmesi, ailenin bilinmesini istemediği bazı sırlara vakıf olmaya, insanların tecessüs duygularının tahrik edilmesine, suizana kapılmalarına ve o sırada veya daha sonra bazı olumsuz niyetlerin oluşması veya yasak duyguların harekete geçmesi gibi istenmeyen durumlara yol açmaktadır.²⁸⁵ Ayette insanın incinmemesi, küçük düşmemesi ve saygınlığının korunması için mahremiyetin muhafaza edilmesine dikkat çekilmekte, saygın bir varlık olan insanın en temel hakkı olan mesken mahremiyeti koruma altına alınmaktadır.

İzinsiz olarak bir kimsenin meskenine dahil olmak ev sahibinin başkasının görmesinden rahatsız olabileceği özel durumlarla karşılaşılabilir olunması sebebiyledir. İslâm'ın öncelediği mesken mahremiyeti, yalnızca dışarıdan gelebilecek zararlara karşı oluşturulan bir koruma değil aynı zamanda aile içi bireylerin de aralarındaki mahremiyet sınırını korumaya yönelik olarak teşekkül etmiştir. Bir adam Resûlullah'a gelerek:

– *"Ya Resûlullah (s.a.v.) annemin huzuruna girmek için izin isteyecek miyim?" diye sordu. O da:*

– *"Evet" buyurdu.*

– *"Ben evde onunla beraber oturuyorum" deyince Resûlullah (s.a.v.):*

– *"Ondan izin iste" dedi. Adam:*

– *"Ona ben hizmet ediyorum." dediğinde Resûlullah (s.a.v.) yine:*

– *"Ondan izin iste onu çıplak görmek ister misin?" dedi. Adam:*

– *"Hayır." Dedi. Resûlullah(s.a.v.):*

²⁸⁴ Zeydân, el- Cami Fi'l Fıkhi'l-İslâmi'l-Mufasssal, 4/206.

²⁸⁵ Nûr 24/27-29.

– ”O hâlde izin almadan yanına girme.”²⁸⁶

Bu ifadelerle İslâm, en yakın olanın dahi mahremiyet alanını koruma altına almakta, görmeyi ve gözetlemeyi yasaklamaktadır.

Mesken dokunulmazlığı hususunda kayda değer örneklerden bir diğeri de Halifeliği sırasında Hz. Ömer (r.a.) döneminde yaşanmıştır. Bir gece halife şehri denetlediği esnada bir evden gelen sesler üzerine duvarından tırmanarak eve baskın düzenlemiş ev sahibinin cariyesi ile birlikte içki içtiğine şahit olmuş: “*Ey Allah’ın düşmanı! Allah’ın işlediğin bu rezaleti gizleyeceğine mi zannettin?*” diyerek ev sahibini azarlaması üzerine ev sahibi, kendisinin yaptığı ile Allah’a bir isyanda bulunduğunu ancak halifenin, “*insanların mahremini araştırmayın*”²⁸⁷, “*Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selam vermeden girmeyin...*”²⁸⁸ ve “*...evlere kapılarından girin...*”²⁸⁹ ayetlerini hatırlatarak üç isyanda bulunduğunu söylemiştir. Bunun üzerine halife özür dileyerek oradan ayrılmıştır.²⁹⁰ Mesken mahremiyeti konusundaki bu bakış açısını İslâm hukuk düşüncesinde yaygın olarak görmek mümkündür. Örneğin Hanefî mezhebi esas alınarak hazırlanmış olan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’nin 1202. maddesinde kişinin kendi mülkünde olan bir arsaya ev yaptıracığı zaman komşunun avlusunu görebilecek şekilde bir pencere açamayacağı şeklinde kanunlaştırılmıştır.²⁹¹

Modernleşmeyle beraber değişen toplum yapıları mesken mahremiyetini de dönüşüme uğratmıştır. Haremlik-selamlık uygulamasından kopan mahremiyet, günümüz ev dizaynlarında, karşılıklı açılan ev kapıları ve balkonları ile adeta evlerin dışarıya açılan bölümleri haline gelmiştir. Kat kat yapılan perdeler incelmış ve zamanla yerini stor adlı perde ile evleri yarı açık hale getirmiştir. Diğer yandan “*Biri bizi gözetliyor*” gibi tv programları yayınlanarak toplumun bilinçaltına en mahrem hallerin dahi görülebilir olduğu bilinci yerleştirilmiştir.

Klasik medyadan sonra kısa sürede hayatımızı kontrol altına alan sosyal medyada artık insanlar görülmek ve beğenilmek uğruna tüm mahremiyetlerini ayaklar altına almakta, bu mecralar yatak odaları da dâhil olmak üzere; adım adım gezdikleri, gördükleri ve yaşadıkları tüm anları ve mekânları yayınlayan insanlarla dolup taşmaktadır. Ailenin korunması için

²⁸⁶ Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî el-Medenî , *el-Muvatta*, thk. Abdülvahhâb Abdüllatif (b.y.: el-Mektebetü’l-İlmiyye, ts.), “İsti’zan”, 902.

²⁸⁷ el-Hucurât 49/12.

²⁸⁸ Nûr 24/27.

²⁸⁹ el-Bakara 2/189.

²⁹⁰ Harâitî, *Mekârîmü’l-ahlak ve Me’âlîhâ*, nşr. Eymen Abdülcâbir el-Buhârî (Kahire: 1419/1999), 152.

²⁹¹ Ali Himmet Berki (ed.), *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye)*, (İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.), 245.

sığınak olan meskenlerin mahremiyetlerinin ihlal edilmesi, korunması gereken aileyi de felaketlerin eşiğine getirmektedir.

Evlerin kapılarının ardına kadar açılarak en mahrem hallerin ortaya saçıldığı sosyal medyada, mahrem olan meskenini ifşa eden birey mi yoksa orayı gözetleyenler mi sorumludur? Allah Resûlü “...*Bir adam perdesi bulunmayan ve kapalı olmayan bir kapıdan geçerken içeri bakarsa kabahatli değildir; kabahat ancak ev halkınındır.*”²⁹² sözleriyle mahremiyet alanını korumaya dikkat çekmektedir. Yani buradaki öncelikli mesuliyet, mahremiyet sahibinin kapılarını kapatıp perdelerini örtmek suretiyle kendi mahrem alanını korumaya almasıdır. Mahremiyetini görünür hale getirmek, onu apaçık ederek görmemesi gerekenlerin izlenimine sunmak, öncelikle mahremiyet sahibinin sorumluluğundadır. Birey mahremiyet alanının ihlal edilmemesi için dışarıdan gelebilecek herhangi olumsuzluğa karşı önceden tedbir almalı, mahremiyetini korumaya özen göstermelidir.

Meskenlere izin almadan girmenin yasak olması onun mukaddes olmasının tasdikidir.²⁹³ Hz. Peygamber’in, “*Başkasının evini izinsiz gözetleyen kimsenin gözüünün ağır darbe alması durumunda hiçbir hak talep edemez.*”²⁹⁴ sözü meskenin dokunulmazlığına ve bu konudaki hassasiyete vurgu yapmaktadır. Bu bir insan hakkı ihlalidir ki; İslâm âlimleri de bir kimsenin izinsiz olarak bir başkasının yatak odası vb. mahrem alanlarını gözetlediği sırada gözüne zarar verilmesi durumunda kısas gerekmeceğini belirtmişlerdir.²⁹⁵ Burada cezanın şiddeti İslâm’ın evlerin kutsallığına verdiği önemi göstermektedir.²⁹⁶

İslâm medeniyetinin temelinde, bireyin kendisinden başlayarak, giyim tarzına, evin ve sokağın mimarisine, şehrine ve vatanına kadar adım adım genişleyen ve her adıma ölçü veren bir mahremiyet anlayışı görmek mümkündür.

2.3. BİLGİ MAHREMİYETİ

İnsan fitratında mevcut olan merak duygusu, bilgi sahibi olmadığı olayları araştırmak için bireyi harekete geçirir. Bu araştırmanın sonunda birey yararlı bilgiler elde edebileceği gibi bazen de Allah’ın hoşnut olmayacağı bir sorgulamaya yol açabilmektedir. “*Bilmediğin şeyin ardına düşme. Zira kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.*”

İslâm’da insanın vakıf olmadığı bir hususta söz söylemesi, bir yargıya varması, bilgi sahibi olmadığı ve tanımadığı kimselerle alakalı ileri-geri konuşması, yalancı şahitlik

²⁹² Tirmizî, "İs'tizan" 16.

²⁹³ Zeydân, *el- Cami Fi'l Fıkhi'l-İslâmî'l-Mufassal*, 4/206.

²⁹⁴ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, Hasan Muhammed el-Mes'ûdî (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1930/1348), “Kasâme”, 47-48.

²⁹⁵ Vehbe Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü* (Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1433/2012), 5/760.

²⁹⁶ Zeydân, *el- Cami Fi'l Fıkhi'l-İslâmî'l-Mufassal*, 3/491.

yapması, iftira atması, tahmin yürüterek bir kişiye maddi veya manevi zarara sebep olacak şekilde hareket etmesi yasaktır. İnsan gördüğü, duyduğu, akli ve vicdanıyla hareket eder ve edindiği bilgiler ya gözleme ya habere veya akla dayanır. Kur’ân, zikredilen ayetle bilgi elde edilen bu kaynakların doğru kullanılmasına vurgu yaparak insanın öğrendiği ile sorumlu tutulacağını bildirmektedir.²⁹⁷

Bir kimsenin veya bir topluluğun konuşmalarına kulak misafiri olmak İslâm’da “tecessüs” kavramı ile ifade edilir.²⁹⁸ *“Ey diliyle inanıp, iman kalbine inmeyenler topluluğu! Müslümanları gıybet etmeyiniz. Onların Ayıplarını araştırmayınız. Kim onların ayıplarını araştırırsa Allah da onların ayıplarını araştırır. Allah kimin ayıbını araştırırsa onun evinin içinde dahi ayıplarını açar, perişan eder.”*²⁹⁹ Ayetle başkalarının gizli hallerini araştıranlar kendi sakladıklarının açığa çıkarılmasıyla tehdit edilmektedir. Çünkü suç teşkil etmeyen sır, her insan için gizli kalmaya layıktır. Ve günah dahi saklı kalmalıdır ki; kötülük ifşa olmasın ve açığa çıkıp örnek teşkil etmesin.³⁰⁰ Nitekim Hz. Peygamber *“Eğer sen insanların ayıplarını araştırmaya kalkarsan, onları ifsad eder veya ifsad etmeye ramak kalırsın.”*³⁰¹ sözleriyle ayıp ve kusurların saklı kalması gerektiğine işaret etmektedir.

İnsanların gizli hallerini irdeleyerek zanna sebep olan durum başkalarının ayıp, kusur ve mahremiyetinin araştırılması anlamına gelen ve geçen ayette zikredilen “tecessüs” faaliyetidir. *“Ey İman edenler! Zannın çoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”*³⁰² Bu ayeti destekler mahiyette Allah Resûlü’nün şu sözü de merak duygusu ile hareket ederek yapılan zannın ancak yalan bir söz olduğunu vurgulamaktadır: *“Zandan sakının. Çünkü zan sözlerin en yalan olanıdır. Başkalarının gizli konuşmalarını dinlemeyin. Kimsenin kusurunu araştırmayın.”*³⁰³

Bir kimsenin arkasında istemeyeceği bir şekilde konuşmak olarak ifade edilen gıybet kavramını Hz. Peygamber *“Kardeşini hoşlanmadığı bir şekilde anmak”* şeklinde tanımlamış,

²⁹⁷ el-İsrâ 17/36.

²⁹⁸ Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 3/483.

²⁹⁹ Ebû Dâvud, “Edeb”, 40.

³⁰⁰ Sedide Akbulut (ed.), *Ailemin Sohbet Günlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021). 157.

³⁰¹ Ebû Dâvud, “Edeb”, 44.

³⁰² el-Hucurât 49/12.

³⁰³ Ebû Dâvud, “Edeb”, 56.

konusulananın yalan olması durumunda ise “iftira” olacağını ifade etmiştir.³⁰⁴ Lügatte yalan, uydurma söz, asılsız isnat vb. anlamlara gelen “iftira” bir ahlak kavramı olarak yapmadığı bir işi kişiye isnat etmektir.³⁰⁵ İftira insan ilişkilerinde güveni sarsan, aileleri dağıtan, insanların şeref ve haysiyetlerini zedeleyen, toplumda birlikte yaşayan fertler arasında saygı ve muhabbetin yerini nefret duygusunun almasına yol açan bir eylemdir.³⁰⁶ Böyle bir durumda insanların su-i zan etmemesi ve haberin doğruluğunu araştırmanın gerekliliği Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle yer almıştır: *"Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, "Bu apaçık bir iftiradır" deselerdi ya!"* Devamında *"Hani o iftirayı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağzınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Halbuki bu, Allah katında büyük bir günahtır."*³⁰⁷

Teknolojik gelişmelerle bağlantılı olarak meydana gelen mahremiyet ihlalleri, kişinin insan olarak doğmuş olmasıyla kazanmış olduğu şeref ve haysiyetini³⁰⁸ zedeleyecek düzeye yükselmiştir. Herkesin rahatlıkla veri ya da bilgi paylaşımına açık olan sosyal ağlarda doğru bilgi yanında; hatalı, eksik, yalan, çarpıtılmış bilgilerle karşılaşmak mümkündür.³⁰⁹ Magazinsel içeriklerin sosyal paylaşım sitelerine dahil edilmesi ile birlikte son zamanlarda sıklıkla karşılaşılan başkaları hakkında asılsız olarak iddia edilen bilgiler ve hiçbir delile dayanmadan kulaktan dolma haberlerle yapılan paylaşımların fikhî boyutu önem arz etmektedir.³¹⁰

İslâm hukukunda iftira atmak haram olduğu gibi yalan olması muhtemel olan haberlerin de araştırma yapılmadan doğruymuş gibi inanılması yasaklanmıştır.³¹¹ Tek bir tuş ile ulaşılan bilginin doğruluğundan şüphe duymak ve bu ağlarda dolaşan bilgilerin manipüle edilmeye açık olduğundan daha temkinli hareket etmek gerekmektedir. *"Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa*

³⁰⁴ Müslim, “Kitabü’birri ve’s-sıletü ve’l-edeb”, 20.

³⁰⁵ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 298.

³⁰⁶ Abdullah Kahraman vd., “İftira”, *Temel İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 4/257.

³⁰⁷ Nûr 15/11-20 .

³⁰⁸ Ahmet Kılıçoğlu, Şeref Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırılarından Hukuksal Sorumluluk (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982), 61.

³⁰⁹ Yıldırım, “Sosyal Medya, Dijital Bağımlılık ve Siber Zorbalık Ekseninde Değişen Aile İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, 1241.

³¹⁰ Nilüfer Sena Çalık, *Sosyal Medyaya Dair Fıkhi Hükümler* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 5.

³¹¹ el-İsrâ 17/36; el-Hucurât 49/6.

kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz”³¹² Ayet hem reel hayatta hem de sosyal medyada gördüğü her şeyi doğru veya yanlışlığını araştırmadan insanlar arasında yayma hususunda bir uyarı niteliğindedir. Kaynağı sorgulanmadan paylaşılan birçok içerik bu ağlarda bilgi kirliliğine neden olmakta topluma ve bireylere zarar vermektedir. Nitekim bu ağlarda insanların aleyhine uydurulan bir bilgi gerek bilinçli gerekse bilinçsiz olarak kullanıcılar tarafından desteklenmekte ve saniyeler içerisinde milyonlarca insana ulaşmaktadır.

Sanal alemde oluşturulan ve hızla yayılan yalan haberler yalnızca insanları değil aynı zamanda kurum ve kuruluşları da yıpratmaktadır. Bu duruma bir devlet kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı hakkında yayınlanan asılsız haberleri örnek verebiliriz. Sosyal paylaşım sitelerinden birinde yayınlanan asılsız haber, devlet televizyonunun yaptığı programla ifşa olmuş ve kesin bir dille yalanlanarak gerçek ortaya çıkarılmıştır. Haberde, “Diyanet İşleri Başkanlığının yalan haberlere en fazla konu olan devlet kurumlarının başında geldiği, kurumun başkanı, çalışanları, bütçesi vb. hakkında neredeyse her gün yeni bir yalan haber yayınlandığı dile getirilmiştir. Yalan haberde vatandaşlara lüks ve israftan uzak durulması gerektiğini söyleyen kurumun kendisinin lüks otellerde çalışanlarına toplantı düzenlediği, Diyanet İşleri Başkanının hastalığı sürecinde devlet hastanelerine güvenmediği ve ülkenin en pahalı hastanesinde tedavi gördüğü iddiaları yer almıştır. TRT’nin hazırlamış olduğu haberde kamuoyuyla paylaşılan iddiaların doğru olmadığı, Diyanet’in mesleki yeterlilik, verimliliğin artırılması ve din istismarının önüne geçilmesi için mevzuat gereği olarak personeline çeşitli eğitim programları düzenlediği, giderleri için yolluk kaleminden tahsis edilen bütçe dışında bir meblağın harcanmasının kanunen imkânsız olduğu, bu eğitimlerin ülkenin 81 ilindeki personeli kapsadığı ve öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığına ait eğitim merkezlerinde gerçekleştirildiği; fakat eğitim merkezlerinin konaklaması yeterli olmayan kısa süreli ve yoğun katılımlı eğitimler için farklı mekânlar tercih edildiği; eğitimlerin turizm bölgelerinde sezon dışı zamanlarda düşük maliyetli otellerde olabildiğince küçük bütçelerle planlandığı belirtilmiştir. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanının bir şehir hastanesinde tedavi gördüğü dolayısıyla yapılan haberin asılsız olduğu kamuoyuyla paylaşılmıştır. Haberin sonunda, yayınlanan asılsız ve mesnetsiz iddiaların amacının kurumu itibarsızlaştırmak olduğu dile getirilmiştir.”³¹³

³¹² el-Hucurât 49/6.

³¹³ Diyanet Haber, “Diyanete atılan iftira TRT programında ifşa oldu”, *Youtube* (7 Nisan 2021, 12:00).

Doğruluğundan emin olunmadan paylaşılan içerikler “*Kişiye işittiği her sözü söylemesi günah namına kafidir.*”³¹⁴ hadisi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Alınan bilginin doğruluğu noktasında Kur’an-ı Kerîm’de Nûr Sûresi 11-20 ayetler arasında insanların nasıl bir tutum içerisinde olması gerektiğini ifade etmektedir.³¹⁵ Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta kul hakkına riayettir. Dolayısıyla affedip affetmemek hakkına girilen kimseye aittir. Dikkat çeken diğer bir hadiste Hz. Peygamber bu konuda, kişinin üzerinde eğer kardeşinin namusunu, şerefini ve haysiyetini zedeleyen bir tutumu ya da malı ile ilgili bir haksızlığı varsa hesap günü gelmeden evvel helallik alınmasını aksi hâlde o gün yaptığı haksızlık nisbetinde sevaplarının hakkına girdiği kimselere verileceği eğer sevabı yok ise karşı tarafın günahlarından yükleneceği uyarısını yapmaktadır.³¹⁶

Hukuki denetimin siber suçlara yönelik ne derece caydırıcı olduğu bahse diğer bir konudur. Sosyal mecralarda işlenen bu vb. suçlar için öngörülen müeyyideler, dijital veri akış hızından, adli süreçlerin oldukça gerisinde kalmasıyla mağduru tatmin edememektedir. Kişi ya da kurumlara karşı işlenen “*itibar suikastı*” ve “*sanal linç*” gibi karalama kampanyaları sosyal ağlar aracılığıyla çok rahat ve hızla yayılabilmektedir. Üstelik bu tür karalama kampanyalarında ilgili görseller ve yazılar toplatılma ve yayından kaldırılma kararı ile kaldırılrsa dahi teknik manada tümüyle yok edilmesi mümkün olmamakta ve suçun defalarca işlenmesine neden olarak yıkıcı etkiler meydana getirmektedir. İslâm’da insan onurunu zedeleyen bu suçlar şahıs hukuku bölümünde yer almaktadır. Ancak yapılan saldırının karşılık bulması mağdurun şikayetine bağlıdır. Böyle bir talep olması durumunda suçlunun ta’zir cezasıyla cezalandırılması ve zararın tazmini mümkün olmaktadır.³¹⁷

³¹⁴ Ebû Dâvud, “Edeb”, 87.

³¹⁵ Nûr 24/11-21.

³¹⁶ Buhârî, “Mezâlim”, 11.

³¹⁷ Abdullah Benli, “İslâm Hukukunda İnsan Onuru, Kutlu Doğum Haftası “Hz. Peygamber ve İnsan Onuru” Sempozyumu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014), 307.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL MEDYANIN BOŞANMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

3.1. SANAL AĞLARIN AİLEYİ KUŞATAN NORMLARDA DEĞİŞİME ETKİSİ

Tarıma dayalı üretimin etkisiyle sanayi devrimine kadar ataerkil geniş aile yapısı toplumun önemli bir parçasını oluştururken, göç ve şehirleşme gibi sanayi devrimiyle ortaya çıkan olgular sonucunda çekirdek aile yapısında artış meydana gelmiş, günümüzde ise başta batı medeniyeti olmak üzere çekirdek aile yapısı da küresel ölçekte parçalanmaya yüz tutmuş farklı bir boyuta evrilmiştir.³¹⁸ Özellikle son asırda aileyi oluşturan ve yaşatan değerler temelinde, aileyi kuşatan normlarda, kültürel şifrelerde ve onu çevreleyen zihniyet dünyasındaki dönüşüm dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde devlet ve toplum tarafından korunan ve toplumun temel unsuru olarak zikredilen aile, serveti buz olan bir adamın çarşıda “*Sermayesi erimekte olan bu adama yardım edin!*” telaşı içerisinde adeta feryat etmektedir. Acı olan şu ki: aile sermayesinin eriyip yok olmaya yüz tuttuğunun farkına varan insanlık, telaş içerisinde olsa da çalışmaların sonuç verdiğini söylemek pek de mümkün gözükmemektedir. Bu bağlamda geleneksel aileyi dönüştüren iki öge karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi dinin belirleyici alanını daraltan seküler yaşam; ikincisi ise kadın figürünün yeniden yapılandırılması ve bu metot üzerinden toplumsal kodların dönüştürülmesidir. Yeniden inşa edilen kadın figürünün merkezinde olduğu modern dünya, aile müessesesini farklı bir biçime bürümektedir.³¹⁹

Aile, dinî yaşantının yaygın olduğu toplumlarda ancak bir nikâh ile birbirlerine helal olan erkek ve kadının dinî geleneklere göre kurdukları ve varlığını dine göre sürdürdükleri birlikteliktir. Evlenme yaşının yüksek olmadığı ve erkeğin aile reisi olarak başat rol oynadığı dindar toplumlarda aile, büyüklerin onayı, planı ve tavsiyesi doğrultusunda istişare ile kurulmakta ve yine onların takibinde devam etmektedir. Sekülerizmin egemen olduğu toplumlarda ise geleneksel aile anlayışından söz etmek mümkün değildir. Dinin etkisini yitirdiği bu toplumlarda eş seçimi, evlenme yaşı gibi durumlarda aile büyüklerinin ve istişarenin önemi yoktur. Bu anlayışa göre kişisel hazlar ve çıkarlar her şeyin önündedir. Hayatın merkezi kişisel yarardır ve tüm hayat bu merkezin etrafında yer almaktadır. Bu anlayış İslâm aile yapısını ve İslâm toplumunu tehdit eden bir anlayıştır. Dindar toplumu

³¹⁸ Ahmet Kaşdıbi, *İslâm Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 25.

³¹⁹ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 11-12.

yoğlaştıran ve kimliğinden sıyıran bu tutumun şayet önü alınmazsa zaman içerisinde geleneğin ve dinin referans alanlarının ortadan kalkması gibi sonuçlarla karşılaşılması kaçınılmazdır.³²⁰ Bu durumun toplum içerisinde hızla yayılmasında büyük bir etken olan sosyal medyanın topluma empoze ettiği seküler yaşam ve yeniden şekillendirdiği ve istismar ettiği kadın figürü üzerinden ailede meydana getirdiği infial her geçen gün biraz daha belirgin hale gelmekte, kadının ailedeki kutsal rolü yok edilmektedir. Bakış açılarına göre menfi veya müsbet olarak değerlendirilmesi farklılık gösterse de gerek İslâm dünyası gerekse sair toplumlar bu dönüşümden rahatsızlık duymakta aileyi korumak üzere türlü çözümler üretmeye çalışmaktadır.

Özellikle genç nesiller üzerinde büyük bir etki bırakan sosyal medya, gençlerin hassasiyetlerden uzak yalnızca dünyevi haz ve heyecanı arzulayan bireyler olmasına yol açmış dindar ve geleneksel mahremiyet anlayışını büyük ölçüde zayıflatarak gelenekten, dinden ve mahremiyetten arındırılmış seküler bir yaşam biçimiyle müslüman toplumları karşı karşıya bırakmıştır.³²¹

3.2. EŞLERİN SANAL AĞLARI ÖLÇÜSÜZ KULLANIMI VE BOŞANMALARDA SOSYAL MEDYA ETKİSİ

Sosyal medya her ne kadar yeni hukukî bir konu olsa da İslâm'da temel hakları koruma altına alan temel prensipler yeni meydana gelen hukuki konulara uygulanabilme potansiyeline sahiptir. Bu mecralar İslâm hukuku açısından değerlendirildiğinde inanç ve ifade hürriyetine gölge düşürmektedir. Nitekim sosyal medyayı etkin kullanan bazı kesimler bu mecralardaki özgürlüğü başkalarının inançlarına saygı duymak yerine inanmadığını aşağılamak ve hakir görmek olarak değerlendirmektedir. Bu sanal ortam insanların malına ve zamanına kastetmekte, ölçüsüz kullanımı ile emanet olarak verilmiş olan bedeni türlü hastalıklara duçar kılmakta, mahremiyet ihlallerine kapı aralamaktadır. Aralanan bu kapı aileyi dış gözlere bir izlençe olarak sunmakta, korunması gereken nesle iffetsizlik, hayasızlık ve zina gibi ahlak dışı tutum ve davranışları empoze ederek ailenin içini boşaltmaktadır. Değerleri yok edilen aile şekle indirgenmiş bir yaşam felsefesi içinde bir müddet varlığını devam ettirse de uzun vadede evlilik çekilmez hale gelmekte ve bu değerli kurum kaçınılmaz bir şekilde dağılma sürecine girmektedir.

³²⁰ Hamdi Gündoğar, “Müslüman Kimliğine Yönelen İki Tehdit: Deizm ve Sekülerizm”, *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal* 4/2 (Aralık 2020), 252.

³²¹ Gündoğar, “Müslüman Kimliğine Yönelen İki Tehdit: Deizm ve Sekülerizm”, 256.

Hız. Peygamber'in ifadesiyle Allah Teâlâ'nın en sevimsiz helal olarak telakki ettiğı "talâk",³²² evliliğın çekilmez hale geldiğı durumlarda gündeme gelmektedir. Talâk lüğatte bir şeyin bağıını çözmek³²³ boşanmak, manevi ya da hissi bir kayıttan kurtulmak manasındadır. İstılahta ise çiftler arasındaki bağıın çözümlmesini,³²⁴ belirli lafızlarla evlilik bağıının sona erdirilmesini ifade etmektedir.³²⁵ Bilmenin ifadesiyle "Akdi nikâhı lafzi mahsus ile filhal veya fil meal ref ve izale etmektir."³²⁶ Talâk ile evli bireyler arasındaki hukukî, cinsel ve duygusal bağlar sona ermekte, yapılan akit son bulmaktadır.

İslâm öncesi arap toplumlarında boşanma hususunda bir kanun ve düzenleme bulunmamaktaydı. Erkekler kadınları diledikleri zaman boşar diledikleri zaman geri döner, tekrar boşar tekrar terk ederlerdi. Böylece ne onlara özgürlük tanır ne de eş olarak evliliğı sürdürürlerdi.³²⁷ Allah Resûlü'ne gelen bir kadının eşinin kendisine böyle bir tutum içerisinde olduğunu anlatması üzerine;³²⁸ "(Dönüş yapılabilir) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır..."³²⁹ ayeti nazil olarak İslâm'da boşama sistemleştirilmiştir.

İslâm'da evlilik birliğinin sona erdirilmesi ya erkeğın seçimi ya da hakimın kararıyla gerçekleşmektedir.³³⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de boşama yetkisinin erkeğeye ait olduğı her ne kadar açık bir şekilde zikredilmemiş olsa da birçok ayette ona nispet edildiğı görülmektedir.³³¹ Yine boşamanın kocaya ait olduğunu destekleyen birçok hadis mevcuttur.³³² Buna göre koca bu yetkiyi kullanarak tek taraflı irade beyanıyla evliliğı sonlandırabileceğı gibi elçi veya vekil aracılığıyla da eşini boşayabilecek,³³³ geçimsiz olan ve artık beraber yaşamak istemediğı

³²² Ebû Davûd, Nikah, 4.

³²³ Şemsü'l-eimme Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsut 1000 Yılın İslâm Fıkhu Temel Eseri Deliller ve Hükümler*, çev. Mustafa Cevat Akşit (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008), 6/1.

³²⁴ Zuhayli, *el-Fıkhu'l İslâmiyye ve Edilletuh*, 7/336.

³²⁵ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 241.

³²⁶ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/175.

³²⁷ Acar, *İslâm Hukukunda Evliliğın Sona Ermesi*, 11.

³²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el Ensârî Kurtubî, *el-Câmi'li Ahkâmî'l Kur-ân* (Lübnan/Beyrut, ts.), 3/126; Ebû'l-Fida, İmâmüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureyşî el-Busrâvî ed-Dımeşkî eş-Şafîî, *Tefsîrû'l-Kur-ân'il-Azîm* (Beyrut: y.y. 1969), 1/271.

³²⁹ el-Bakara 2/229.

³³⁰ Zuhayli, *el-Fıkhu'l İslâmiyye ve Edilletuh*, 7/336.

³³¹ el-Bakara 2/230-231-232-236-237; el-Ahzâb 33/49; et-Talâk 65/1; et-Tahrîm 66/5.

³³² Ebû Dâvud, "Talâk", 5.

³³³ Acar, *İslâm Hukukunda Evliliğın Sona Ermesi*, 54.

kadından kurtulabilecektir. Ancak kocaya verilen bu yetki sınırsız olmayıp tazminat ve uhrevî azap ile frenlenmiştir.³³⁴

Buna mukabil kötü muameleye maruz kalan, eşinden nefret eden, birlikte yaşamak istemeyen kadının, boşama lafızlarını kullanarak tek taraflı irade beyanıyla eşinden ayrılması mümkün değildir. Ancak eşinin boşama yetkisini kendisine vermesiyle (*tefviz-i talâk*) veya bir bedel mukabilinde eşini kendisini boşamaya ikna etmesiyle (*muhalea*) ya da mahkeme (*tefrik/kazai boşanma*) yoluyla eşinden ayrılması mümkündür.³³⁵

İslâm kocanın haksız muameleleri karşısında kadına mahkeme yolunu açık bırakmış ancak keyfî olarak yuvanın dağılmaması için de kadının mahkemeye başvuruda bulunabilmesini birtakım nedenlere bağlamıştır. Bunlar: Fizyolojik kusurlar, zevci ilişkiye mâni olabilecek hastalıklar, zevci ilişkiye engel olmamakla birlikte eşler arasında nefrete sebep olabilecek kusur ve hastalıklar, gaiplik, hapis, kocanın nafakayı temin edememesi, şiddetli geçimsizlik³³⁶ ve pek kötü muamele gibi nedenlerdir.³³⁷ Evliliğin sonlandırılmasının perde arkasında muhakkak ki birçok neden yatmaktadır. Sebep ne olursa olsun boşanma ile biten evlilik arkasında maalesef birçok sosyal ve psikolojik sorun bırakmaktadır.

Aşağıda verilen tablo incelendiğinde son 20 yılda Türkiye’de boşanma oranlarının sürekli artış yönünde olduğu görülmektedir. 2020 yılında boşanan çift sayısı 136 bin 570 olurken 2021 yılında bu sayı 174 bin 85’e ulaşmış böylece 2021 yılında kaba boşanma hızı binde 2,07 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 1’de Türkiye’de yıllara göre boşanma istatistikleri yer almaktadır.³³⁸

³³⁴ Belgesay, *Kur’ân Hükümleri ve Modern Hukuk*, 324-325; Ali Bardakoğlu, “Hukuki ve Sosyal Açıdan Boşanma”, *Türk Aile Ansiklopedisi* (İstanbul: 1991), 1/205.

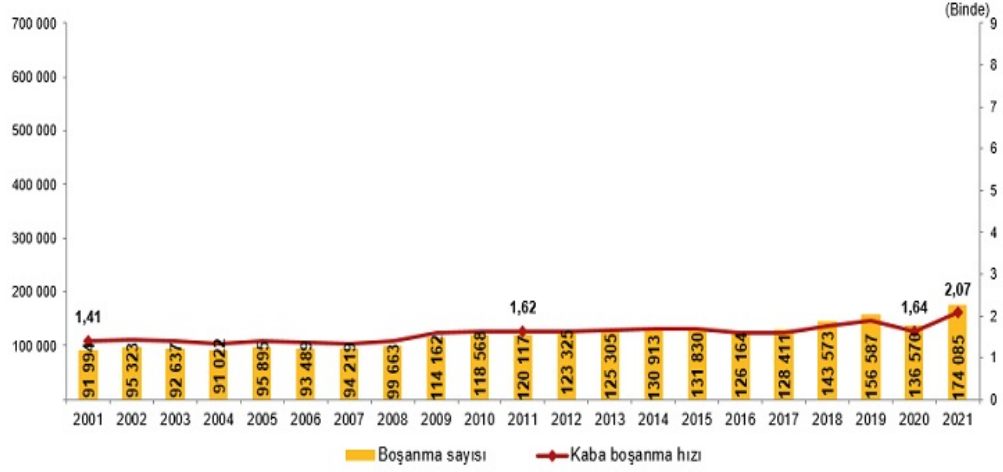
³³⁵ Acar, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, 125-126.

³³⁶ Acar, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, 148-182.

³³⁷ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku Şahıs Aile ve Çözümlü Miras*, 285.

³³⁸ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Aranan: Evlenme ve Boşanma İstatistikleri” (Erişim 27 Ocak 2023).

Tablo 1: 2001-2021 Kaba Boşanma Hızı ve Boşanma Sayısı

TÜİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021

Aile içerisindeki manevi çözülme aile fertlerinin birbirlerinin mahremiyetlerini ihlal etmeleri ile başlamaktadır.³³⁹ ABD’de ve daha birçok batı ülkesinde 1960’lı yıllardan bu yana artma trendine giren boşanmalarda mahremiyet ihlallerinin önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir.³⁴⁰ Boşanma nedenlerinden “haysiyetsiz yaşam sürme”ye neden olan mahremiyet ihlallerinin boşanmaya etkileri %25 oranındadır.³⁴¹

Bireylerin mahremiyeti kadar önemli olan aile mahremiyeti, eşler arasındaki özel ilişkiler ve sorunlar, aile içerisinde kalması gereken sırlar, başkalarına ulaşması hoş olmayan hatta sakıncalı olan durumlar açısından korunması gereken önemli bir alandır. Çünkü aile içerisinde meydana gelen mahremiyet ihlalleri eşler arasına kin, nefret ve kıskançlık gibi duygular sokarak, zina başta olmak üzere eşlerin farklı eğilimler geliştirmesine neden olmaktadır.³⁴²

Yalnızca dışarıya karşı değil kendi içerisinde de aile fertlerinin mahremiyetlerinin muhafaza edilmesi önemlidir. Aile bireylerinin odalarına girerken kapıyı çalmak ve sesli olarak izin almak, karşılıklı iletişimde ölçülü ve dengeli davranmak, ev içerisinde kılık-

³³⁹ Şen, "İslâm Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyet İhlalleri ve Boşanmalara Etkisi", 2/262.

³⁴⁰ Penny Engell, "Din ve Aile". çev. Yıldız Kızılabdullah - Şahin Kızılabdullah, Din Sosyolojisi (der. Clarke, çev.ed. İ. Çapcıoğlu), Ankara 2012, 70. akt. Köse, Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar, 127.

³⁴¹ Battal, *Boşanma Sebepleri Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Nihai Raporu*, 143-144.

³⁴² Şen, "İslâm Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyet İhlalleri ve Boşanmalara Etkisi", 2/249.

kıyafete özen göstermek aile bireylerinin hem kendilerine hem de aile fertlerine göstermesi gereken saygının gereğidir.³⁴³

İslâm'a göre erkek ve kadın birbirlerinin örtüsü konumundadır.³⁴⁴ Eşlerin özel durumlarını dışarıya yaymaları,³⁴⁵ birbirlerinin şeref ve onurunu zedeleyecek davranışlarda bulunmaları aile kurumuna zarar vereceğinden yasaklanmıştır. Evli bireyler birbirlerini rencide etmemek, karşılıklı olarak onurlarını korumak ve evliliklerini devam ettirmek üzere mahremiyet sınırlarına dikkat etmeleri gerekmektedir. Zira bu sınırlar ihlal edildiğinde boşanmaya neden olan olgular meydana gelmektedir.³⁴⁶

Çağımızda eşlerin birbirinden uzaklaşarak ailelerin kopma noktasına gelmesi ve boşanma oranlarının artması sosyal realite olarak karşımızdadır. Giderek yaygınlaşan sosyal medya kullanımı toplum ve aile üzerinde güçlü bir etki bırakarak aile kavramının araca dönüşmesine ve anlamsal işlevini yitirmesine neden olmaktadır.³⁴⁷ Bu cümleden olarak sosyal medyada etkileşimde bulunan evli bireyler birbirlerinin haysiyet ve onurunu zedeleyen paylaşımlarda bulunmakta, sınırları aşan ilişkiler kurmakta ve birbirlerinin mahremiyetlerini ihlal etmektedir. Sanal ortamın verdiği bilinmezlikle meydana gelen mahremiyet ihlalleri önce aile bağlarını zayıflatmakta ardından koparma noktasına getirmektedir. İslâm'ın dinî ve ahlakî değerlerini dönüşüme uğratan sosyal medyanın aile içerisinde meydana getirdiği erozyon gün geçtikçe artmakta ve bu erozyon toplumun bütün katmanlarında acı bir şekilde hissedilmektedir. Birçok akademik çalışmada aile içi ilişkilerin belirlenmesinde, sorunların ortaya çıkması ve boşanmaların meydana gelmesinde sosyal medyanın rolünün büyük olduğu dile getirilmiştir.

Türkiye'de boşanma nedenleri üzerine akademik bir çalışma yürüten *İğdır Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dr. Öğretim Üyesi Sait Yıldırım*, 2020 yılında bir *Youtube* kanalına verdiği röportajda Türkiye'de her beş evlilikten birinin boşanma ile sonuçlandığını vurgulayarak son dönemde evliliklerin sonlanmasında sosyal medyanın önemli ölçüde etkili olduğuna dikkat çekmektedir.³⁴⁸

³⁴³ Martı vd., *Sorularla Mahremiyet Bilinci*, 32-33.

³⁴⁴ el-Bakara, 2/187.

³⁴⁵ Müslim, "Nikâh", 21.

³⁴⁶ bkz. Nüşûz Bölümü.

³⁴⁷ Pamuk Nursen Topbaş, "Kurum Olan Evliliğin Araca Dönüşmesi: Evlilik Kavramının İçeriksel Değişimine İlişkin Bir Analiz", *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi* 6 (2020), 99.

³⁴⁸ İhlas Haber Ajansı, "Her Beş Evlilikten Birisi Boşanmayla Sonuçlanıyor", *YouTube* (17 Ocak 2020).

Son yıllarda Türkiye’de artış gösteren boşanma oranlarına sosyal medyanın etkisi konusunda yapılan bir araştırmaya göre ankete katılan katılımcıları %67.9’u boşanma oranlarının artmasında sosyal medyanın etkisi bulunduğunu söylemiştir. Katılımcıların %24.9’u ise bu fikre kısmen katıldığını, sadece %6.6’sı sosyal medyanın böyle bir etkisinin bulunmadığını savunmuştur.³⁴⁹ Sosyal medya ve teknolojik aletlerin kullanımının eşlerin arasının bozulmasına etkisi üzerine yapılan diğer bir anket çalışması sonucuna göre bu etkinin az olduğunu söyleyenlerin oranının %17.5’te kalıp %41.6’sının bu etkinin fazla olduğunu söylemesi³⁵⁰ bu hususta ihtiyacın ötesinde ve eşlerin birbirlerini ihmal edecek kadar aşırı sosyal medya kullanımının yol açacağı problemler açısından kayda değerdir. Bu konudaki çalışmalar incelendiğinde aile içi iletişime olumsuz etkisi, eşler arasında geçimsizliğe ve huzursuzluğa yol açtığı ve dolayısıyla aileleri dağılma sürecine soktuğu görülmüştür.

Bilgilendirme maksadıyla hukukî makaleler paylaştığı blog sayfasında Av. Ceren Sümer Cilli, Sosyal medyanın evliliklerin sonlanmasında yadsınamaz bir gerçek olduğunu, yapılan araştırmalara göre sadece Facebook kayıtlarında %20’lik bir artışın evliliklerin sonlanmasında oranının %2.18 ile %4.32 arasında bir artışa neden olduğunu belirtmektedir. Av. Ceren Sümer Cilli, bireylerin artık sanal dünyada sahte yaşamlar oluşturduğunu ardından bu yaşamdan çıkarak gerçek hayata döndüklerinde ise aradıklarını bulamayarak yaşamdan zevk alamadıklarını vurgulamaktadır.³⁵¹

Sosyal medya bireylerin hayatları içerisine nüfuz ederek sanal dünyada oluşturdukları yapay mutluluk ve arkadaşlıklarla farkına varmadan gerçek hayatta sosyal iletişim becerilerini kaybettirmekte ve yalnızlaştırmaktadır. Eşleri ile tatminkâr ilişkisi bulunmayan kişiler mutluluğu ve huzuru sanal âlemde aramakta bu boşluğu doldurmak için farklı eğilimlere yönelmektedir.³⁵² Kocaeli’de beş senelik evli olan bir kadının eşinden gizli bir telefon vasıtasıyla Facebook’ta kızlık soyadı ile açtığı hesap üzerinden yabancı bir erkekle ilişki kurarak birlikte çekildikleri fotoğrafları Facebook’tan paylaşması üzerine eşinin başka bir erkekle samimi fotoğraflarını gören koca, karısına şiddet uygulamış, bunun üzerine açılan davada Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, kadının yaptığı eylemi kocanın dayacağından daha ağır kusur sayarak, yerel mahkemenin koca lehine on bin lira tazminat hükmünü onamıştır. Kadının başka erkeklerle gezdiği, fotoğraf çektiği, sanal ortam aracılığıyla yabancı erkeklerle görüştüğü, eşinin güvenini sarstığı, davacı eşin ise bu olay sebebiyle eşine bir defa

³⁴⁹ Koşmaz, *Sosyal Medyanın (Dijital Kültür) Aile İçi İlişkileri Üzerine Etkisi*, 86-87.

³⁵⁰ Kaşdibi, *İslâm Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu*, 283.

³⁵¹ Sümer Hukuk Bürosu, “Aranan: Sosyal Medyanın Boşanmalar Üzerindeki Etkisi” (Erişim 28 Mayıs 2022).

³⁵² Güleç, “Aile İlişkilerinin Sosyal Medya ile Birlikte Çöküşü”, 106.

şiddet uyguladığını belirten yerel mahkeme kadının daha ağır kusurlu olduğuna ve evlilik birliğinin temelden sarsıldığına hükmetmiştir.³⁵³ Farklı içeriklerle bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

ABD’de her üç boşanma nedeninden biri internet bağımlılığı olarak gösterilmektedir.³⁵⁴ Bağımlılık düzeyinde internet ortamına kapılan bireyler, gün geçtikçe iletişim kurmakta zorlanmakta, reel hayattaki ilişkileri sanal ilişkiler kadar çekici bulmamakta, haz ve mutluluğu sanal ortamda arayarak gerçek olmayan bir dünyaya kendilerini hapsedme noktasına gelmektedir.³⁵⁵ Adı geçen çalışmada sorular yöneltilen katılımcılardan her biri yoğun sosyal medya kullanıcısı olmasına rağmen medya teknolojilerinin kullanıcılarda bağımlılık oluşturduğu, aile fertleri arasında iletişimi azalttığı, kontrolsüz kullanımının devam etmesi durumunda yanlış davranış kalıplarının oluşmasına neden olduğu görüşündedir. Ayrıca ankete katılan genç yaştaki aile üyelerinin sosyal medyanın bulunmadığı bir yaşam düşünemediklerini belirtmeleri bağımlılığın boyutunu göstermektedir.³⁵⁶

Av. Ceren Sümer Cilli, eşlerden yalnız birinin sosyal medyayı aşırı kullanmasının her iki tarafın da olumsuz etkilenmesine neden olduğunu eşler arasına soğukluk sokarak evliliği yıprattığını ve eşlerin gerçek olan yaşamdan ziyade sahte olanı tercih ettiğine işaret etmektedir. Sosyal ağların popülerlik kazanması ile boşanma davalarının arttırdığını ve eşler arasındaki sosyal medya tartışmalarının ivme kazandığını söyleyen Sümer Cilli, bu tartışmalar neticesinde eşlerin boşanma kararını kolaylıkla alabildiklerini dile getirmektedir.³⁵⁷

Yapılan çalışmalarda boşanmaya karar verme aşamasında olan her dört kişiden birinin karar almasında internette yapılan sanal sohbet ve paylaşım sitelerinin etkili olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca aldatıldığını zanneden her iki kişiden birisi eşinin onu sosyal ağlarda tanıştığı birisi ile aldattığını düşünmektedir.³⁵⁸ Artık medyada sıklıkla sosyal ağlarda edildiği yeni arkadaşlıklar nedeniyle evliliğini sonlandıran eş haberleri de bu iddiaları destekler mahiyettedir.

³⁵³ Av. Ali Tümbaş, “Aranan: Facebookta Fotoğraf paylaşmak dayaktan daha ağır” (Erişim 28 Ağustos 2022).

³⁵⁴ Kakırman Yıldız, “Sosyal Paylaşım Sitelerinin Dijital Yerlilerin Bilgi Edinme ve Mahremiyet Anlayışına Etkisi”, 535.

³⁵⁵ Karaca, “Aileyi Tehdit Eden Yeni Bir Tehlike: Sanal İlişkiler” 136.

³⁵⁶ Koşmaz, *Sosyal Medyanın (Dijital Kültür) Aile İlişkileri Üzerine Etkisi*, 106.

³⁵⁷ Sümer Hukuk Bürosu, “Aranan: Sosyal Medyanın Boşanmalar Üzerindeki Etkisi” (Erişim 28 Mayıs 2022).

³⁵⁸ Kakırman Yıldız, “Sosyal Paylaşım Sitelerinin Dijital Yerlilerin Bilgi Edinme ve Mahremiyet Anlayışına Etkisi”, 535.

Melike Aktaş Özdemir'in "*Sosyal Medya Kullanımının Aile İçi İletişime Etkisi*" adlı çalışmada ilgili ifadelerin ortalama puanları alınmış ve bu ifadeler içerisinde "*Sosyal medyayı kullanmaya başladıktan sonra eşime karşı hislerim olumsuz olarak değişti.*" ifadesi birinci sırada yer almıştır. Bu ifadeyi "*Sosyal medya iletişimini eşime olumsuz duygularımı açıklamak için kullanırım*", "*Sosyal medyada ailemle eğlendiğimden daha çok eğlenirim*" ifadeleri takip etmiştir. Adı geçen çalışmada:

"Eşimle sorunlar yaşadığım zaman sosyal medyayı daha fazla kullanırım",

"Sosyal medya eşimle aramızdaki özel hayat mefhumunu yok etti",

"Evliliğimde yeterli doyum olmadığından sosyal medyayı kullanmaktayım",

"Eşimi sosyal medyada karşılaştığım eşlerle kıyaslarım",

"Aile içerisindeki problemlerden kaçmak için sosyal medya kullanırım",

"Sosyal medya eşimle aramızdaki şüphe ve gerginliği körüklemiştir",

"Eşimin benden uzaklaşarak sanal ortamda aşırı zaman geçirmesi huzursuz hissetmeme neden olur" ³⁵⁹ maddeleri yer almıştır.

Çalışmada yer alan ifadelere katılımcıların verdiği cevaplar dikkat çekicidir. Açıktır ki sosyal medya ile aralanan ve gün geçtikçe daha da açılan evlerin perdeleri, aileyi dış ortama açık hale getirmekte, onu deforme etmekte ve örselemektedir.

Yapılan araştırmada sanal ortamda kurulan iletişimin gerçek iletişim olup olmadığı sorusuna katılımcıların %49.5'i "katılmıyorum" cevabını vermiş, "ne katılıyorum ne katılmıyorum" cevabını verenler %37.6, "katılmıyorum" yanıtını verenler ise sadece %13.8'de kalmıştır. ³⁶⁰ Bu araştırma açısından bakıldığında katılımcıların çoğu sanal âlemde kurulan ilişkilerin gerçek olduğuna inanmamaktadır. Sahte olduğunun bilincinde olarak bu ortamda ilişki ve huzur aramak tam bir tezat örneğidir. Buna rağmen aile içerisinde yeterince ilgi ve sevgi bulamayan eşler, bu doyumunu sanal ortamda aramakta online ilişkiler kurmakta ve bu ilişkileri bir kaçış ve kurtuluş olarak görmektedir. Bu ilişkiler her ne kadar anlık rahatlama sağlasa da aslında aile içerisinde çözülebilecek küçük sorunları dahi içinden çıkılmaz hale getirmektedir. ³⁶¹

Bazı fetvalarda, sanal sitelerin aileye zarar verdiği tezini savunan istatistiklere atıfta bulunulduğu görülmektedir. Ezher Üniversitesi verdiği bir fetvada, Mısır'da aktif olan Sosyal

³⁵⁹ Melike Aktaş Özdemir, *Sosyal Medya Kullanımının Aile İçi İletişime Etkisi* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021),57-59.

³⁶⁰ Aktaş Özdemir, *Sosyal Medya Kullanımının Aile İçi İletişime Etkisi*, 45.

³⁶¹ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Aranan: Evlenme ve Boşanma İstatistikleri" (Erişim 28 Mayıs 2022).

ve Kriminal Araştırma Merkezi'nin yapmış olduğu çalışmada her beş evlilikten birinin eşlerin birbirlerini internet vasıtasıyla aldatması sonucunda gerçekleştiğini ve bunu sosyal sitelerin tetiklediğini ifade eden bir raporu referans göstererek, Facebook'a girmenin haramlığını ifade etmiştir. Araştırmaya göre çiftlerin mazide yaşamış olduğu bazı ilişkiler ve duygusal bağlar bu ağlar aracılığıyla adeta hortlamaktadır.³⁶² İstanbul'da iki yıllık evli olan çift arasında meydana gelen sorunlar nedeniyle mahkemeye başvuran kadın, eşinin sürekli olarak eski kız arkadaşlarından bahsettiğini sosyal medyada çok vakit geçirdiğini ve kendisine hakaret ederek eşinin ailesine karşı kendisini korumadığını iddia etmiştir. Koca ise eşinin çok kıskanç olduğunu, ailesinden ayrı yaşadığını, bu iddiaların asılsız olduğunu, eşinin sahte sosyal medya hesabı açarak kendisine eski kız arkadaşı olarak mesaj attığını belirterek asıl kusurlu tarafın davayı açan eş olduğunu iddia etmiştir. Mahkeme davalı kocanın eşine karşı hakaret etmesini, ailesinin baskıcı tavırlarına sessiz kalmasını, sürekli eski arkadaşlıklarından bahsetmesini, davalı eşle ilgilenmeyerek sosyal medyada aşırı vakit geçirmesinin ağır kusur olduğuna hükmetmiştir.³⁶³ Bu olay yalnızca bir örnek olarak bu iddiayı desteklemektedir.

Oldukça gündemde olan evlilik yıldönümü, doğum günü vb. vesilelerle eşlerin birbirlerine hazırlamış oldukları sürprizler ve jestlerin sanal platformlarda paylaşılması ise işin farklı bir boyutudur. Allah Resûlü'nün de teşvik ve tavsiye ettiği bu davranışlar eşler arasında sevgiyi güçlendirmekte ve aralarındaki bağı kuvvetlendirmektedir. Ancak gözden kaçırılan nokta bu durumun toplumda meydana getirdiği hayal kırıklığıdır. Zira evliliğini diğer evliliklerle kıyaslayan, beklediği tavrı eşinden bulamayan ve mutluluğa ulaşamayan kullanıcılar, sukutuhayale uğramakta, farklı arayışlara yönelmekte, mutluluğu başka mecralarda aramaktadır.³⁶⁴

Aile mutluluğu ve huzurunu zedeleyen bu sorunların en bariz nedeni öncelikle eşlerin karşılıklı olarak hak ve sorumluluklarını ihmal etmesi ve mahremiyetlerini muhafaza edememeleridir. Bu nedenle biz öncelikle eşlerin hak ve sorumluluklarına değinecek ve ardından sosyal medyanın boşanmalar üzerinde etkisini “*Aile İçi İletişim ve Birlikte Geçirilen Zamanın Yerini Sosyal Medyanın Alması*”, “*Nüşûz ve Şikak Bağlamında Sosyal Medya*”, “*Sanal Alem Aracılığıyla Sanal Flörtler*” ve “*Duvarları Olmayan Evler*” başlıkları altında değerlendirmeye çalışacağız.

³⁶² <https://www.paldf.net/forum/showthread.php?t=564827> , <http://www.İslâmopediaonline.org/fatwa/al-azhar-fatwa-committee-egypt-bans-facebook> , 02.10.2013. akt. M. Raşit Akpınar, İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya, 502.

³⁶³ Yeni Şafak, “Aranan: Sosyal Medya Boşanma Nedeni Oldu” (Erişim 28 Mayıs 2022).

³⁶⁴ Çekiç, *İslâm Hukukunda Mahremiyet ve Sosyal Medya*, 90.

3.2.1. Hak ve Sorumluluk Yönüyle Aile

Aile, yakınlaşmak, birbirine itimat etmek, ait olmak gibi farklı manalara gelmektedir.³⁶⁵ “*Ey Âdem! Sen ve eşin cennette karar kılın.*”³⁶⁶ sözüyle başlayan aile, hayatın cenneti aynı zamanda ebedi cennetin de vesilesidir.³⁶⁷ Bir nikâh akdi ile meydana gelen bu birliktelik, bireylerin birbirlerine bağlandığı, akrabalık ilişkilerinin oluştuğu, sosyal, psikolojik ve ekonomik gereksinimlerin karşılandığı sekinet ve huzur bulunan bir yapıdır. Güvenli bir liman olarak tasvir edebileceğimiz aile, hayatın zorluklarında tutunabilecek bir dala sahip olmak, korumak ve korunmaktır.

Cennete yerleştirilen ve ilk aile çekirdeğini oluşturanlara “...*şu ağaca yaklaşmayın yoksa zâlimlerden olursunuz.*”³⁶⁸ ikazıyla aile olmak aslında bir imtihandır. Sevgiyi, merhameti diri tutmak, adaleti gözeterek emanete sahip çıkmaktır. Değerlerin temellerinin atıldığı, bireyleri toplumsal hayata hazırlayan en önemli kurumdur.³⁶⁹

İnsanoğlunun dünyaya gözlerini açtığı, büyüüp geliştiği ve hayata katıldığı ilk sosyal ünite olan aile, aynı zamanda hukukî ve ahlâkî bir yapıdır. Temelde hukukun vazgeçilmez fonksiyonu toplum düzenini sağlamak olduğuna göre düzenin çekirdeğini meydana getiren ailenin bu düzenlemenin dışında bırakılması düşünülemez. Bu nedenle bakış açılarında farklılıklar bulunsa da bütün hukuk düzenleri kendi bünyeleri içerisinde aile hukukuna yer vermiş ve geliştirmişlerdir.³⁷⁰

İslâm hukuku ilk oluşumundan itibaren aslî kaynaklarında mevcut olan bilgileri işlemek suretiyle önceleri *talâk* ve *nikâh*, daha sonra *mufârakât* ve *münâkehât* kavramları, son asırda da *ahkâmü’l-üsra* ve *ahvâlü’ş-şahsiyye* ana başlıkları ile aile hukukunu sistemleştirmiştir. Kur’an ve sünnet çerçevesinde aile hukuku hükümlerinin vahye dayanma oranının diğer hukuk alanlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu da İslâm’ın aileye verdiği önemi göstermektedir.³⁷¹

Allah Teâlâ erkeğin kadında, kadının da erkekte aradığı özellikleri yaratmış, fizikî bakımdan zayıf olan ancak erkeğin muhtaç olduğu kadına, cazibesine uygun miktarda maddi

³⁶⁵ Hüseyin Muhammed, el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1968), 527.

³⁶⁶ el-Bakara 2/35; el-A'râf 8/19.

³⁶⁷ Carullah, *Hatun*, 2.

³⁶⁸ el-Bakara 2/35.

³⁶⁹ Akbulut, *Ailemin Sohbet Günlüğü*, 2-3.

³⁷⁰ Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2021), 13.

³⁷¹ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 14.

bir karşılık ödemeyi göze almaya müheyya kılmıştır. Böylelikle her ikisi birbirlerinin yalnızlığını paylaşmış, birbirlerine ülfet etmiş, karşılıklı olarak cinsel ihtiyaçlarını karşılamış, bunun sonucunda da soyun devamı ve tevellüdü sağlanmıştır.³⁷² Hz. Peygamber “*Ey gençler cemaati! Evlenin! Çünkü evlenmek, gözü haramdan daha iyi kapar ve tenasül uzvunu daha iyi korur...*”³⁷³ sözüyle aile olmayı teşvik etmiş evliliğin, haramdan koruyarak ve iffeti muhafaza ederek ahiret mutluluğuna işaret etmiştir.

Ailenin kurulabilmesi için gerekli olan eşlerin bir araya gelmesinin her toplumda formel ve informal birçok şekli bulunmaktadır. Ailenin kurulmasını formel olarak düzenleyen en mühim hukuki düzenleme nikâh akdidir. İslâm hukukunda nikâh; Belirli şartlara haiz erkek ve kadının, birbirlerini eş olarak kabul ettiklerine yönelik irade beyanlarını şahitler huzurunda açıkça ifade ettikleri bir akittir.³⁷⁴

Nikâh akdi hak ve sorumlulukları olan bir sözleşmedir. Nitekim bazı fakîhler nikâhın tanımını yaparken dahi eşlerin hak ve sorumluluklarına dikkat çekmişlerdir.³⁷⁵ Hak, birçok mana ihtiva eden bir lafızdır.³⁷⁶ Fıkıh terimi olarak hak: Dinin ve hukuk düzeninin insana tanıdığı güç, yetki ve imtiyazlardır.³⁷⁷ Hak, bir kimseye has olan manevi güçtür. Kişi bu güç ile tasarruf salahiyetini ya da sahiplik niteliğini kazanır. Başka bir ifadeyle “hak” şer’i (hukukî) bir yetkidir. İnsanlar bu yetkiyle bazı şeyleri icra etmeye ve talep etmeye salahiyettar olurlar. Bu manada hakkın çoğulu “hukuk”tur.³⁷⁸

Sosyal bir varlık olan insan, hayatını diğer insanlarla beraber geçirmek durumunda olduğundan fertlerin ve toplumların haklarının ve sorumluluklarının belirlenmesi, maddi-manevi hayata birlikte nizam getiren İslâm’ın önem verdiği temel konulardan biridir. Bu nedenle gerek Kur’ân ve gerekse sünnette hak kavramına, sözlük ve örfteki kullanımıyla birlikte bireyin Allah’a karşı mükellefiyeti, bireysel veya toplumsal sahadaki mesuliyetleri, yetkileri ve faydaları çerçevesinde temas edilmiştir.³⁷⁹

³⁷² Ali Selçuk Biricik vd., *İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 139-140.

³⁷³ Tirmizî, “Nikah”, 1.

³⁷⁴ Kemâlüddin Muhammed b. Abdulvâhid İbnü’l Hümâm, *Fetħu’l-kadîr li’l-‘âcizi’l-fakîr* (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiye, 2003), 3/98; Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112.

³⁷⁵ Muhammed Ebu Zehra, *Ahvalü’ş-şahsiyye* (Kahire: Dâru-fikri’l-arabî, 1957), 17.

³⁷⁶ Bilmen, *İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 87-88.

³⁷⁷ Abdullah Kahraman vd., “Hak”, *Temel İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 3/261.

³⁷⁸ Bilmen, *Fıkıh İlmi & İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 88.

³⁷⁹ Kahraman vd., “Hak”, 3/261.

İslâmi kaynaklarda muhafaza edilmesi veya sahibine iade edilmesi gerekli olan ve maddi-manevi imkân olarak ifade edilen “hak”kın olduğu bir ortamda, otomatik olarak bireyin kendisine ve başkalarına karşı yerine getirmesi gereken görevleri vaktinde gerçekleştirme zorunluluğu olarak tarif edilen “sorumluluk”ları başlayacaktır. Nitekim insan hak sahibi olmasıyla birlikte Hz. Peygamber ifadesiyle çevresinden ve ailesinden de sorumludur.³⁸⁰

İslâm Aile Hukuku'nda evlilikte üstlenilen vecibeler, hak ve sorumluluk dengesi gözetilerek oluşturulmuştur. Erkeğe *kavvam*³⁸¹ olarak aile reisliği, sahip olduğu sorumluluklarla doğru orantılı olarak verilmiş, bununla beraber kadının da kişilik değeri ve onuru, hukukun koruması altına alınarak kocanın insafına bırakılmamıştır.³⁸² Kur’ân-ı Kerîm erkeklere kadınlarla iyi geçinmeyi öğütlemiş,³⁸³ kadınların ödevleri kadar hakları olduğunu bildirmiştir.³⁸⁴ Allah Resûlü de erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi onların da erkekler üzerinde hakları olduğunu³⁸⁵ ve bir emanet olarak kadınlar hakkında Allah’tan korkulması gerektiğini dile getirmiştir.³⁸⁶

İslâm hukukunda ailenin geçimini temin etmek kocaya ait bir sorumluluktur. “...*Dikkat! Sizin üzerinizde onların hakkı, giyimlerinde ve yemeklerinde kendilerine iyi muamele etmenizdir.*”³⁸⁷ hadisi bu hakkın sınırlarını belirlemiştir. İslâm’da erkeğin yediğinden ve giydiğinden eşine yedirip giydirmesi, hanımının mihrini ödemesi gibi maddi yükümlülüğünün yanı sıra aile reisliği, adaletli ve eşine karşı güzel muamele, sahip olduğu imkânları olumsuz kullanmama ve eşine zulmetmeme,³⁸⁸ eşine destek olma ve onu ihmal etmeme gibi manevi sorumlulukları ön plandadır.

Kadının da kocasının meşru isteklerine cevap vermesi, eşinin kendisine tahsis etmiş olduğu hanede oturması, eşinin imkânları dahilinde sunduğu hayata razı olması, aile birliğini

³⁸⁰ bkz. 171. dipnot.

³⁸¹ en-Nisâ 4/34.

³⁸² Yergali Alpysbaye, *İslâm Aile Hukukunda Eşlerin Nikah Akdinden Doğan Hak ve Sorumlulukları (Kazakistan Aile Hukuku İle Karşılaştırmalı Olarak)*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 114.

³⁸³ en-Nisâ 4/19.

³⁸⁴ Bakara 2/228.

³⁸⁵ Tirmizî, “Radâ”, 11.

³⁸⁶ Müslim, “Hac”, 19.

³⁸⁷ Ebû Dâvud, “Nikah”, 42.

³⁸⁸ Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *el-Ahvalü’ş-şahsiyye* (Beyrut: Mektebet’ül-İrşâd, 2003), 126-127; Muhammed Mustafa Selbi, *Ahkamü’l-Üsreti fi’l-İslâm* (Beyrut, y.y., 1983), 345-347.

devam ettirmeye gayret göstermesi,³⁸⁹ eşinin izni olmadan evinden ayrılmaması ve eşinin onay vermediği kimseleri hanesine almaması,³⁹⁰ ona sadık kalması, onunla iyi geçinmesi, evini ve içindekileri muhafaza etmesi,³⁹¹ kimsenin kendisini görmediği alanlarda da kendisini koruması ve evlilik hukukuna aykırı hareket etmemesi gibi sorumlulukları bulunmaktadır.³⁹² Allah Resûlü, kocasının kendisine baktığı vakit içini sevinç ve huzur dolduran, onun haklı isteklerine yüz çevirmeyen ve eşi yanında olmadığı hâlde onun şeref ve haysiyetini muhafaza eden salih bir kadının dünyada sahip olunabilecek en değerli hazine olduğunu dile getirmiştir.³⁹³

Evlilikte kadının mali haklarını üç kategoride değerlendirmek mümkündür. Bunlar; mehir, nafaka ve mal ayrılığı rejimidir.

Mehir: Kadının nikâh ile kocasından almaya hak kazandığı,³⁹⁴ kadının değerli ve şerefli olduğunu bildirmek için İslâm'ın koca üzerine vacip kıldığı bir haktır.³⁹⁵ Mehir kadının ve ondan yararlanmanın karşılığı değil erkeğin kadına verdiği değer göstergesidir.³⁹⁶ Müslüman bir erkekle evlenen kadın bu malı almaya müstahak olur.³⁹⁷ “*Kadınların mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin*”³⁹⁸ ayeti buna delildir. Evlilikte kadına ödenen bu mal evliliğin şart veya rükunlarından olmayıp ancak nafaka gibi erkek üzerine vacip olan mali bir sorumluluktur.

Nafaka: Sözlükte sarf etmek, çıkmak, gitmek manalarına gelmektedir.³⁹⁹ Dar manada, hak sahibine muhtaç olduğu yiyeceği temin etmek demek olana nafaka; geniş manada yiyecek, giyecek, hizmetçi ve mesken teminini içine almaktadır.⁴⁰⁰ Eşler arasında nafaka ise kadının toplum seviyesine göre hayatını sürdürebilmesi için kocanın temin etmekle yükümlü

³⁸⁹ Muhammed Semare, *Ahkamu ve Eseru'z-Zevciyyeti* (Amman: y.y., 2002), 263.

³⁹⁰ Alaeddin Ebu bekir b. Mes'ud b. Ahmed el Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 5/140-144.

³⁹¹ Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, 124-126.

³⁹² en-Nisâ 4/34.

³⁹³ İbn Mâce, “Nikah”, 5.

³⁹⁴ Bilmen, *Fıkıh İlmi & İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 138.

³⁹⁵ Merginani, *İslâm Fıkıhı El-Hidaye Tercemesi*, 2/29.

³⁹⁶ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 232.

³⁹⁷ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/115.

³⁹⁸ en-Nisâ 4/4.

³⁹⁹ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/444.

⁴⁰⁰ Hamdi döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku Şahıs Aile ve Çözümlü Miras* (Konya: İslâm Hukuku Külliyyatı Yayınları, Mistaş Matbaası, 1977), 201.

olduğu ihtiyaçların tümüdür.⁴⁰¹ İslâm hukukunda mesken temini, hanımın yiyecek ve giyecek masrafları, hizmetçi temini,⁴⁰² evin eşya temini ve tefrişi kocaya ait bir sorumluluktur. Erkek üzerine vacip olan bu infak aile reisi vasfıyla Allah'ın rızası gözetilerek yapılırsa ecirsiz ve sevapsız olmayıp sadaka kabilindendir.⁴⁰³ Bu sorumlulukların yerine getirilmesi sırasında örf ve eşlerin sosyal durumu belirleyicidir. “...*Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızkı dar olan da, Allah'ın ona verdiğinden (o ölçüde) harcasın. Allah bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar. Allah bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.*”⁴⁰⁴ ayeti bu duruma açıklık getirmektedir.

Mal rejimi: İslâm hukukunda mal ayrılığı rejimi benimsenmiştir. Koca bir işte çalışarak kendisinin, eşinin ve çocuklarının nafakasını karşılamakla mükelleftir. Kadının mali durumu elverdiği hâlde bu harcamalara dahil olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Fakat çalışarak veya miras yoluyla elde ettiği kazancı ile aile harcamalarına katılırsa bu onun için hem sadaka ecri hem de ahlakının güzelliğidir. Bununla birlikte kadın dilerse kendi malında tasarruf edebilir. Bunları *karz* (ödünç) olarak eşine kullanırabilir ya da taşınır veya taşınmaz mal satın alarak kendi mülkiyetinde tutabilir. Ayrıca kocanın ölümü halinde bu malların kendisine ait mallar olarak miras dışı kalmasını isteyebilir. İslâm tarihinde birçok hanımın kendilerine miras olarak intikal eden malları, yol, köprü, medrese, şifahane vb. toplum yararına harcayarak bu mallar üzerinde rahatlıkla tasarrufta bulundukları örneklerini sıklıkla görmek mümkündür. Kocanın ise evlilikte miras hakkı dışında mali bir hakkı bulunmamaktadır.⁴⁰⁵

Kur'ân eşlerin kendilerine ait hakları olduğunu ve yükümlülüklerinin bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁶ Haklar hususunda her ikisinin de hak ettiğini alması konusunda bir ayırım bulunmamaktadır.⁴⁰⁷ Dinin sınırlarını gözetmek kaydıyla birbirlerinden faydalanma, dayanışma içerisinde olma,⁴⁰⁸ iyi geçim,⁴⁰⁹ iffetli bir yaşam,⁴¹⁰ aile sırlarını muhafaza

⁴⁰¹ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 235.

⁴⁰² Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku Şahıs Aile ve Çözümlü Miras*, 202.

⁴⁰³ Buhârî, “Nafaka”, 1.

⁴⁰⁴ et-Talâk 65/7.

⁴⁰⁵ Çetinkaya (ed), *Kur'ân ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*, 193-196. .

⁴⁰⁶ el-Bakara 2/228.

⁴⁰⁷ Âl-i İmrân 3/195; en-Nisâ 4/124.

⁴⁰⁸ Selbi, *Ahkamü'l-Üsreti fi'l-İslâm*, 353.

⁴⁰⁹ en-Nisâ 4/36.

⁴¹⁰ el-A'râf 7/33.

etme,⁴¹¹ eşin cinsel ihtiyacına cevap verme,⁴¹² akrabaya saygı, mülkiyet hakkına riayet, zararlı çevreden uzak durma, ev işlerinin yürütülmesi, çocukların bakımı ve eğitimi ise eşlerin birbirlerine karşı sorumlu oldukları yükümlülüklerdir.⁴¹³

Ailenin temelleri haklar üzerinden değil de görev ve sorumluluk bilinci üzerinden atılmalıdır. İnsan bu akitte kazandığı haklar kadar sorumlulukları da olduğunun şuurunda olarak vicdani muhasebesini elden bırakmamalıdır. Zira aile mahrem bir kurum olması hasebiyle hukuk açısından haksızlığın ispatı zor olduğundan hukuku aşan kurallara ihtiyaç vardır ki; bu da Allah Teâlâ'nın insanın içine yerleştirmiş olduğu en muhteşem mekânizma olan vicdan ile mümkündür.

“Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün kulakları sağır edercesine şiddetli ses geldiği vakit,...” Şüphe yok ki hesap günü gelecek, o gün kişi en yakınlarından dahi kaçacaktır. Tefsir âlimlerinin rivayet ettiğine göre bu kaçışın nedenlerinden biri de kişinin akrabalıktan doğan haklarıdır.⁴¹⁴ Birey hayatın tüm alanlarını paylaştığı, bu dünyada göz aydınlığı olan eşlerin ve çocukların⁴¹⁵ hakları hususunda ahirette hesap vermek üzere sorumludur.

3.2.2. Aile İçi İletişim ve Birlikte Geçirilen Zamanın Yerini Sosyal Medyanın Alması

İletişim, çeşitli vasıtalar kullanılarak duygu düşünce ve becerilerin karşı tarafa iletilmesidir. İletişim sözlü ifade edilebilmekle birlikte beden diliyle yani hal ve tavırlarla da gerçekleştirilmektedir. Kur'ân ve sünnet çizgisinde iletişim ise bazı ahlâkî esaslara dayanmaktadır. Bunlar: hak, adalet, saygı, af, ihsan, dua, sabır vb. ahlâkî temellerdir.⁴¹⁶

Bireyin huzur ve sekînet bulacağı bir yuva olarak ruh ve beden sağlığının temin edilebilmesi için vazgeçilmez unsur ailedir. Aile içerisinde bireyin psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, topluma ruhsal ve zihinsel olarak sağlıklı bireylerin kazandırılması açısından önemlidir.⁴¹⁷ Bu kazanımı elde etmek de ancak aile içerisinde güçlü bir iletişim kurulabildiği takdirde mümkündür. Zira yuva kurmaya karar veren çift için artık “hayata birlikte bakma”

⁴¹¹ el-Bakara 2/187.

⁴¹² el-Bakara 2/223.

⁴¹³ Abdullah Kahraman vd., “Aile”, *Temel İslâm Ansiklopedisi*, ed.Tuncay Başoğlu (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 1/177-179.

⁴¹⁴ Abese 80/33.

⁴¹⁵ el-Furkân 25/74.

⁴¹⁶ Akbulut, *Ailemin Sohbet Günlüğü*, 100-101.

⁴¹⁷ Fezade Bayraktutan vd., *Aile İçi İlişkiler Açısından İnternet Kullanımı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 100-101.

şeklinde bir yaşam biçimi meydana gelmektedir. “Ben” ve “sen” yerine “biz” kavramı öne çıkmakta atılan adımlar ve alınan kararlar çift yönlü olmaktadır. Bir tarafın “biz” olgusunu göz ardı etmesi iletişimde çatlaklara neden olmakta ve aile yaşamını olumsuz etkilemektedir.⁴¹⁸

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak bireysel ve toplumsal hayat dönüşüme uğrayarak aile üyelerinin ve eşlerin birbirleriyle geçirdikleri zaman azalmakta, aile içi ortak faaliyet alanları gün geçtikçe daralmaktadır.⁴¹⁹ Bu faaliyet alanlarını daraltan etkenlerden biri olan sosyal medyada harcanan zamanın artmasına paralel olarak aile ilişkileri azalmaktadır. Bu ilişkilerin azalması sadece iletişime olumsuz etki etmemekte aile içerisinde yaşanacak diğer sorunlara da zemin hazırlamaktadır.⁴²⁰ Bu bağlamda eş ayrılması gereken zaman sosyal ağlarda geçirilmekte böylece önce eşler birbirlerinden uzaklaşarak aynı evin içerisinde iki yabancı haline gelmektedir.⁴²¹ Bir odanın içerisinde vakit geçiren eşler, bedenleri bir arada ancak ellerinde birer cep telefonu ile yapayalnız bir şekilde farklı hayaller ve sanal dünya peşinde birbirlerinin yüzüne dahi bakmamaktadır. 2019 yılında Diyanet TV’nin “*sanal mutlulukları bir kenara bırak mühim olan gerçek yaşamda mutlu olmak, ekrana değil eşinin yüzüne bak*” ifadeleriyle hazırlamış olduğu video konumuz açısından manidardır.⁴²²

Yapılan bir araştırmada “Günümüz ailelerinin en önemli sorunları nelerdir?” sorusuna katılımcıların %38.5’i ekonomik problemler olduğunu söylerken, %36.1’i gibi büyük bir bölümü iletişim sorunlarının aileler açısından kayda değer bir problem olduğunu söylemiştir. Ayrıca ankete katılanların %15.6’sı yanlış medya kullanımının günümüz ailelerinin en önemli sorunu olduğunu savunmuştur. Katılımcıların %3,2’si sorunun şiddet olduğunu söylerken, %0,5’i bu soruyu cevapsız bırakmıştır. Çalışmaya göre günümüz ailelerinin sorunları arasında aile içi iletişim sorunları ikinci sırada, yanlış medya kullanımı üçüncü sırada kayda değer oranlarla yer almaktadır.⁴²³

Yapılan diğer bir araştırmada dört kişilik bir ailenin sosyal medya ve bazı iletişim araçlarına ne kadar vakit ayırdığı gözlemlenmiş, araştırmanın çalışmamızı ilgilendiren

⁴¹⁸ Güleç, “Aile İlişkilerinin Sosyal Medyayla Birlikte Çöküşü” 107.

⁴¹⁹ Mehmet Emin Özgül, “Sosyal Paylaşım Sitelerinde Sürekli Zaman Geçirmenin Evlilik Birliğinin Sarsılması Sebebiyle Boşanma Bakımından Değerlendirilmesi”, *Selcuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 30/1, (Şubat 2022), 326.

⁴²⁰ Güleç, “Aile İlişkilerinin Sosyal Medyayla Birlikte Çöküşü”, 106.

⁴²¹ Asiye Kakırman Yıldız, “Sosyal Paylaşım Sitelerinin Dijital Yerlilerin Bilgi Edinme ve Mahremiyet Anlayışına Etkisi”, *Bilgi Dünyası* 13/2 (Ekim 2012), 535.

⁴²² Diyanet TV, “Telefonun Değil Eşinin Yüzüne Bak” *YouTube* (6 Kasım 2019), 18:59: 54.

⁴²³ Mukadder Hasgöl Koşmaz, *Sosyal Medyanın (Dijital Kültür) Aile İlişkileri Üzerine Etkisi* (Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 69-73.

bölümünde; sosyal ağların boşanma yüzdesini artırdığı yönünde etkisi olduğu belirtilmiştir. Sosyal medyada eşler tarafından gerçekleştirilen etkileşim, paylaşım ve beğeniler eşler arasında tartışmalara neden olarak tartışma sonuçlarının, evliliği sonlandırmaya kadar götürdüğü öne sürülmüştür.⁴²⁴ Her bir aile ferдинin özerk sosyalleşme alanına ve sanal uzamın çoklu ortam niteliğine sahip olması aile problemlerine kapı aralamaktadır. Görülmektedir ki; toplumsal hayatı arkadaşlıkları ve dostlukları iletişim açısından son derece olumsuz etkileyen sosyal medyadan aileler de nasibini almaktadır.

Evlerin sığınılacak sıcak bir yuva olduğunun yeniden keşfedilmesine ihtiyaç vardır. Bugün artık evlerde oda sayıları artarak ortak alanlar daralmaktadır. Ev içerisinde tüm bireylerin kendisine ait bir odası, ayrı bir dünyası bulunmaktadır. Bu bir yönüyle imkân olarak görülse de insanları birbirlerinden uzaklaştıran imtiyaza dönüşmeye başlamıştır. Her bir birey kendisine özel olarak tasarlamış olduğu odasında bir TV, bir bilgisayar veya bir cep telefonu ile sanal alem içerisinde sanal bir yer edinmeye çalışmakta reel hayattan ve gerçek ilişkilerden günden güne uzaklaşmaktadır. İnsanlar karşı dairede oturan komşusunu dahi tanımaz ve selamlaşmazken sanal ortamlarda yüzlerce arkadaşlık kurmakta ve aslında gittikçe bireyselleşerek yalnızlaşmaktadır. Sosyal ortam yalnızlaşan ve bireyselleşen insana “yapay toplum” içerisinde sosyalleşme imkânı sunmakta, bu *sunî toplumda* gittikçe yalnızlaşan insan daha fazla sosyalleşmek arzusuyla daha fazla yalnızlığa mahkûm edilmekte, aile içerisinde saygı ve sevgi nimetlerini zamanla kaybetmektedir.

İslâm ailesinin en güzel özelliklerinden biri yuvaya mensup her bir bireyin kendisine düşen görevleri ibadet vecdiyle gerçekleştirmesidir. Bu konu kısmen Kur’ân’da⁴²⁵ ve büyük ölçüde sünnette⁴²⁶ yer almıştır. Zira müslümanın en önemli niteliklerinden birisi de mesuliyet sahibi olmasıdır. Mesuliyet, bir kimsenin mükellef olarak ya da üstlenerek yaptığı işlerden dolayı sorguya muhatap olması ve gereğine göre ceza veya mükâfat görmesidir.⁴²⁷ Bu hususta “Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanıdır. Bende aileme karşı en hayırlı olanınızım.”⁴²⁸ hadisiyle Allah Resûlü’nün aileye karşı hukukî, ahlâkî ve bedenî (cinsel) gerekliliklerin yerine getirilmesini “hayırlı olmak” vasfıyla dile getirmesi dikkat çekicidir.⁴²⁹

⁴²⁴ Güleç, “Aile İlişkilerinin Sosyal Medya ile Birlikte Çöküşü”, 118.

⁴²⁵ en-Nisâ Sûresi 4/34.

⁴²⁶ Ebû Dâvud, "Zekat", 45.

⁴²⁷ Bilmen, *Fıkıh İlmi & İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 141.

⁴²⁸ İbn Mâce, "Nikah", 50.

⁴²⁹ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 26.

Zira Allah Resûlü mesul olduğu kimseleri ihmal etmesinin insana günah namına kâfi olacağını bildirmiştir.⁴³⁰

O'nun yaşamına baktığımızda da bir Peygamber ve bir devlet başkanı olduğu hâlde ailesine vakit ayıran, değer veren bir eş görmekteyiz. Enes b. Mâlik'in Hayber'in fethinden dönerken Resûlullah'ın dizini yere koymak suretiyle Hz. Safiyye'yi dizine bastırarak bineğine bindirmesini rivayet etmesi⁴³¹ O'nun eşlerine karşı nezaket ve inceliğini ve hanımlarına verdiği değer ölçüsünü göstermektedir. Yine Hz. Aişe'ye sorulan bir soru üzerine Hz. Peygamber'in evde iken ailesinin işleriyle meşgul olduğunu namaz vakti girdiğinde ise namaza çıktığını söylemesi,⁴³² bir bayram günü gösteri ve eğlence düzenleyen bir topluluğu gördüklerinde Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'nin gösteriyi izlemesini beklemesi bu örneklerden bazılarıdır.⁴³³ O nafile bir ibadet yapacağı zaman bile *"Ey Aişe bu gece bana rabbime ibadet etmem için izin verir misin?"*⁴³⁴ diye müsaade isteyerek eşler arasındaki hukuka riayet etmeye dikkat çekmektedir.

Olumsuzlukların önüne geçebilmek için eşlerin birbirlerine vakit ayırmaları, iletişim kanallarını açık tutmaları ve ailede adalet temeline dayalı bir düzen kurmaları gerekmektedir. Herkesin hukukunun korunduğu ve hiç kimsenin mağdur olmadığı ailelerde sağlıklı ve tertemiz nesiller yetişecek, bu nesiller geleceği imar ve inşa edecektir. Nitekim aile kurulmasında amaç yalnızca neslin devamı ve bireyin korunması değil, bu önemli hedefleriyle birlikte dünyayı imar etme ve yaşanılır kılma da onun vazgeçilmez hedefleri arasında yer almaktadır.⁴³⁵

Aile içerisinde iletişime katkı sağlayacak fonksiyonların işletilmesi, bireylerin benliklerine ve aile üyelerine samimi bir şekilde güven duymalarına ve sağlıklı aile ortamının devamına katkı sağlayacaktır.⁴³⁶ Bunun yanı sıra aile üyelerinin iletişime açık olması karşılaşılan problemleri birlikte çözme becerisinin kazanılması açısından mühimdir. Zira aile içerisindeki iletişim ve sağlıklı aile doğru orantılıdır.⁴³⁷

⁴³⁰ Ebû Dâvud, "Zekat", 45.

⁴³¹ Buhârî, "Meğazi" 36.

⁴³² Buhârî, "Cuma ve İmamet", 16.

⁴³³ Buhârî, "Kitabu'l-İdeyn", 25.

⁴³⁴ Ebu Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkindî, *Tenbihu'l-Gafilîn*, thk. Yusuf Ali Bedevî (Beyrut: Dâru İbni Kesir, 2000), 1/569.

⁴³⁵ Yaman, "İslâm Aile Hukuku", 18.

⁴³⁶ Güleç, "Aile İlişkilerinin Sosyal Medyayla Birlikte Çöküşü", 106.

⁴³⁷ Serap Balyemez, *Sosyal Medyanın Ailenin Sosyalleşme İşlevine Etkisi: Ankara Örneği* (Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020)110.

3.2.3. Nüşûz ve Şikak Bağlamında Sosyal Medya

Dünya üzerinde medeniyet yüzyıllardır devam ediyor olsa da insanoğlu halen gerek siyasi ve içtimai gerekse edebi ve ahlâkî birçok problemine çözüm üretememiştir. Kâinatın birçok sisteminden haberdar olan insan her ne sebepleyse kendi yuvası içerisinde saadet nizamını yakalayamamıştır.⁴³⁸

Aile insanoğlunun içerisinde doğup büyüdüğü bir mekân olmakla birlikte bir eğitim yuvası ve sosyal bir birimdir. Ailenin sağlam temeller ve güçlü ilkeler üzerine kurulu olması, evliliğin, süreklilik ve beka, aile mutluluğu ve istikrarı gibi amaçlarına ulaşması içindir. Çocukların sevgi, huzur ve güven ortamı içerisinde büyümeleri için bu bağ kanun koyucu tarafından çatışma ve anlaşmazlıklardan korunmuştur.⁴³⁹

Nefis taşıması sebebiyle insan ne kadar sağlam ve güzel ilişkiler kursa da ilişkilerinde anlaşmazlık, uyuşmazlık ve çıkar çatışması yaşamaktadır. İnsanlığa en güzel örnek olarak gönderilen Allah Resûlü'nün dahi hane-i saadetinde bazı anlaşmazlıkların yaşanması⁴⁴⁰ bize göstermektedir ki sorun yaşamayan aile yoktur. Nitekim Hz. Peygamber'in hanımları da birer insandı, onların da diğer hanımlar gibi istekleri, arzuları ve sosyal statüleri gereği beklentileri vardı. Ancak Hz. Peygamber yaşamında zühdü (dünya nimetlerinden asgari düzeyde faydalanma) seçtiği için hanımlarının da ona ayak uydurması gerekmekteydi. Allah Resûlü bu beklentileri ve istekleri karşısında eşlerine, kendi istediği yönde yaşamaları gerektiğini dayatmamış, onları serbest bırakarak seçim hakkı tanımış,⁴⁴¹ sorunları kronikleştirmeden ve daha da büyütmeden çözüm odaklı yaklaşarak uzlaşma yoluna gitmiş, insanlarla muamelede güzel ahlâk ölçülerini esas almayı emretmiştir.⁴⁴²

İslâm hukukunda geçimsizlik yalnız bir taraftan vuku bulursa “nüşûz” her iki taraftan kaynaklanırsa “şikak” (şiddetli geçimsizlik) olarak adlandırılır. İslâm'da hanımın erkeğe karşı veya erkeğin hanımına karşı nüşûzu boşanma sebebidir.⁴⁴³ Nüşûz, lügatte ayağa kalkmak, yükselmek, geçimsiz davranmak manasındadır.⁴⁴⁴ Eşlerin birbirlerinin manevi şahsiyetlerini rencide etmesi ve ölçüyü aşan davranışlarda bulunması, nüşûz olarak

⁴³⁸ Carullah, *Hatun*, 6.

⁴³⁹ Zuhayli, *el-Fıkhu'l İslâmiyye ve Edilletuh*, 7/23.

⁴⁴⁰ el-Ahzâb 33/28-29.

⁴⁴¹ el-Ahzâb 33/28.

⁴⁴² Ebû Dâvud, “Edeb”, 8.

⁴⁴³ Şen, İslâm Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi, 263.

⁴⁴⁴ Hacı Mehmet Günay, “Nüşûz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Nisan 2022).

değerlendirilmektedir.⁴⁴⁵ Kadının, eşinin meşru isteklerini yerine getirmemesi, görevlerini ihmal etmesi, eşine üstünlük taslaması, eşinin ona temin etmiş olduğu konutu terk etmesi, namus ve haysiyetini zedeleyecek, eşini aşağılayacak ve rencide edecek şekilde davranması,⁴⁴⁶ mahremi olmayanlara karşı süslenmesi, ailesinin sırlarını ifşa etmesi, örtünmesi gereken mahrem yerlerini –zaruret olmaksızın- açması mahremiyet ihlali olarak nüşûza yol açtığı gibi erkeğin bu tür tutumları da nüşûza sebeptir.⁴⁴⁷

Ayette zikredilen ifadelerden dolayı nüşuz kavramı daha ziyade kadın üzerinden değerlendirilmektedir. Sayılan hususları dikkate almayan kadın “nâşize” olur.⁴⁴⁸ Kadının geçimsiz ve itaatsiz olması durumunda koca öncelikle nasihat edecek, yatağını terk edecek, daha sonra sert davranacaktır.⁴⁴⁹ Kocanın verdiği öğüt hakkaniyet ve hikmet çerçevesinde yol gösterici olur, kadında buna açık olursa sadra şifa/derde derman bir nitelik kazanarak başka bir eyleme gerek kalmayacaktır.⁴⁵⁰

Nüşûz kadından kaynaklandığı gibi erkekten de kaynaklanabilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de kocanın geçimsizliği ile birlikte “i’raz” ’ından (yüz çevirmek ve sırtını dönmek)⁴⁵¹ bahsedilmekte, sulh tavsiye edilmekte⁴⁵² ve evliliği devam ettirme hususunda özverili davranılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Nüşûz erkeğe nisbet edildiğinde hanımının çirkinliğinden veya yaşlılığından dolayı onu küçümseyerek başka hanımla evlenmek istemesi gibi nedenlerle eşinden yüz çevirmesini ifade etmektedir. Şu hâlde kadın birtakım haklarından -nafaka, eşinin gece yanında kalması vb.- vazgeçerek eşiyle evli kalmayı sürdürebilmek için antlaşma yoluna gidebilir.⁴⁵³

Kocanın geçimsizliği nedeniyle artık onunla nikahlı kalmak istemeyen kadın *hulû’* yoluyla evliliğini sonlandırmak isteyebilir. *Hulû’* kadının bir bedel ödemek suretiyle eşini kendisini boşamaya ikna etmesidir.⁴⁵⁴ “...Eğer onlar Allah’ın belirlediği ölçüleri

⁴⁴⁵ Halil İbrahim Acar, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi* (Erzurum: Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, 2000), 30.

⁴⁴⁶ Hüseyin Kahraman (ed.), *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 212-221.

⁴⁴⁷ Şen, *İslâm Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi*, 263.

⁴⁴⁸ Çekiç, *İslâm Hukukunda Mahremiyet ve Sosyal Medya*, 98.

⁴⁴⁹ en-Nisâ 4/34.

⁴⁵⁰ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 315.

⁴⁵¹ Ebu Fadl Celaluddin Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dâr Sâdır, 1997), 10/183.7/176.

⁴⁵² en-Nisâ 4/128.

⁴⁵³ en-Nisâ 4/128.

⁴⁵⁴ Merginâni, *İslâm Fıkhi El-Hidaye Tercemesi*, 2/111.

*gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur...*⁴⁵⁵ Hulû' ile kadın kesin olarak boşanmış olur.⁴⁵⁶ Ancak eğer geçimsizliğin kaynağı koca olursa bu durumda eşinden fidye alması tahrimen mekruhtur.⁴⁵⁷

Kocanın evlilikten doğan yükümlülüklerinden kaçınması ve kadına kötü muamelede bulunması durumunda kadın evliliğini sonlandırmak üzere mahkemeye de başvurabilir.⁴⁵⁸ Evlilik akdinin devamı için kadının izleyeceği yol Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiştir.⁴⁵⁹ Ayetin mealine göre kadın evliliğini kurtarma adına eşiyle konuşarak anlaşma yoluna gitmelidir.⁴⁶⁰ Sonuç alamadığında ise durumu hakime ve hakemlere taşıyacaktır. *"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz, Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır."*⁴⁶¹ ayeti bu duruma delildir. Bu hususta bütün müçtehitler hakimin durumu hakemlere ulaştıracağında birleşmişlerdir.⁴⁶² Tercih edilen görüş hakemlerin aile içerisinde olmalarıdır. Bunun nedeni aile içinden seçilecek olan hakemlerin tarafları daha iyi tanımaları, aile mahremiyetinin muhafaza edilmesi, bir yabancıya kıyasla eşleri birleştirme noktasında daha fazla çaba göstermeleri gibi faydaları barındırmasıdır. Ancak erkek ve kadının ailelerinden olan hakemlerin salahiyeti hususunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ebu Hanife'ye göre hakemlerin kendilerine yetki verilmediği müddetçe boşama salahiyetleri yoktur. İmam Mâlik ve diğer bazı müçtehitlere göre ise hakemler, arabuluculuk, bedelli veya bedelsiz olarak boşama salahiyetine sahiptirler. Hanefi mezhebinin hâkim olduğu Osmanlı'da İmam Mâlik'in içtihadı benimsenmiş ve kanunlaştırılmıştır. Osmanlı Hukûk-u Aile Kararnâmesi'nde ilgili madde şu şekildedir:

"Zevceyn beyninde niza" ve şikâk zuhur edip de tarafeynden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeyn ailelerinden birer hakem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hakem tayin olunacak kimse bulunmaz veya bulunup da hakem olacak evsafi haiz olmazsa hariçten münasiplerini tayin eder. Bu suretle teşekkül eden aile meclisi tarafeynin ifadaat ve müdafaatını tetkik ile beyinlerini ıslaha çalışır. Kabil olmadığı surette kusur zevcede ise beyinlerini tefrîk eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine mühâla'a eyler.

⁴⁵⁵ el-Bakara 2/229.

⁴⁵⁶ Ebû Dâvud, "Talâk", 19.

⁴⁵⁷ Merğînani, *İslâm Fıkhi El-Hidaye Tercemesi*, 2/112.

⁴⁵⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, *Fetvalar* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 441.

⁴⁵⁹ en-Nisâ 4/128.

⁴⁶⁰ Kahraman, *İslâm Aile Hukuku*, 267.

⁴⁶¹ en-Nisâ 4/35.

⁴⁶² Kahraman (ed.), *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 2/125-126.

Hakemler ittifak edemezlerse hâkim evsaf-ı lazimeyi haiz diğer bir hey'et i hakemiyye veya tarafeyne karabeti olmayan üçüncü bir hakem tayin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat'î ve nâkâbil-i itirazdır.”⁴⁶³

Günümüzde Din İşleri Yüksek Kurulu'nun da kocanın evlilikten doğan sorumluluklarını yerine getirmemesi ve eşine karşı fena muamelede bulunması durumunda kadının evliliği sonlandırmak üzere mahkemeye başvurabileceği yönünde fetvası mevcuttur. Mahkeme eşleri dinledikten sonra ayrılmalara hükmederse bu karar bir bain talâk hükmündedir.⁴⁶⁴

Şikak lügatte “muhalefet etmek, ayrılmak, ters düşmek, düşmanlık etmek iki kişi ya da iki grup arasında meydana gelen uyuşmazlık manalarına gelmektedir.”⁴⁶⁵ Kur'ân'da kâfirler öncelikli olmak üzere Allah'a ve Peygamber'e karşı çıkan kimselerin şiddetle cezalandırılacağı belirtilerek bu özelliği taşıyanları tanıtmak için de genel olarak “şikak” kavramı kullanılmıştır.⁴⁶⁶ Şikakın bir diğer anlamı da karşıdaki kişiyi kendi tarafına çekme hususunda yapılan zorlamadır. Buna göre eş ilişkilerinde şikak; eşlerin birinin diğerini kendi tarafına çekmek için diretmesi⁴⁶⁷ ve birbirlerine karşı tahammül gösteremeyecekleri durumlarda ısrarcı tutum ve davranış içinde olmalarıdır.⁴⁶⁸ Diğer bir ifadeyle anlaşmazlığın uzayıp giderek kimin haklı kimin haksız olduğunun anlaşılamaması, uyuşmazlığın çözüme kavuşturulamaması, eşler arasındaki tartışmanın çatışmaya dönüşmesi; bu durumun zulümle ve adaletsiz bir şekilde eşlere zarar verme aşamasına gelmesi, aile birliğinin devam etmesinin imkânsızlığı ve ancak ailenin çözülmesiyle sonuçlanabilecek bir sorun yumağı haline gelmesine “şikak” denilmektedir.⁴⁶⁹ Eşler arasında vuku bulan şikak, nüşûza nispetle daha ileri boyutta olup artık bu boyuta gelen geçimsizliğin sulh, öğüt, yatağı terk ve te'dip gibi yöntemlerin bir etkisi bulunmamaktadır. Bu noktada önerilen çözüm hakem tayini, sonuç alınamaması durumunda ise boşanmadır.⁴⁷⁰

⁴⁶³ Orhan Çeker, *Osmanlı Hukuk-u Aile Kararnâmesi* (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2017), 55-56; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/374.

⁴⁶⁴ DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), “Aranan: Koca evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi?” (Erişim Eylül 2022).

⁴⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 10/183.

⁴⁶⁶ el-Haşr 59/4; en-Nisâ 4/115; Muhammed 47/32.

⁴⁶⁷ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, 2/289.

⁴⁶⁸ Abdülkerîm Zeydân, *el-Mufasssal fî ahkâmî'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim fî ş-şeriatî'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993), 2/143.

⁴⁶⁹ Taberî, *Cami'u'l-beyân*, nşr. Ahmed M. Şâkir (Kahire: y.y., 1420/2000), 3/115-116.

⁴⁷⁰ Kaşidibi, *İslâm Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Ale Arabuluculuğu*, 94.

Fakihlerin naslardan yola çıkarak *nüşûz* ve *şikâk* hallerinde hemen boşamaya gitmeyip sulh, hakem tayini vb. süreçleri devreye sokmaları mümkün olduğu kadar evliliği boşanma aşamasına getirmemek ve sıradan gerekçelerle kurulan yuvayı dağıtmamaktır.⁴⁷¹ İslâm'da uygulanan aile arabuluculuğu uygulaması da aynı amaca yöneliktir. Aile arabuluculuğu Türkiye'de yasal ve hukuksal düzeyde son birkaç yıldır dile getirilirken ABD'de "boşanma arabuluculuğu" adıyla boşanma merkezli, Avrupa'da ise "aile arabuluculuğu" adıyla aile ilişkilerinin tamamını kapsayacak şekilde otuz yıllık bir geçmişi bulunmaktadır.⁴⁷²

Kur'ân-ı Kerîm kadınlarla iyi geçinilmesi hususunda erkekleri uyarmaktadır.⁴⁷³ Hanefîlerden Kâsânî iyi geçimi empati ile ifade etmektedir: "*İyi geçim, eşine karşı takındığın tavrın, sana yapıldığı vakit kötü görmeyeceğin ve razı olacağın şekilde olmasıdır.*"⁴⁷⁴ Bu noktada eşlerin birbirlerinin hassasiyetlerine dikkat etmeleri gerekmektedir. Özellikle alternatif olan her şeye ulaşımın son derece kolaylaşmış olması, eşlerin birbirlerinin beklentilerini karşılaması konusunda titizlik göstermesi noktasında ailenin huzuru ve devamı için önemlidir. İslâm Peygamberi, müminin geçimli olan ve kendisiyle de iyi geçinilebilen kimse olduğunu, kendisi ile geçinilemeyen kimsede hayır olmadığını, insanların en hayırlı olanının insanlara en faydalı olanlar olduğunu bildirmiştir.⁴⁷⁵

Allah Resûlü "geçimli olma"yı "*ülfet*" kavramıyla ifade etmektedir. Ülfeti oluşturan en belirgin özellik ise sevimli olmaktır. Yine Peygamber, imandan sonra aklın göstereceği en onurlu davranışın insanlar tarafından sevilme ve onları sevmek olduğunu dile getirmiştir.⁴⁷⁶ Güzel ahlakın pratiğe dökülmesi olarak ifade edebileceğimiz yumuşak huy, uzlaşmacı tavır, güler yüz ve hoşgörü, mülayim, cana yakın olma, nazik ve zarif sözler ülfeti sağlayan, kalpleri birbirine yaklaştıran tutum ve davranışlardır. İletişim kanallarını kolaylaştıran ve işler hale getiren bu tutumlar uyuşmazlıkların çözülmesi noktasında kolaylık sağlamaktadır.⁴⁷⁷

Süreklilik arz eden kullanımıyla sosyal ağlar aile olmaktan doğan yükümlülüklerin ihlaline sebebiyet verebilmekte, güvensizlik, geçimsizlik gibi problemlere neden olarak toplumun temel taşı olan ailenin temellerinin sarsılmasına sebep olmaktadır.⁴⁷⁸ Aşırı derecede

⁴⁷¹ Ömer b. Abdîrahmân b. Ömer Ferruh, *el-Üsre fî 'ş-şer' i'l-İslâmî* (İslâm Aile Hukuku), çev. Yusuf Ziya Kavakçı (İstanbul: Sebil Yay., 1994), 149.

⁴⁷² Kaşdibi, *İslâm Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Ale Arabuluculuğu*, 22.

⁴⁷³ en-Nisâ 4/19.

⁴⁷⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 2/334.

⁴⁷⁵ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, nşr. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid (Riyad: 1423/1003), 10/116.

⁴⁷⁶ Bezzâr, *el-Müsne'd* (Medine: 1988/2009), 14/263.

⁴⁷⁷ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 364-365.

⁴⁷⁸ Karaca, "Aileyi Tehdit Eden Yeni Bir Tehlike: Sanal İlişkiler", 140.

sosyal medya kullanımı aile içerisinde mutluluk ve huzurun yok olmasına ve tatsız münakaşalara yol açmaktadır. Eğer önlem alınmazsa bu tür münakaşalar her şeyi yok eden bir yangına dönüşebilmektedir. Bu gibi durumlarda taraflar suçu hep karşı tarafta aramakta ve kendilerinin haklı olduğunu savunmaktadır.⁴⁷⁹ Evli bireylerin internet bağımlılığı ve buna bağlı olarak mahremiyet ihlaline kapı aralayan görselleri uzun vadede ailede oluşturduğu travmalar ve uyuşmazlıklar boşanmaları beraberinde getirmektedir. Şikak boşanma sebebi olurken altında yatan temel nedenlerden biri de bu tür mahremiyet ihlalleridir.⁴⁸⁰

Sanal âlemde kurulan ilişkilerin sebep olduğu tehditler şu başlıklar altında ele alınabilir:

- Bireye yönelik tehditler: Bağımlılık, kötü alışkanlıklar edinme, yanlış ilişkiler kurma, başarı ve bireysel verimde düşüş.
- Aile bütünlüğüne yönelik tehditler: Aileden uzaklaşma, iletişimsizlik, yalnızlaşma, ailenin parçalanması, hayali dünyalar kurma.
- Ailede güven ortamına yönelik tehditler: Aldatılma kaygısı, sanal ihanet ve eşler arası güvensizliğe yol açma.

Çalışmamız açısından bu tehditler doğrultusunda sosyal medyaya bakıldığında artık sıklıkla rastlanılan internet ilişkisi nedeniyle eşinden boşanan karı-koca örneklerini görmek mümkündür. Özellikle gerçek yaşamda mutluluğu ve huzuru bulamayan eşler sanal âlemin oluşturduğu bu risklerle karşı karşıya kalabilmektedir.⁴⁸¹

İnsanlar bilinmezliğin verdiği rahatlıkla sanal âlemde dolaşmakta ve karşı cinsle sınır tanımaz bir şekilde etkileşimde bulunmaktadır. Sosyal medyanın doğası gereği getirilebilecek sınırlamalar ile eşlerden birisi istemediği sürece bir diğerinin hesabına erişememekte bu da eşler arasında türlü münakaşalara neden olmaktadır.⁴⁸² Yapılan araştırmalarda eşlerin sosyal medya kullanmalarının aralarında güven kaybı ve kıskançlığa neden olduğu, yaşanan gerilimlerin aile içerisinde olumsuz etkiler meydana getirdiği saptanmıştır.⁴⁸³ “*Meşru ölçüde kocasını kıskanan kadın Allah yolunda cihad eden gibidir. Ona bir şehit mükâfatı vardır.*”⁴⁸⁴ gibi hadisler güveni sarsacak ve şüpheyi yol açacak davranışlara karşı gösterilen kıskançlığın

⁴⁷⁹ Kahraman, *İslâm Aile Hukuku*, 212.

⁴⁸⁰ Şen, *İslâm Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi*, 263.

⁴⁸¹ Karaca, “Aileyi Tehdit Eden Yeni Bir Tehlike: Sanal İlişkiler”, 140.

⁴⁸² Salih Tiryaki - Melis Karakuş, “Evli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Saha Araştırması”, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi* 26/3 (Ekim 2018), 427.

⁴⁸³ Balyemez, *Sosyal Medyanın Ailenin Sosyalleşme İşlevine Etkisi: Ankara Örneği*, 114-116.

⁴⁸⁴ Ali el-Müttakî el-Hindî, *Kenzu’l- Ummâl* (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l- ‘İlmiyye, 2010), 4/ 4415 (11172).

meşru olduğunu vurgulamaktadır. Ancak kıskançlık nedeniyle ölçüyü aşan ve karşı tarafı yaralayan söz ve davranışlar eşler arasında sevgi ve saygının yok olmasına sebebiyet vermektedir.

Eşlerin mahremiyetlerini başkaları ile paylaşımları ve özel hayatlarını deşifre etmeleri boşanma sebepleri arasında zikredilmektedir.⁴⁸⁵ Evlilik birliğinin devamı ve eşlerin karşılıklı olarak şeref, onur ve haysiyetinin korunması için eşler sanal mecralarda attığı adımlarda karşı tarafa vereceği zararı göz önünde bulundurmamak durumundadır. Nitekim sanal mecralarda gerçekleşen ihlallerin, reel hayattan hiçbir farkı bulunmamaktadır.⁴⁸⁶ Şu hâlde koca evlilik hukukunu ihlal eden karısına gereken hukuki yaptırımları uygulama hakkına sahiptir.⁴⁸⁷ Aynı şekilde kadında eşinin evliliğin kendisine yüklemiş olduğu görev ve sorumlulukları üstlenmekten kaçınan veya kendisine fena muamelede bulunan kocadan boşanmak için mahkemeye başvurabilmektedir.⁴⁸⁸

Sosyal medya platformlarının aşırı kullanımı sonucu meydana gelen sorunlar ve paylaşılan içerikler Medeni kanunda da boşanma kararlarına temel teşkil edebilmektedir. Medeni kanunda boşanma nedenleri 161-166 maddeleri arasında düzenlenmiş,⁴⁸⁹ genel boşanma nedenleri ve özel boşanma nedenleri olarak sınıflandırılmıştır. Genel boşanma nedenleri: Evlilik birliğinin temelden sarsılması (Şiddetli geçimsizlik), anlaşmalı boşanma, ortak hayatın yeniden tesis edilememesi (fiili ayrılık). Özel boşanma nedenleri: Zina, hayata kast ve pek kötü muamele, cürüm ve haysiyetsiz yaşam, terk ve akıl hastalığıdır.⁴⁹⁰ Medenî kanunda boşanma nedenleri ancak belirli başlıklar altında ve sınırlı sayıda belirlenmiş olsa da sosyal medyada aşırı zaman geçirmek ve evlilik birliğinin yüklemiş olduğu sorumlulukların ihmal edilmesi durumunda, genel boşanma sebepleri arasında olan ve TMK 166/1. maddede belirtilen “*evlilik birliğinin temelden sarsılması*” maddesine istinaden boşanma davası açılabilir.⁴⁹¹

Evli bireyler bu mecraların neden olduğu münakaşaları en aza indirebilmek için özel hallerini bu ağlarda ifşa etmemeleri, karşılıklı olarak hassas oldukları hususlara dikkat

⁴⁸⁵ Şen, “İslâm Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi”, 2/264.

⁴⁸⁶ Çekiç, *İslâm Hukukunda Mahremiyet ve Sosyal Medya*, 102.

⁴⁸⁷ en-Nisâ 4/34.

⁴⁸⁸ bkz. dipnot 458.

⁴⁸⁹ Türk Medeni Kanunu (TMK), *Resmi Gazete* 24607 (8 Aralık 2001), Kanun No. 4721, md. 161-166.

⁴⁹⁰ Ahmet Battal, *Boşanma Sebepleri Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Nihai Raporu* (T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008), 30-39.

⁴⁹¹ Özgül, “*Sosyal Paylaşım Sitelerinde Sürekli Zaman Geçirmenin Evlilik Birliğinin Sarsılması Sebebiyle Boşanma Bakımından Değerlendirilmesi*”, 326.

etmeleri, birbirlerinin şeref ve haysiyetini zedeleyecek davranışlardan uzak durmaları ve mahremiyet sınırlarını muhafaza etmeleri elzemdir. Eşler arasındaki ardı arkası kesilmeyen şiddetli çatışmalar sona ermediğinde ise her iki tarafa da vereceği zarar açıktır. Bu nedenle Allah evliliğin maruf ile devamını, mümkün değilse ihsan ile ayrılmayı emretmiştir.⁴⁹²

3.2.4. Sanal Alem Aracılığıyla Sanal Flörtler

Aile birliğinin devamı karşılıklı olarak eşlerin vefa, sadakat, fedakârlık, iffet, muhabbet ve merhamet gibi güzel vasıflara sahip olmalarına bağlıdır. Ailenin parçalanmasına neden olan en büyük tehlike ise eşlerin birbirlerini aldatması nedeniyle güven ve sadakat duygusunun yok olmasıdır.

İnsanlarla kurulan ilişkilerde en temel unsur güven duygusudur. Güveni gösteren davranışlar; doğru söz, ahde vefa, şeffaflık ve açıklıktır. Güveni yok eden ve yeniden tesis edilmesini zorlaştıran tutumlar ise yalan, aldatma, ihanet vb. ahlak dışı tutum ve davranışlardır. Eşler arasında son derece önemli olan güven paha biçilemez bir sermayedir. Bu nedenle evli bireyler karşılıklı olarak bu duyguyu koruyabildikleri oranda yuvalarını muhafaza edebileceklerdir.⁴⁹³

Sosyal medya kullanımı maksadını aşarak mahremiyetin ifşası ile sadakat ve güveni alaşağı etmektedir. Pek çok insan tanımadığı ve bilmediği birini evine almaz ve kapısını herkese açmazken sanal ortamda hiç tanımadığı kimselerle günler hatta geceler boyu sohbet ve muhabbette bir beis görmemektedir. Bu ağlarda sınır tanımayan yetişkin erkek ve kadınlar özgür birer birey olarak nerede, kiminle, ne zaman yazışıp konuşacağına kendisi karar vermekte, ancak bir nikâh ile mübah olabilecek görüşmeler yapabilmektedir. Alışlagelmişin dışında, özden kopma ve yabancılaşma olarak değerlendirilebilecek olan bu görüşmeler toplumda “flört” adı altında kanıksanarak normal ve sıradan bir hale dönüşmeye başlamıştır. Sosyal medya kullanımının artmasına paralel olarak daha da yaygınlaşan ve meşru olmayan bu ilişkilerin neden olduğu aldatmalar ile ortaya çıkan gerilimler yuvaların dağılmasını beraberinde getirmiştir.⁴⁹⁴ Nitekim eşlerin sosyal medyada başkaları ile kurduğu bu sanal ilişkiler yalnızca sosyal medyada duygusal yakınlık olarak kalmamakta, bir müddet sonra buluşma, görüşme, birlikte yaşamaya başlama, eşini terk etme vb. sonuçlarla aileyi geri dönülmez uçurumlara itmiştir.

⁴⁹² el-Bakara 2/229.

⁴⁹³ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 369-371.

⁴⁹⁴ Yıldırım, “Sosyal Medya, Dijital Bağımlılık ve Siber Zorbalık Ekseninde Değişen Aile İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, 1252.

Sanal mecralarda belirsizlik ve esneklik kaynaklı oluşan rahatlık neticesinde “*sanal flört*” ve “*sanal aldatma*” kavramları gündeme gelmiş, eşlerin alternatif yaşamlara şahit olması ve farklı çevrelerden bireylere kolaylıkla ulaşım sağlaması, aldatma dürtüsünü harekete geçirmiş ve sadakatsizlik eğilimi olanlara *sanal ilişki* fırsatları sunmuştur. Sanal ilişki, sanal ortam aracılığı ile kurulan, yüz yüze olmayan, fiziki ve bedensel temasın bulunmadığı ilişki şekli olarak tanımlanabilir. Bu ilişkiler çeşitli araçlar üzerinden gerçekleştirildiği için çok kolay hayali kimlikler oluşturularak yalana dayalı bir dünya inşa edilebilmektedir.⁴⁹⁵ Allah Resûlü’nün “*Aldatan benden değildir*”⁴⁹⁶ hadisi çerçevesinde değerlendirildiğinde fake/sahte hesap üzerinden insanları aldatanların bir nebze de olsa karakterleri üzerinde münafıklık alameti taşıdığı söylenebilir. Bu aldatma alışkanlık haline gelir ve sürekli olarak devam ederse münafıklık karakteristik bir hal alacaktır denilebilir.⁴⁹⁷ Hz. Peygamber kendisine “Ya Resûlallah! İslâm hususunda bana öyle bir şey söyle ki senden sonra onu başkasına sormayayım diyen sahâbîye: “*Allah’a iman ettim de, ve dosdoğru ol!*” cevabını vermiştir.⁴⁹⁸

Bir yerel gazete haberine göre sosyal medyanın aldatmayı kolaylaştırdığı, aldatan tarafın başka şahıslarla tanışmak için sosyal medyayı tercih ettiği ve aldatmaların en çok sosyal medya üzerinden gerçekleştiği haberi yayınlanmıştır.⁴⁹⁹ Ayrıca Türkiye’de Erzurum ve Bursa il Müftülüklerine gelen başvurular doğrultusunda boşanma isteğinde bulunan hanımların boşanma nedenleri arasında en büyük etki %36 ile aldatma olmuştur.⁵⁰⁰ Aldatma geniş kapsamlı bir terim olup bazı araştırmacılar bu kavramı duygusal aldatma ve cinsel aldatma şeklinde ikiye ayırmışlardır. Bunlardan birisi İslâm hukuku’nda zina olarak adlandırılan cinsel aldatma, diğeri ise duygusal aldatma olarak başka biriyle duygusal yakınlaşmadır. İslâmî açıdan her ikisi de ahlakî zafiyettir.⁵⁰¹

TMK 185/3. maddede eşlerin karşılıklı olarak evliliğe sadık kalmak zorunda oldukları belirtilmiş ancak sadakat yükümlülüğünün tarifi yapılmamıştır. Eşler arasındaki sadakat yükümlülüğü herhangi bir sebeple evlilik birliğinin sona ermesine kadar devam etmektedir.

⁴⁹⁵ Karaca, “Aileyi Tehdit Eden Yeni Bir Tehlike: Sanal İlişkiler”, 141.

⁴⁹⁶ Müslim, “İman”, 43.

⁴⁹⁷ Hüseyin Güneş (ed.), *Gençler İçin Sosyal Medya İlmihali* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2021), 44.

⁴⁹⁸ Müslim, “İman”, 13.

⁴⁹⁹ Pusula, “Soayal Medya Yuva Bozuyor” (14 Ocak 2023), 1-3.

⁵⁰⁰ Esmâ Simav Oruç- Abdurrahman Kurt, “Erzurum ve Bursa Müftülüklerine 2005-2008 Yıllarında Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Talebinin Nedenleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 299-325.

⁵⁰¹ Hüseyin Certel, “Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 36 (Aralık 2016), 52.

Sadakatin en mühim görünümü cinsel sadakattir. Ancak bu yükümlülük yalnızca cinsel sadakatle sınırlı olmayıp cinsel ilişki vasfı taşımayan duygusal yakınlaşmalar nedeniyle de ihlal edilebilmektedir. Hatta sadakat yükümlülüğü olarak değerlendirilebilecek bu yakınlaşmalar yalnızca duygusal bir çerçevede de meydana gelebilir. Eşlerden birinin bu yükümlülüğü ihlal etmesi durumunda, aldatılan ve boşanmak isteyen eş TMK'nın 162. ve 163. maddelerinde düzenlenmiş olan ve sadakatsizlik oluşturan davranışın niteliğine göre dava açabilmesi mümkün olmakla birlikte evlilik birliğinin temelden sarsılması adı altında TMK 166. maddede düzenlenmiş olan genel ve nisbî boşanma nedenine dayanarak dava açması da imkân dahilindedir.⁵⁰²

İnternet kaynaklı bir haber kanalında İtalya'da boşanma olaylarının %40 gibi büyük bir oranının, dünya genelinde kullanılan popüler bir sosyal medya mesajlaşma uygulamasının neden olduğu haberi yer almıştır.⁵⁰³ Evli bireylerin bu ortamlar aracılığıyla çeşitli platformlarda sırf hoşça vakit geçirmek adına ahlâkî aşınmalara neden olan karşılıklı sohbetleri, evleri darmadağın eden büyük bir fitneye dönüşmektedir.⁵⁰⁴ Yaratıcının emirleriyle mükellef olan bireyler geçici hazlarla helal-haram dinlemeden bu mecraaya dalarak ahiret hesabını göz ardı etmektedir. Ayette *“Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur gider). Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Ahirette ise (dünyadaki amele göre ya) çetin bir azap ve(ya) Allah'ın mağfiret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldaniş metaından başka bir şey değildir.”*⁵⁰⁵ buyrulmaktadır. Bu aldaniş insanı sonsuz bir felakete sürüklemektedir. Ayette verilen “bitki” örneğinde olduğu gibi insan dünyada sahip olduğu ve kölesi olduğu hazlar yok olup gittiğinde sonsuz hayatı kaybetmenin elemiini duyacaktır. Diğer bir ayette Allah, hazlarını kendisine ilah edinen kimselerin söz dinlemeyeceklerini akıllarını kullanmayacaklarını ve yolca hayvanlardan daha da şaşkın olacaklarını bildirilmektedir.⁵⁰⁶

İslâm yalnızca bedensel hazlarını, geçici heva ve heveslerini, âdi menfaatlerini önceleyerek arzu ve ihtiraslarına uyanların âkıbetlerinin hüsrân olacağı konusunda insanları

⁵⁰² Emel Badur-Gamze Turan Başara, “Aile Hukukunda Sadakat Yükümlülüğü ve İhlalinden Kaynaklanan Manevi Tazminat İstemi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 65/1 (2016), 104-110.

⁵⁰³ En Son Haber, “İtalya'da Boşanmaların % 40'ı WhatsApp Kaynaklı” (Erişim 15 Eylül 2022).

⁵⁰⁴ Çetinkaya, *Kur'an ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*, 345.

⁵⁰⁵ el-Hadîd 57/20

⁵⁰⁶ el-Furkân 25/43-44.

uyarmaktadır.⁵⁰⁷ Âkîbet ise; İnsanların özömsedikleri doğru ya da yanlış inançları ve bu inançlarla irtibatlı olarak gerçekleştirdikleri davranışların sonucuna göre dünya ve ahirette karşılaşacakları neticeyi ifade etmektedir.⁵⁰⁸ Nitekim Kur’ânı Kerim’de farklı isimlerle anılan ahiret, varılacak son yer anlamında “âkîbetü’l-dâr”⁵⁰⁹ ya da “ukbe’l-dâr”⁵¹⁰ olarak zikredilmiştir. Yine Kur’an inkâr eden ve günah işleyen fert ve toplumların aksine Allah’ın dinine sadık kalan mümin kulların âkîbetinin, sonsuz mutluluk yurdu olan cennet olacağına vurgu yapmakta,⁵¹¹ Allah’ın emir ve yasaklarına göre yaşamını dizayn eden ve Allah’a karşı gelmekten sakınan müttaki (takva sahibi) kulların âkîbetlerinin güzel olacağını bildirerek onları sıratı müstakim üzere olmaya teşvik etmektedir.⁵¹²

Bugün artık takva kavramına en çok ihtiyaç duyulan ortam şüphesiz sosyal medyadır. Her türlü sapkınlığın fütursuzca işlendiği bu ortam normal hayattan daha fazla teyakkuz halinde olmayı gerektirmektedir. Bu ortamı maslahat çerçevesinde kullanan mümin haram çukurlarına düşmemek için azami gayret göstererek takva prensibine sınıksız tutunması önemlidir.⁵¹³ Takva insanın Allah’a karşı olan sorumluluğunun bilincinde olması demektir. İnsanı takvalı olmaya yönelten etken ise Allah’a karşı olan bu sorumluluk duygusudur. Allah Resûlü’nün “*Mücahit nefsi ile cihat edendir*”⁵¹⁴ sözü müminin sanal ortamdaki aşırılık ve sınırsızlıklara karşı bir uyarı niteliği taşımaktadır. Zira günlük yaşamda meydana gelen helal ve haram ölçüleri muhakkak ki sosyal medya ortamı içinde geçerlidir.⁵¹⁵

3.2.5. Duvarları Olmayan Evler

Gösteri toplumu artık yeni dünyanın güzergâhıdır. Coğrafi farklılıkları aradan kaldıran bu toplum, gösteri alanı olarak mesafeyi yeniden üretmektedir. Bir nümayiş meydanı olarak internetin sunduğu web sayfaları hem gözetleme hem de gösterme mekânı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu gösteri mekânında büyük bir yer edinen sosyal medya benliğinin yeniden inşa

⁵⁰⁷ Sâd 38/26.

⁵⁰⁸ Abdullah Kahraman vd., “Âkîbet”, *Temel İslâm Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 1/197.

⁵⁰⁹ el-En’âm 6/135.

⁵¹⁰ er-Ra’d 13/22-42.

⁵¹¹ er-Ra’d 13/18-24.

⁵¹² el-A’râf 7/128; Hûd 11/49; Tâhâ 20/132; el-Kasas 28/83.

⁵¹³ Güneş, *Gençler İçin Sosyal Medya İlmihali*, 76-77.

⁵¹⁴ Tirmizî, “Fedâilu’l-cihad”, 2.

⁵¹⁵ Güneş, *Gençler İçin Sosyal Medya İlmihali*, 67.

edildiği, bireysel kimliklerin oluşturulduğu bir sahadır. Onun gösterisinde iş hayatı, siyasal düşünceler, arkadaşlık, aile ilişkileri vb. gösteri malzemeleri yer almaktadır.⁵¹⁶

Sosyal medya araçlarının hayata dahil olmasıyla birlikte sanal âlemin büyümesine kapılan pek çok birey, gidilen mekânlardan dinlenen müziklere, okunulan kitaplardan, hobilerine ve aile bireylerine kadar birçok unsuru herkese açık hale getirerek mahremiyet adına ciddi sorunlara sebebiyet vermektedir. Bir zamanlar iması dahi hoş olmayan mahrem konular artık sosyal medyada aleni olarak görülmeye başlanmıştır. Bu da mahremiyet kodlarında hızlı bir değişime yol açmaktadır.⁵¹⁷

Özel hayat kamu hayatına kıyasla daha gerçekçi, daha üstün ve daha zengin, kamu hayatı ise göstermelik vazifeler alanıdır. Fakat on dokuzuncu yüzyıldan itibaren kamu ve özel hayat dengesi bozulmuş,⁵¹⁸ özel alan kamusal alana açılmıştır. Çağımızda ise teknolojik gelişmelere bağlantılı olarak şeffaflaşan evlerin duvarları, bireyleri ve mahrem alanları yabancı gözlerden ve istenmeyen müdahalelerden koruyamamakta mahrem alanlar kamusal alanda sergilenmektedir. Zira artık akıllı bir telefona sahip olan herkes bir *kameraman* bir *yönetmen* bir *fotoğraf sanatçısı* ve bir *rejisör* gibi çalışmaktadır. Yapılan hiçbir eylem gizli kalmamakta, kendi yaşamının telif hakkının kendi elinde olmasını isteyen insan önceleri istihbaratçıların dahi bin bir zorlukla elde ettikleri bilgileri kendi elleriyle servis etmektedir.⁵¹⁹ Sürekli çekilen ve anlık olarak paylaşılan fotoğraflar, hayatın her alanını kaplayarak olmazsa olmaz bir boyut kazanmaktadır. İnsanlar artık bir yere gittiği için o yeri paylaşmamakta, bilakis paylaşım yapabilmek için o yere gitmektedir. Mutluluğu başka ortamlarda arayan ve gerçek hayatta mutlu olamayan insanlar sosyal ağ paylaşımlarında kendilerini mutlu hissetmek ve öyle göstermek adına tüm mahremiyetlerini yok etmektedir.

Gündelik hayatın ortasına yerleşen sosyal medya ile insanlar *dijital benlikler* tasarlayarak aktif bir şekilde kullanmaktadır. Dijital ortam aracılığıyla oluşturulan *dijital benlikler* insanların kendilerinin meydana getirdiği profillerdir. Bu profiller, gerçeği değiştirmeye ve istenildiği şekilde insanları yanıltma imkân ve teknolojisine sahiptir. Bu da kendi profil sayfasını oluşturan, kendisini istediği şekilde tasarlayan ve betimleyen insanın

⁵¹⁶ Balyemez, "Sosyal Medyanın Ailenin Sosyalleşme İşlevine Etkisi: Ankara Örneği", 114-116.

⁵¹⁷ Mustafa Derviş Dereli, "Gözetim Toplumunda Sosyal Medya Ve Mahremiyetin Dönüşümü", Din Gelenek Ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016) 1/531.

⁵¹⁸ Nurdan Gürbilek, *Vitrinde Yaşamak* (İstanbul: Metis Yayınları, 2001), 59.

⁵¹⁹ Şişman, *Dijital Çağda Müslüman Kalmak*, 97.

göstermek veya gizlemek istediği durumlarla örtülüdür.⁵²⁰ Sanal ortamın belki de en dikkat çeken defosu, kullanıcıların oluşturdukları bu kusursuz kimliklerdir. Kurgusal içeriklerle öne çıkarılan postmodern bireyin *similasyonu*, kodları ve göstergeleridir. İdealize edilmiş olan benlikleri ile yapay dünyada var olan birey, hakikatte ise kendi öz benliğini yok oluş sürecine sokmaktadır. Sosyal medyanın ürettiği bu yeni insan tipi sanal kimliğinin gerçek kimliğini yok etmesinden haz duymakta ve gönüllü olarak razı olmaktadır.⁵²¹

İnsan reel hayatta elde edemediği estetize edilmiş görüntüsü ile kendisini değil olmak istediği kişiliği sanal ortamda servis etmekte ancak bu yolla huzurlu olabileceğini zannetmektedir. Sosyal medya araçları yolu ile kullanılan filtreler sayısızca yenilenen ve en güzeline ulaşmak istenen *photoshop* uygulamaları ve fotoğraf çekimleri ile birey, kendi görüntüsünü kontrol etme imkânını elde ederek, estetize edilmiş en güzel hallerini sosyal medyada paylaşmaktadır.⁵²² Hatta bu durum artık öyle bir hal almıştır ki kişi filtrelerle çektiği kendi görüntüsünü kendisi dahi tanıyamamaktadır. Görselliğin tek ölçüt olarak alındığı sosyal mecralarda, sürekli empoze edilen giyim tarzları ve kusursuz fiziki özellikler ile sunulan rol modeller, insanları fark edilmek ve beğenilmek uğruna kendisi ile hesaplaştığı ve bir türlü istediği sonuca ulaşamayarak mutsuz ve huzursuz hissettiği bir dünya ile baş başa bırakmaktadır.

Günümüzde boşanma nedenleri arasında sayabileceğimiz “özenti” duygusu sosyal mecralar aracılığıyla içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. “Daha güzelim, daha varlıklıyım, daha mutluyum, daha iyisini yapabilirim” yarışları insanları sosyal mecralarda asla ulaşamayacakları sonsuz mutluluk arkasında koşturmaktadır. Dışarıya yansıtılan görüntülerle diğer insanların mutluluğu ile kendisini kıyaslayan bireylerin genel olarak başkalarının beğenilerinde ve yaşam şekillerinde kendini bulmaya ve bu yolla mutlu olmaya çalışan bireylerin sayısı azımsanamayacak bir boyuta ulaşmakta; takipçi sayısının artması, gelen yorum ve beğeniler bireylerin yönlendirilmesinde önemli bir ölçüt halini almaktadır.⁵²³ Herkes tarafından beğenilme arzusunda ve başkaları üzerinde olumlu yönde intiba bırakma çabasında olan insan, hep daha iyi ve üstün taraflarını öne çıkarmaya çalışmakta, kişisel psikolojik problemlere yol açmaktadır.

⁵²⁰ Büşra Kemik, *Sosyal Medyada Fotoğraflarla Mahremiyetin Teşhiri: Instagram’da Şeffaflaşan Beden* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 1.

⁵²¹ Mahmut Akgül, “Simülasyon, Gerçeklik ve Hipergerçeklik Kavramlarından İslâmi Evlilik Sitelerini Okumak”, *Bilimname XLI* 1 (Mayıs 2020), 419.

⁵²² Gürsoy Atar - Gürsoy Ulusoy, “Sosyal Medyada Ördek Sendromu: Instagram Üzerinden Bir Değerlendirme”, 929.

⁵²³ Yıldırım, “Sosyal Medya, Dijital Bağımlılık ve Siber Zorbalık Ekseninde Değişen Aile İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, 1243.

Stanford Üniversitesi'nde yaşamlarımızda “*kişisel yetersizlik*” olmasına rağmen kişilerin hayatlarına dışarıdan bakan insanların hiçbir emek ve çaba göstermeden ulaştıkları başarılı ve mutlu olarak görülmesine “*ördek sendromu*” tanımı yapılmıştır. Nitekim ördekler dışarıdan bakıldığında suyun üzerinde zahmetsizce süzülüyor gibi görünse de suyun altında inanılmaz bir çaba harcamaktadır. Bu sendromun altında yatan psikolojiyi uzmanlar kimsenin kötü yanlarını göstermek istememesi olarak yorumlamaktadır.⁵²⁴

Evliliğinin yalnızca özel ve güzel yanlarını estetize ederek sanal ortamlarda paylaşan bireyler beğeni/like fazla olduğunda kendilerini iyi hissetse de bu haz kısa süreli olmakta hep daha iyisini ve güzelini sunma daha fazla beğenilme arzusu insanın yakasını bırakmamaktadır. Böylece insan hem kendi mutluluğu yakalayamamakta hem de başkalarını “acaba eşi tarafından mutlu edilmeyi bir tek ben mi hak etmiyorum veya eşini mutlu etmeyi bir tek ben mi beceremiyorum” sorgulamasına neden olarak başka hayatları da olumsuz yönde etkilemektedir. Zira o görselle karşılaşan insanlar, kameraya yansıyan görüntüyü verebilmek adına kamera arkasında yaşanan huzursuzluk ve sıkıntıyı görememektedir. İşte bu tutum tam olarak *ördek sendromudur*. Bu sendrom bireyler üzerinde negatif etkiler bırakmaktadır. Nitekim yapılan bir araştırmanın çalışmamızı ilgilendiren maddelerine bakıldığında, katılımcıların yapamadıkları şeyleri başkalarının yaptıklarını gördüklerinde kötü hissetmelerine neden olduğunu belirtmeleri dikkat çekicidir.⁵²⁵

Duvarların yalnızca aile bireyleri için konulup, iletişim ağlarıyla tüm dünyaya açılan odaların bulunduğu modern evleri en iyi tarif eden şu ayettir: “*Allah'tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi!*”⁵²⁶ Ayette geçen “*Örümcek evi*” ifadesi aslında günümüz evlerini en iyi şekilde tanımlamaktadır. Dışarıdan bakıldığında hayranlık uyandıracak biçimde kusursuz tasarlanan ve mükemmel bir mimariyle inşa edilen evlerde iskân eden aile bireyleri, döşenilen elektronik ağlarda kurduğu ilişkilerle yuva özelliğini yitirmiş *ankebut (örümcek)* evlerde yaşamaktadır. Bu bireylerin kendisi içeride ancak ruhu ve kalbi dışarıdadır.⁵²⁷ Evlerin içerisine döşenilen bu ağlar sanki örümceğin ördüğü ağa benzemekte birçok evli birey bu ağlara kapılarak bu ortama yem olmakta geçici hazlar uğruna ebedi cenneti kazanacağı yuvasını darmadağın etmektedir. Zira örümcek de kendisine verilen

⁵²⁴ Özge Gürsoy Atar - Şebnem Gürsoy Ulusoy, “Sosyal Medyada Ördek Sendromu: Instagram Üzerinden Bir Değerlendirme”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/39 (Mart 2020), 929.

⁵²⁵ Gürsoy Atar - Gürsoy Ulusoy, “Sosyal Medyada Ördek Sendromu: Instagram Üzerinden Bir Değerlendirme”, 945.

⁵²⁶ el-Ankebût 29/41.

⁵²⁷ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 240-241.

harika bir sanatla yuvasını örmekte ancak onu dış tehlikelerden korumakta aciz kalmaktadır. Maalesef artık evlerin kapıları kilitli ancak pencereleri ve duvarları kırık dökük durumdadır.

Sosyalleşme pratiğinin yapay profillere kayması, eşler arasında kalması gereken özel hallerin ve aileye dair alanların ifşa edilmesi, aileyi dış ortama açık hale getirmiştir.⁵²⁸ Sosyal ağlarda birey ne giydiğini, ne yediğini, nerede tatil yaptığını, ev içi yaşantısını, aile üyeleri ile geçirdiği özel anlarını profiline aktarmak suretiyle paylaşmaktadır. Evliliğe ilk adımdan itibaren izlenmeye dönüşen aile kurma süreci ve bu süreçte meydana gelen daha lüks ve daha iyisini yapabilme yarışı daha başlamadan evlilik kurumuna zarar vermektedir. Nikâhta aleniyetin sağlanması, mutluluğun paylaşılması için hazırlanan eğlence ve yemek (velime) amacından saptırılarak gösteriş ve rekabete dönüşmüş durumdadır. Sosyal medyada daha mutluyum pozları verebilmek için sarf edilen çaba ve emek, eşleri psikolojik olarak yıpratmakta ve en özel anlarını başkalarına beğendirmeye arzusuyla kendileri yaşayamamaktadır. Yaşadığı her anı sosyal medya takipçilerine ulaştırma ve oradan tescilleme derdine düşen eşler mahremiyet adına büyük sorunlara yol açmakta eşler arasında kalması gereken mahrem anlar saniyeler içerisinde milyonlar tarafından izlenmekte ve binlerce yorum almaktadır.

Eşlerin birbirlerinin elbisesi olduğunu bildiren ayet⁵²⁹ eşlerin birbirlerinin kusurlarını ve hatalarını örtme noktasında değerlendirildiğinde nikâh ile birbirlerine evet diyen erkek ve kadın aile sırlarını ifşa etmeme noktasında birbirlerine karşı sorumlu olduğunu işaret etmektedir. Allah Resûlü kıyamet gününde emanete hıyanetin en kötü derecelerden birine sahip olacak olan kişinin eşi ile birlikte olduktan sonra onun sırrını başkalarına haber veren kimse olacağını belirtmiştir.⁵³⁰ Allah Resûlü'nün emanet olarak ifade ettiği sır, kamusal ve özel alan ayrımının yok olduğu, mahremiyet anlayışının ortadan kalktığı sanal dünyada tüm büyüsunü kaybetmektedir. Aile içerisinde kalması gereken romantik ilişkiler, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde sosyal ağlarda gözler önüne serilmekte, mümin kadının yatak odası mahrem olmayan sosyal medya takipçileri tarafından beğenilmektedir.

Kalbin bedenden ayrıldığı, maddiyatın maneviyat üzerine tahakküm kurduğu, ahlâkî çöküntünün had safhaya ulaşarak tüm değerlerin hiçe sayıldığı sanal ortamda, utanma duygusunun göz ardı edilmesi ve insanların kendilerini gerçek hayattan daha özgür hissetmesi paylaşılan içeriklerin mahrem olması gerektiği fikrini ortadan kaldırmaktadır. Sosyal medyanın bireyi yönlendirmek suretiyle mahrem ve özel olan bilgi ve görsellerin izlenime

⁵²⁸ Balyemez, "Sosyal Medyanın Ailenin Sosyalleşme İşlevine Etkisi: Ankara Örneği", 108.

⁵²⁹ el-Bakara 2/187

⁵³⁰ Müslim, "Nikah", 21.

açılmasına ve ailelerin şeffaf bir şekilde başkaları tarafından denetim altında olmasına sebebiyet vermektedir.⁵³¹ Hâlbuki sürekli görünür bir ortamda bulunmak demek daha fazla denetlenmeyi göz önüne almak demektir ki; aile yapısı itibarıyla görünür olmayı ve sürekli denetlenmeyi kabul etmeyecek bir yapıya sahiptir.

Sosyal medya aileler için evlerin dış ortama açılan pencereleridir. Birey burada faaliyette bulunurken penceresini ne kadar aralaması gerektiğini bilmelidir.

⁵³¹ Balyemez,, "Sosyal Medyanın Ailenin Sosyalleşme İşlevine Etkisi: Ankara Örneği", 114-116.

3.3. DEĞERLENDİRME

İnsanlık varoluşundan bu yana sürekli bir değişim ve dönüşüm halindedir. Tarih boyunca insanlığın yaşamış olduğu en büyük tahavvül(dönüşüm) olarak değerlendirebileceğimiz internetin, zaman ve mekân mefhumlarını ortadan kaldırarak reel hayata dahil olmasıyla birlikte dünya küresel bir köy haline dönüşmüştür. Sosyal medya araçları vasıtasıyla hız kazanan ve tıpkı bir bebeğin anne karnındaki değişimi kadar süratle gerçekleşmekte olan bu gelişmeler doğal olarak toplumsal kurumları da değişime uğratmıştır.

Her geçen gün hayatımızda daha fazla yer edinen sosyal medya araçları, başta iletişim ve haberleşme olmak üzere geniş paylaşım ağıyla her türlü kültür ve medeniyetten insanı büyük bir sosyalleşme paydasında bir araya getirmekte; eğitim, ticaret, turizm, sağlık, spor vb. alanlarda insanlığa birçok fayda sağlamakta; hız ve kolaylık yönüyle hayatın merkezinde yer almaktadır. Bu ağlar üzerinden her geçen gün ilmi çalışmalar yayılmakta, birçok eğitim ve öğretim faaliyetleri yürütülmekte, insanlar uzakta olan akrabalarıyla rahatlıkla iletişim kurmakta, yapılan kampanyalarla ihtiyaç sahiplerine dakikalar içerisinde milyonlarca yardım eli uzanmakta ve birçok ticari faaliyet bu ağlar sayesinde kolaylıkla yürütülebilmektedir.

Sosyal medya yirmi birinci yüzyılın yeni yüzüdür. 2021 yılında 424 milyon yeni kullanıcısı bulunan sosyal medya, son 20 yılda kullanıcı sayısını yaklaşık üç kat artırarak 2022 yılında dünya nüfusunun %58,4'üne ulaşmıştır. Bu rakam günlük bir milyondan fazla yeni kullanıcı yani saniyede on üç yeni kullanıcıya denk gelmektedir. Elbette ki her yeni oluşum gibi onun da olumsuz yönleri, kritik sınırları ve handikapları olacaktır.

Sanal âlemin sosyal baskıdan uzak, rahat hareket edilebilir bir ortam olması ve kullanıcıların ideal benlik oluşturarak istedikleri gibi hareket edebilmelerine olanak sağlaması sanal âlemin cazibesini artırmaktadır. Reel hayatın kurallı ve saklı ilişkilerini transparan bir yapıya büründüren sosyal ağlar utanma duygusunu örseleyerek mahremiyetin özerkliğini elinden almakta onu saklı olmaktan çıkarmaktadır. Artık tüm dünyayı parmak uçlarında hisseden insan bu alanda sınır tanımaz bir şekilde etkileşimde bulunmakta tüm mahrem alanları işgal etmektedir. Kalbin bedenden ayrıldığı, ahlâkî çöküntünün had safhaya eriştiği, maddiyatın maneviyat üzerine tahakküm kurduğu, var olan tüm değerlerin yok sayılarak her türlü ahlaksızlığın fütursuzca işlendiği bu ortam paylaşılan içeriklerin mahrem olması gerektiği fikrini ortadan kaldırmakta, evvelce iması dahi hoş olmayan her şey aleni bir şekilde sergilenerek gözetlenebilen bir hal almaktadır. Dolayısıyla gerek modern, gerek demokratik ve gerekse dinî sistemlerde bir anayasa ilkesi olarak yer alan “*özel hayatın gizliliği*” çağımızda en çok üzerinde durulması gereken konulardan biri haline gelmiştir.

Bugün sosyal ağlarda bilinmezliğin verdiği rahatlıkla teşhir edilen beden görselleri insana verilmiş olan emanet bilincini kaybettirmektedir. Kur’ân ise bedenın baştan çıkaran ve kışkırtan yönünü dikkate alarak fütursuzca sergilenmesini ve sömürölmesini onaylamamakta beden zinetinin ancak bir nikâhla eşlere açılabilceğine vurgu yapmaktadır. “Benim bedenim yalnızca benim tasarrufumda” bakışıyla özel ve kamusal alanın iç içe geçtiğı bu mecralarda gözlerini haramdan sakınması gereken mümin erkek ve hanımların helal-haram demeden bu ağlarda sergilenen görselleri seyretmeleri ve bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bu alanlara içerik üretmeleri mahremiyet sınırları dışında mıdır?

Kendi içeriğini üretme özgürlüğü elde eden bireyler sosyal medyada görölmek ve beğenilmek uğruna gezip gördükleri tüm mekânları –en mahrem yer olan yatak odaları da dahil olmak üzere- gözler önüne sermektedir. Ailenin korunması için sığınak olan meskenlerin bu kadar deşifre edilmesi korunması gereken aileyi de felaketlerin eşiğine sürüklemektedir. İslâm’a göre mesken, müsaade alınmadan girilemeyen kutsal bir mekân olarak, mahremiyetinin ihlal edilmesi bir insan hakkı ihlalidir ki; İslâm Peygamber’i bir kimsenin yatak odası vb. alanlarının gözetlenmesi halinde bu haneyi gözetleyenin gözüne zarar verilirse kısas gerekmeyeceğini belirtmişlerdir. Sosyal medya evlerin dış ortama açılan pencereleridir. Birey bu ortamda etkileşimde bulunurken *sanal penceresini* ne kadar aralaması gerektiğini bilmeli ve başkalarının mahremiyetlerine de saygı göstermelidir.

Mahremiyetin bu kadar alaşağı edilmesinin elbette ki pek çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden bazıları şunlardır: Bireylerin “en mutlu benim”, “ailemle nitelikli zaman geçirmekteyim”, “kusursuz bir yaşama sahibim”, “statü sahibiyim”, “zenginlik ve lüks içerisinde yaşamaktayım”, “okuyorum”, “kültürlüyüm”, “geziyorum”, “sosyal bir yaşama sahibim” deme çabalarıdır. Kendisini evrenin merkezinde hissetme ve beğenilme arzusu kullanıcıların teşhir çıtasını yükseltmektedir.

İnsan fitratında var olan merak duygusu insanı bilmediğı şeyleri öğrenmesi için harekete geçirir. Bu araştırma ile insan faydalı bilgiler öğrenebileceğı gibi Allah’ın hoşnut olmayacağı bir sorgulamaya da muhatap olabilmektedir. Her kullanıcının merakını cezbeden ve rahatlıkla içerik üretilebilen bu sanal ortamda doğru bilgi ile beraber yalan, yanlış ve uydurulmuş bilgilerle karşılaşmak mümkündür. Bu ağlarda hızla yayılan iftira, yalan, hakaret, nefret söylemi “*itibar suikasti*”, “*sanal linç*” gibi manevi şahsiyete yönelik suçlar, ispatı ve takibi zor olması nedeniyle yaygın bir şekilde işlenmekte, insanların şeref ve onurunu zedelemekte ve toplum üzerinde büyük yaralar açmaktadır.

Klasik usûlde İslâm fukahası kendi dönemlerindeki suçlara yönelik yaptırımları ele almış İslâm’ın genel hükümleri çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Bilişim suçları ise

günümüzde ortaya çıkan yeni bir olgu olup, İslâm ceza hukukunda bu suçlar henüz ciddi manada ele alınmış değildir. Ancak İslâm hukukunun dinamik özelliği ve teşrî’ metodu meydana gelen yeni suçlara uygulanabilecek fonksiyona sahiptir. Toplumu derinden etkileyen bu suçlara yönelik çağımız İslâm hukukçularının yapacakları geniş kapsamlı çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Hayatın tüm alanlarını etkisi altına alan sosyal medyadan aileler de nasibini almıştır. Meydana gelen teknolojik gelişmelerle doğrudan bağlantılı olarak toplum yapısına tesir eden sosyal medya faktörü aile müessesesini de yapısal ve işlevsel olarak etkilemekte evlilik kurumu sessiz bir buhran geçirmektedir. Türkiye’de son yirmi yılın boşanma verileri incelendiğinde boşanma trendinin sürekli artış yönünde olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalarda bu artışın nedenlerinin %25’i mahremiyet ihlalleri olduğu görülmüş, kullanımı hızla aratan sosyal medyanın mahremiyet ihlallerine yol açarak, evliliklerin sonlanmasında büyük bir etkisi olduğu saptanmıştır. ABD’de de her üç boşanmadan birinin nedeni sosyal medya bağımlılığı olarak gösterilmiş, İtalya’da boşanmaların büyük bir bölümüne, sosyal paylaşım sitelerinden birinin neden olduğuna dair internet haberi yer almıştır. Ayrıca Türkiye’de bir yerel gazetede “Sosyal Medya Yuva Bozuyor” başlığıyla çiftlerin sosyal medya üzerinden aldatıldığı gerekçesiyle avukatların kapısını çaldığı haberi yayınlanmıştır.

Herkes tarafından beğenilme ve başkaları üzerinde olumlu bir intiba bırakma uğruna evliliğin en güzel ve en özel yanlarını estetize ederek paylaşan bireyler beğeni/like sayısı ile orantılı olarak kendilerini mutlu hissetse de bu haz kısa sürmekte hep daha iyiyi ve güzeli sunma çabaları psikolojik problemlere neden olmaktadır. Böylece insan hem kendisi mutluluğu yakalamamakta hem de “acaba mutlu etmeyi ve mutlu olmayı bir tek ben mi beceremiyorum” sorgulamasına yol açarak diğer yaşamları da olumsuz etkilemektedir. Sosyal medyada evliliğe ilk adımdan itibaren izlenmeye dönüştürülen, daha iyisini ve daha lüksünü yapabilme yarışları, henüz başlamadan evlilik kurumuna zarar vermektedir. “Daha mutluyum” pozları verebilmek için yaşadıklarını başkalarına ulaştırma derdine düşen eşler en özel ve güzel anlarını kendileri yaşayamamaktadır. Eşler arasında kalması gereken en özel haller saniyeler içerisinde sosyal medya takipçileri tarafından izlenmekte yüzlerce yorum almaktadır. Allah Resûlü’nün kıyamette emanete hıyanet edenlerin en aşağısını eşiyle birlikte olduktan sonra onun sırrını başkalarına haber veren kimse olduğunu bildiren hadisi çerçevesinden bakıldığında eşlerin bu tutumu düşündürücüdür.

Nesli korumak ancak aileyi korumakla mümkündür. Fakat ailenin içerisine nüfuz eden sosyal medya, hayasızlık, iffetsizlik, zina, fuhuş vb. ahlak dışı tutum ve davranışları topluma

empoze ederek kültürel bozulmaya neden olmakta boşanma ve aile dağılmalarını normal göstererek ailenin altını adeta bir makine edasıyla oymaktadır.

Boşanma süreçlerinde eşlere sağlıklı karar vermeleri yönünde verilecek destek, ailelerin basit nedenlerle dağılmasını önleme açısından önemlidir. Türkiye’de boşanma süreçlerinde, aileyi destekleyebilecek aile hukukunda mecburi tutulan bir yapılanma olmamakla birlikte *Diyanet İşleri Başkanlığı*’na bağlı yürütülen *Aile ve Dinî Rehberlik Büroları* ve *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı* bünyesinde *Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmetleri* gibi oluşumlar, evlilikte çıkan anlaşmazlıklar ve sorunların çözümünde hassas bir dönemden geçen çiftlerin kararlarını doğru verebilmelerine yardımcı olmakta, kendilerini aşan durumlarda ise aile danışmanı, sosyal hizmet uzmanı, psikiyatrist ve avukat gibi alanında uzman kişilere yönlendirmektedir. Bununla birlikte İslâm’ın boşanma sürecinde uyguladığı aile arabuluculuğu ve hakemlik müessesesinin yeniden oluşturulması ve ailelere bu yönde gereken desteğin verilmesi yuvaların dağılmasını önlemede büyük rol oynayacaktır.

Bugün artık takva kavramının öne çıkarılması gereken ve takvaya en çok ihtiyaç duyulan yer şüphesiz sosyal medyadır. Her türlü sapkınlığın fütursuzca sergilendiği bu mecra gerçek hayattan daha fazla teyakkuz halinde olmayı gerektirmektedir. Mümin bu araçların insanlara empoze etmeye çalıştığı hedonizm, egoizm dünya görüşü, dine yaklaşım tarzı gibi davranış kalıpları yerine “*benim yaşam biçimim bana*” ayet düsturuyla bu ağların büyülü dünyasına kapılmamalıdır. Maslahat çerçevesinde bu sahayı kullanmalı haramlara sapmamak için azami gayret göstermeli ve takva prensibine sınıksız tutunmalıdır. Bu ağların faydalı ve olumlu taraflarından yararlanırken attığı adımlarda Allah’ın sınırını gözetmeli, sorumsuz davranmamalıdır. Reel hayatta olduğu gibi bu mecralarda da atılan her adımın sonucunda ahiret hesabına muhatap olunacağı unutmamalıdır.

SONUÇ

Çağımızın iletişim modeli haline gelen sosyal medya hızla yayılmakta, kısa sürede ulaştığı birçok toplumu etkisi altına almaktadır. Kullanıcılarında sonsuz bir özgürlük hissi uyandıran sanal dünyanın, fikirlerin ve içeriklerin istenildiği şekilde servis edebileceği kadar rahat, hiçbir sorumluluk getirmeyecek kadar da sanal olması bu ortamı vazgeçilmez kılmaktadır. Oluşan bu rahatlık neticesinde kendisini hiç olmadığı kadar özgür hisseden birey bilinmek ve fark edilmek uğruna en özel hallerini ifşa etmekte, mahremiyet adına ciddi sorunlara sebebiyet vermektedir.

Sosyal ağlarla birlikte değişen mahremiyet algısı, önceleri kat kat perdeler arkasında saklanan her şeyi dört duvar arasından çıkararak gözler önüne sermektedir. Sanal olduğu gerekçesiyle kullanıcılar paylaşılan içeriklerin mahrem olması gerektiğini göz ardı etmekte; bedeni, mekânı, bilgiyi alakadar eden ne varsa *sanal vitrinde* sergilenmektedir.

İslâm hukukunun genel gayesi toplumun ve bireyin yararını gözetmek, genel düzeni muhafaza etmek ve sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Bu gaye ile insanoğlunun tüm hakları hukukun koruması altındadır. İslâm'ın öngördüğü mahremiyet anlayışı da bu gayeye yöneliktir. İslâm dini bu mahrem alanları temel kaynaklarında muhafaza altına almış, sınırları belirlemiştir.

Sosyal ağlara İslâmi çerçeveden bakıldığında çağımızın imtihan vesilesi olarak değerlendirebileceğimiz sosyal medyanın sağladığı kolaylıklarla birlikte birçok problemi de beraberinde getirdiği açıktır. Gerçek hayattaki her türlü eylemin gerçekleşmesini mümkün kılan bu araçların bilinçli kullanılmadıkları takdirde İslâm'ın korumayı hedeflediği canı, malı, akli, dini tehdit ettiği, çeşitli ruhsal-zihinsel ve bedensel rahatsızlıklara neden olduğu, tecessüs, yalan, iftira, aldatma gibi toplumu ifsat eden durumlara sebebiyet verdiği, vakit, emek ve iş gücü yönüyle israfa yol açtığı, mahremiyet ihlalleri sebebiyle de boşanmaları tetiklediği saptanmıştır.

İletişim sorunları ve yanlış medya kullanımı günümüz ailelerinin en önemli sorunlarından. Sosyal medya aile içerisinde birlikte geçirilen zamanı daraltarak aile ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Eşlerin klavyenin tuşlarıyla baş başa kaldığı bu ortamda, kendi mahremiyetlerini muhafaza edememeleri ve başkalarının mahremiyetine saygı göstermemeleri eşler arasında uyuşmazlıklara ve yabancılaşmaya neden olmakta, sanal ilişkilere kapı aralamakta, boşanma nedenleri arasında yer alan nüşûz ve şikaka yol açmaktadır.

Modern evlerde duvarlar artık yalnızca aile bireyleri içindir. Kapıları kilitli ancak duvarları şeffaf olan evlerin sığınılacak bir yuva olarak yeniden keşfedilmesine ihtiyaç vardır. Zira eşlerin bedenleri evlerin içerisinde ancak ruhları ve kalpleri başka alemlerdedir. Dışarıdan hayranlıkla dizayn edilen meskenlerde yaşayan bireyler elektronik ağlar üzerinden kurduğu ilişkilerle aile özelliğini kaybetmiş *ankebut evlerde* yaşamaktadır.

İslâm aileye karşı ahlâkî, hukukî, bedenî (cinsel) ve medenî gereklilikleri yerine getirmeyi “hayırlı olmak” vasfıyla nitelemektedir. Bu vasfın kazanılması evlilik birliğinin sağlıklı bir şekilde devamı için önemlidir. Bu nedenle çiftlerin, sosyal medya kullanımında şer’i ölçüyü esas almaları, bu ağların büyüğü dünyasına kapılmamaları, reel hayatta olduğu gibi sosyal medyada da Allah’ın koymuş olduğu hududu korumaları gerekmektedir. Evli bireylerin İslâm’ın öngördüğü şekilde eşlerinin kendilerine birer emanet olduğu bilinciyle hak ve sorumluluk dengesini gözetmeleri, sanal ağların oltasına takılarak birbirlerine karşı görevlerini ihmal etmemeleri elzemdir. Çiftler maddi açıdan evlilikte üstlendiği sorumlulukları yerine getirmekle birlikte manevi olarak da eşini ilgisiz ve sevgisiz bırakmamalıdır. Zira eşinden yeterince ilgi sevgi ve değer göremeyen evli bireyler ilgilenilme, beğenilme ve toplum içerisinde var olma ihtiyacını sosyal medyadan gidermeye çalışmaktadır. Kendisini duygusal olarak sosyal medyada tatmin etmeye çalışan aile bireylerine gereken psikolojik destek verilmeli aileden sorumlu kurum ve kuruluşlar bu tür durumları önleme adına gereken tedbirleri almalıdır.

Bu alanların ailede açtığı yaraların asgari düzeye çekilebilmesi için temyiz çağından başlamak suretiyle “*medya okur-yazarlığı*” dersi artırılmalı; eğitim müfredatına “*sosyal medya ahlakı*”, “*iletişim ve internet etiği*”, gibi dersler eklenmelidir. Evliliğe hazırlık aşamasında olan gençleri evliliğe hazırlayacak ve birbirlerinin hukuku konusunda bilinçlendirecek kurslar düzenlenmeli ve bu vesileyle sosyal medya kullanımı konusunda eşler bilinçlendirilmelidir. Aileye yönelik çalışmalar yürüten bakanlık, kurum ve kuruluşlar eşlerin birlikte katılabilecekleri farklı aktiviteler düzenleyerek ailelerin paylaşım alanlarını artırmaya katkı sağlamalıdır. kullanıcılar aile içerisinde meydana getirdiği sorunları göz önünde bulundurarak bilinçli bir kullanım tercih etmeli; aile içi etkinlikler artırılmalı, birlikte kaliteli zaman geçirilmeli, aile bireyleri arasındaki iletişim güçlendirilerek aile bağları kuvvetlendirilmelidir. “*Sosyal ağlarda mahremiyetin korunması*” üzerine çalıştaylar düzenlenmeli, bu ağlarda mahremiyetin önemine dikkat çekilmelidir. Bazı kurumların yapmış olduğu aile okulu projelerinin yelpazesi genişletilerek bu projede entegre çalışılmak üzere D.İ.B.’na bağlı dinî rehberlik büroları da dahil edilerek konuya geniş yer verilmeli toplum bilinçlendirilmelidir.

Son olarak problemin sosyal medyada değil, onun açmış olduğu sayısız kapılardan hayalî dünyalara şuursuzca kendini bırakan üyelerde aramak gerektiği unutulmamalıdır. Eşlerin, bu ortamların büyüşüne kapılarak geręek hayattan kopuk sahte mutluluklar aramasının beyhude bir çaba olduğunu, huzurun ve geręek sevginin evinin içerisinde saklı bulunduğunu fark etmeleri gerekmektedir.

Sosyal medyada meydana gelen mahremiyet ihlallerinin boşanmalar üzerindeki etkisi gelecek on yıllarda çok daha fazla belirgin hale gelecektir. Bu nedenle sosyal medyanın aileye etkileri üzerine İslâm hukuku araştırmacılarının yapacakları geniş kapsamlı çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin. *el-Ahvalü's-şahsiyye*. Beyrut: Mektebet'ül-İrşâd, 2003.
- Acar, Halil İbrahim. *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*. Erzurum: Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, 2000.
- Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye)*. İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş- Şeybânî. *Müsnedü el-İmâmu Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnâvî – Âdil Mürşid. 50 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421/2001.
- Akbulut, Sedide. *Ailemin Sohbet Günlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Akgül, Mahmut. “Simülasyon, Gerçeklik ve Hipergerçeklik Kavramlarından İslâmi Evlilik Sitelerini Okumak”. *Bilimname XLI* 1 (Mayıs 2020), 413-442. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1112449>
- Akkuş, Dinçer. *İslâm Ceza Hukukunda Bilişim Suçları*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Akpınar, M Raşit. “İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28 (Mart 2017), 493-509. rasitakpinar@gantep.edu.tr.
- Aktaş Özdemir, Melike. *Sosyal Medya Kullanımının Aile İçi İletişime Etkisi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Aktaş, Cihan. “Kadının Toplumsallaşması ve Fitne”. *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 10/4 (1997).
- Alpysbaye, Yergali. *İslâm Aile Hukukunda Eşlerin Nikâh Akdinden Doğan Hak Ve Sorumlulukları (Kazakistan Aile Hukuku İle Karşılaştırmalı Olarak)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Âmidî, Ebu'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Abdu'r-Râzık Afîfî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.
- Atar, Fahrettin. “Nikâh”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Av. Ali Tümbaş. “Aranan: Facebookta Fotoğraf paylaşmak dayaktan daha ağır”. Erişim 28 Ağustos 2022. <https://www.alitumbas.av.tr/facebookta-fotograf-paylasmak-dayaktan-daha-agir-kusur/>
- Aybakan, Bilal. “Zarar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim Ekim 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/zarar>
- Ayengin, Tevhit - Durmaz, Osman. “Sosyal Medyada Verilen Fetvaların Otantikliği”. *I. Uluslararası Yeni Medya Yeni Yaklaşımlar*. ed. Tevhit Ayengin. 1/396-411. Çanakkale: ÇOMÜ Matbaası, 2014.

- Bâbekr, Hasan. *Felsefetü Makâsıdı't-Teşrî fi'l-Fıkhi'l-İslâmî ve Usûlih, Mecelletü' ş-Şerian ve'l-Kânûn*. 1 Cilt. b.y: y.y, 1987.
- Badur, Emel - Turan Başara, Gamze. "Aile Hukukunda Sadakat Yükümlülüğü ve İhlalinden Kaynaklanan Manevi Tazminat İstemi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 65/1 (2016), 101-136. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001807
- Bakkal, Ali. *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm*. PDF: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, Şubat 2007. http://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D179164/2007/2007_BAKKALA.pdf
- Balyemez, Serap. *Sosyal Medyanın Ailenin Sosyalleşme İşlevine Etkisi: Ankara Örneği*. Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Bardakoğlu, Ali. "Ceza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Bardakoğlu, Ali. "Hukuki ve Sosyal Açından Boşanma". *Türk Aile Ansiklopedisi*. İstanbul: 1991),
- Battal, Ahmet. *Boşanma Sebepleri Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Sonuçları Nihai Raporu*. T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008.
- Bauman, Zygmunt - Lyon, David. *Akışkan Gözetim* çev. E. Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Bayar, Mesut. "Neslin Korunması İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4/2 (Aralık 2020). 128-143. ORCID: 0000-0003-0119-7792
- Bayraktutan, Fezade vd. *Aile İçi İlişkiler Açısından İnternet Kullanımı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- BBC NEWS TÜRKÇE. "Aranan: Türkiye'de Sosyal Medya NeKadar ve Nasıl Kullanılıyor?". Erişim 14 Ekim 2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye53259275#:~:text=s%C4%B1rada%20yer%20al%C4%B1yor.,FACEBOOK,fazla%20kullan%C4%B1ld%C4%B1%C4%9F%C4%B1%2010'uncu%20%C3%BClke>. (Erişim 14 Ekim 2022).
- Bekman, Müge. "FOMO (Fear Of Missing Out)". *VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. ed. Mustafa Başaran vd. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Matbaası, 2019.
- Belgesay, Mustafa Reşit. *Kur'ân Hükümleri ve Modern Hukuk*. İstanbul, 1963.
- Benli, Abdullah. "İslâm Hukukunda İnsan Onuru. Kutlu Doğum Haftası "Hz. Peygamber ve İnsan Onuru" Sempozyumu. 1/303-343. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. Basım, 2014.

- Berki, Ali Himmet (ed.). *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye)*. İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.
- Beyhakî, Şu'abü'l-îmân. nşr. Abdülalî Abdülhamîd Hâmîd. Riyad: y.y., 1423/1003.
- Bezzâr. *el-Müsned*. Medine: 1988/2009.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Fıkıh İlmi & İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*. sad. Abdullah Kahraman. İstanbul: Semerkand Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 2. Basım, 2017.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *'Hukukî İslâmiyye ve ıstılahatı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968.
- Biricik vd., Ali Selçuk. *İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- Bostancı, Recep. *Sosyal Medyanın Gelişimi ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Boynukalın, Mehmet. "Suç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 17 Ocak 2023.
- Budak, Hatice. "Sosyal Medya İletişiminde Mahremiyetin Serüveni". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Mart 2018), 146-170. Orcid ID: 0000-0002-9815 9997 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/443981>
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahî'h-i Buhârî*. thk. Mustafa Dîb. el-Buğâ. 7 Cilt. Dimeşk: Daru İbni Kesir, 5. Basım, 1414/1993.
- Büyükbaş, Nazım. "İslâm Ceza Hukukunda Cezalandırma ve Maslahatların Korunması Arasındaki İlişki". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/34 (2013), 144-170. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/219622>
- Câbiri, Muhammed Âbid. *Çağdaş Arap-İslâm Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*, çev. Ali İhsan Pala-Mehmet Şirin Çıkar. Ankara: y.y., 2001.
- Carullah, Musa. *Hatun*. Ankara: Önder Matbaacılık, 1999.
- Certel, Hüseyin. "Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/36 (Aralık 2016), 36-67. http://isamveri.org/pfdrg/G00028/2016_36/2016_36_CERTELH.pdf
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh Tacü'l-Lüğâ*. thk. Ahmed Abdulgafûr Atâr. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melâyin, 1407/1987.
- Cündî, Semîh Abdulvehhab. *Ehemmiyyetü'l-makâsîd fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye*. Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1429/2008.
- Çalık, Nilüfer Sena. *Sosyal Medyaya Dair Fıkhi Hükümler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- *-Çalışkan, Mustafa - Mencik, Yunus. "Değişen Dünyanın Yeni Yüzü: Sosyal Medya".

Çataldaş, İbrahim. *Sosyal Medyanın Bilgi Kirliliği Kapsamında Değerlendirilmesi: 15 Temmuz Örneği*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Çeker, Orhan. *Osmanlı Hukuk-u Aile Kararnâmesi*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 5. Basım, 2017.

Çekiç, Sevdegül - Ayengin, Tevhit. "Sosyal Medyadaki Mahremiyet İhlallerinin Bazı Fikhî Yansımalarına Dair". *Mütefekkir* 8/15 (15 Haziran 2021), 71-93. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.939267>

Çekiç, Sevdegül. *İslâm Hukukunda Mahremiyet ve Sosyal Medya*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çetinkaya, Ömer. *Kur'ân ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*. İzmir: Işık Yayınları, 2011.

Çiçek Kale, Ümmügülsüm. *İslâm Hukukunda Aile İçi Huzursuzluklar ve Çözümü (Diyarbakır Şer'iyye Sicilleri Örneği)*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Çoban, Bahşende. *Sosyal Medya Kullanımı ile Değişen Mahremiyet Algısı: YouTube Üzerine Bir İnceleme*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çolak, Abdullah. *İslâm Ceza Hukuku*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2018.

Değirmenci, Gamze. *Sosyal Medya Kullanan Kadınlarda Sosyal Görünüş Kaygısı ile Psikolojik İyi Oluş İlişkisinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Dereli, Mustafa Derviş. "Gözetim Toplumunda Sosyal Medya Ve Mahremiyetin Dönüşümü". *Din Gelenek Ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd. 1/230-244. Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016.

DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), "Aranan: Koca evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi?" (Erişim Eylül 2022). <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/861/koca-evlilikin-gereklerini-yerine-getirmiyorsa-kadin-bosanma-talebinde-bulunabilir-mi-#:~:text=Evli%20bir%20kad%C4%B1n%2C%20e%C5%9Finin%20evlilikten,ba%C5%9Fvurarak%20evlili%C4%B1n%20ortadan%20kald%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1n%C4%B1%20isteyebilir>

Din İşleri Yüksek Kurulu. "Aranan: Dondurulmuş Sperm ve Embriyonun Kocanın Ölümünden Sonra Kullanılması". Erişim 12 Nisan 2023. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38334/dondurulmus-sperm-veya-embriyonun-kocanın-olumunden-sonra-kullanilmasi#:~:text=5.,a%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan%20da%20mahzur%20te%C5%9Fkil%20etmektedir>

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. *Fetvalar*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2019.

Din İşleri Yüksek Kurulu. “Aranan: Süt Bankaları Caiz midir?”. Erişim 12 Nisan 2023. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/827/sut-bankasindan-alinan-sutle-sut-hisimli-olusur-mu-sut-bankasindaki-sutlerin-karismis-olmasi-hukmu-etkiler-mi>

Din İşleri Yüksek Kurulu. “Aranan: Taşıyıcı Annelik Uygulaması ve Böyle Bir Yolla Doğan Çocuğun Annesi, Nesebi, Mirası, Mahremiyeti ve Velayetinin Dini Hükümü Hakkında”. Erişim 12 Nisan 2023. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/4482/tasiyici-annelik-uygulamasi-ve-boyle-bir-yolla-dogan-cocugun-annesi-nesebi-mirasi-mahremiyeti-ve-velayetinin-dini-hukmu-hakkinda>

Diyanet, “Aranan: Hududullah”. Erişim 12 Şubat 2022. <https://dergi.diyamet.gov.tr/makaledetay.php?ID=2291>

Diyanet Haber. “Diyanete atılan iftira TRT programında ifşa oldu”. *Youtube*. 7 Nisan 2021, 12:00. Erişim 17 Ocak 2023. https://www.google.com/search?q=Diyanete+at%C4%B1lan+iftira+TRT+program%C4%B1nda+if%C5%9Fa+oldu%E2%80%9D&rlz=1C1SQJL_trTR942TR942&oq=Diyanete+at%C4%B1lan+iftira+TRT+program%C4%B1nda+if%C5%9Fa+oldu%E2%80%9D&aqs=chrome..69i57j0i546.1189j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8#fpstate=ive&vld=cid:ea4f0214,vid:V9B0H4CSksA

Diyanet Televizyonu, Diyanet TV. “Telefonunun Değil Eşinin Yüzüne Bak” *YouTube*. 6 Kasım 2019, 18:59: 54. Erişim 24 Ocak 2023. https://www.google.com/search?q=Diyanet+TV%2C+%E2%80%9CTelefonunun+De%C4%9Fil+E%C5%9Finin+Y%C3%BCz%C3%BCne+Bak&rlz=1C1SQJL_trTR942TR942&oq=Diyanet+TV%2C+%E2%80%9CTelefonunun+De%C4%9Fil+E%C5%9Finin+Y%C3%BCz%C3%BCne+Bak&aqs=chrome..69i57.201j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8#fpstate=ive&vld=cid:5921ea2b,vid:zPDX2mXHOB4

Döndüren, Hamdi. “Mesken”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 19 Şubat 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/mesken>

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle İslâm Hukuku Şahıs Aile ve Çözümlü Miras*. Konya: İslâm Hukuku Külliyyatı Yayınları, 1977.

Dönmezer, Sulhi - Erman, Sahir. *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları, 1997.

Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş’as b. İshak b. Beşîr b. Şeddad b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvud*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü’l- Arabiyye, ts.

Ebu Ya’lâ, Muhammed b. Hüseyin b. Ferrâ. *el-Ahkâmu’s-sultâniyye*, thk. M. Hâmid el-Fıkî. Beyrut: y.y., 1983.

- Ebû Zehra Muhammed. *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fî'l-fikhi'l-İslâmî (el-Ukûbe)*. Mısır: Dâru'l-fikri'l-Arabî, ts.
- Ebu Zehra, Muhammed. *Ahvalü 'ş-şahsiyye*. Kahire: Dâru-fikri'l-arabî, 1957.
- Ebu Zehra, Muhammed. *el-Cerîme ve'l-ukûbe fî fikhi'l-İslâmî*. Kahire: Daru'l-fikri'l'Arabî, ts.
- En Son Haber. "Aranan: İtalya'da boşanmaların % 40' WhatsApp kaynaklı". Erişim 15 Eylül 2022. <https://www.ensonhaber.com/teknoloji/italyada-bosanmalarin-yuzde-40i-whatsapp-kaynakli-2015-05-29>
- Erdem, Elif (ed.). *Sosyal Medya Ahlakı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2022.
- Erkut, Abdulkadir. "Zamanı Doğru Değerlendirme Esasları". *Diyanet Aylık Dergi* 372 (Aralık 2021), 28-29.
- Erol, Ayten (ed). *İslâmi İlimlerde Maslahat*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Erturhan, Sabri. "İnsan Onuru Bağlamında İslâm Ceza Hukukuna Genel Bir Bakış". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 21 (2013).
- Eskicioğlu, Osman. *İslâm Hukuku Açısından Hukuk Ve İnsan Hakları*. İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1996.
- Fasi, Allâl. *Makâsidü 'ş-Şeriatî'l-İslâmiyye ve Mekârimuhâ*. b.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 5, 1413/1993.
- Ferruh, Ömer b. Abdirrahmân b. Ömer. *el-Üsre fî 'ş-şer'î'l-İslâmî* (İslâm Aile Hukuku). çev. Yusuf Ziya Kavakçı. İstanbul: Sebil Yayınları, 1994.
- Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*. thk. Muhammed Abdüsselam Abduşşâfi. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *İhyâu ulûmîd'd-dîn*. İstanbul: 1985.
- Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınlar, 1. Basım, 1991.
- Görgülü, Ülfet. "Din İşleri Yüksek Kuruluna Gelen Sorular Bağlamında Mahremiyet Algıları". *Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*. ed.Yavuz Ünal vd. 2/113-127. Ordu: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. 2015.
- Güleç, Vusala. "Family Relations, Social Media, Along With The Collapse". *Electronic Journal of New Media* 2/2 (05 Ocak 2018), 105-120. <https://doi.org/10.17932/IAU.EJNM.25480200.2018.2/2.105-120>
- Günay, Hacı Mehmet. "Nüşuz - TDV İslâm Ansiklopedisi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 11 Nisan 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/nusuz>

- Günay, Hacı Mehmet. “Tağrîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2022). <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tagrir>
- Gündoğar, Hamdi. “Müslüman Kimliğine Yönelen İki Tehdit: Deizm ve Sekülerizm”. *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal* 4/2 (Aralık 2020), 245-257. <http://doi.org/10.46595/jad.817254>
- Güneş, Hüseyin (ed.). *Gençler İçin Sosyal Medya İlmihali*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Gürbilek, Nurdan. *Vitrinde Yaşamak*. İstanbul: Metis Yayınları, 2001.
- Gürbüz, Ayşe Gül. *Dünü ve Bugünüyle İslâm’da Mahremiyet*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Gürsoy Atar, Özge - Gürsoy Ulusoy, Şebnem. “Sosyal Medyada Ördek Sendromu: Instagram Üzerinden Bir Değerlendirme”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/39 (Mart 2020), 925-951. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1183521>
- Habergetiren, Ömer Faruk. “İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Mayıs 2019), 150-169. Orcid ID: 0000-0001-9304-6726
- Harâitî. *Mekârîmü’l-ahlak ve Me’âlîhâ*. nşr. Eymen Abdülcâbir el-Buhayrî. Kahire: y.y., 1419/1999
- Hasan Çiftçi. *Dijitalleşen Dünyada Yeni Medya*. y.y.: Iksad Publications, 2019.
- Hindî, Ali el-Müttakî. *Kenzu’l- Ummâl*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l- İlmiyye, 3. Basım, 2010. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1395469>
- Hürriyet. “Aranan: internet bağımlıları”. Erişim 28 Mayıs 2022. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/internet-bagimlilari-39119781>
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce*. nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâu’l-Kütübî’l-Arabiyye, ts .
- İbn Manzûr, Ebu Fadl Celaluddin Muhammed b. Mükrim. *Lisânü’l-Arab*. Beyrut: Dâr Sâdır, 1997.
- İbnü’l Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdulvâhid. *Fethu’l-kadîr li’l- ‘âcizi’l-fakîr*. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiye, 2003.
- İhlas Haber Ajans. “Her Beş Evlilikten Birisi Boşanmayla Sonuçlanıyor”. *YouTube*. 17 Ocak 2020. Erişim 27 Ocak 2023. [https://www.google.com/search?q=%C4%B0hlas+Haber+Ajans%C4%B1,+%E2%80%99Her+Be%C5%9F+Evlilikten+Birisi+Bo%C5%9Fanmayla+S+onu%C3%A7lan%C4%B1yor%E2%80%9D,+YouTube+\(&rlz=1C1SQJL_t_rTR942TR942&sxsrf=AJOqlzVcBRr2dL5VjpS85qIuOtru4MGzvw:1674838417893&source=lnms&tbm=vid&sa=X&ved=2ahUKEwjloNGnm-j8AhXRQfEDHS4rBZ0Q_AUoAXoECAEQAw&biw=1008&bih=656&dpr=1#fpstate=ive&vld=cid:103102d6,vid:0Io7Z_Gtc0o](https://www.google.com/search?q=%C4%B0hlas+Haber+Ajans%C4%B1,+%E2%80%99Her+Be%C5%9F+Evlilikten+Birisi+Bo%C5%9Fanmayla+S+onu%C3%A7lan%C4%B1yor%E2%80%9D,+YouTube+(&rlz=1C1SQJL_t_rTR942TR942&sxsrf=AJOqlzVcBRr2dL5VjpS85qIuOtru4MGzvw:1674838417893&source=lnms&tbm=vid&sa=X&ved=2ahUKEwjloNGnm-j8AhXRQfEDHS4rBZ0Q_AUoAXoECAEQAw&biw=1008&bih=656&dpr=1#fpstate=ive&vld=cid:103102d6,vid:0Io7Z_Gtc0o)

- İn Yardım. “Aranan: Linkledİn Nedir ve Linkledİni Nasıl Kullanabilirim?”. Erişim 14 Ekim 2022. <https://www.linkedin.com/help/linkedin/answer/a552402/linkedin-nedir-ve-linkedin-i-nas-l-kullanabilirim-?lang=tr>
- İsfahânî, Hüseyin Muhammed. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. X. Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1968.
- Kahraman, Abdullah vd. “Aile”. *Temel İslâm Ansiklopedisi*. ed. Tuncay Başoğlu. 1/171-183. İstanbul: İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 4. Basım, 2020.
- Kahraman, Abdullah vd. “Âkıbet”. *Temel İslâm Ansiklopedisi*. ed. Tuncay Başoğlu. 1/197-198. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 4. Basım, 2020.
- Kahraman, Abdullah vd. “Hak”. *Temel İslâm Ansiklopedisi*. ed. Tuncay Başoğlu. 3/257-264. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 4. Basım, 2020.
- Kahraman, Abdullah vd. “Hudûdullah”. *Temel İslâm Ansiklopedisi*. ed. Tuncay Başoğlu. 4/22-23. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 4. Basım, 2020.
- Kahraman, Abdullah vd. “İrz ve Namus”. *Temel İslâm Ansiklopedisi*. ed. Tuncay Başoğlu. 4/84-86. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 4. Basım, 2020.
- Kahraman, Abdullah vd. “İftira”. *Temel İslâm Ansiklopedisi*. ed. Tuncay Başoğlu. 4/256-258. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 4. Basım, 2020.
- Kahraman, Abdullah vd. “Kul Hakkı”. *Temel İslâm Ansiklopedisi*. ed. Tuncay Başoğlu. 5/227-229. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 4. Basım, 2020.
- Kahraman, Abdullah vd. “Makasidü’ş-Şeria”. *Temel İslâm Ansiklopedisi*. ed. Tuncay Başoğlu. 5/335-337 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslâm Araştırmaları Merkezi, 4. Basım, 2020.
- Kahraman, Abdullah. “Mahremiyetin Tanımı ve Sınırları”. *Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*. ed. Yavuz Ünal vd. 1/29-52. Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016.
- Kahraman, Hüseyin (ed.). *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 21. Basım, 2019.
- Kahraman, Hüseyin (ed.). *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2019.
- Kakırman Yıldız, Asiye. “Sosyal Paylaşım Sitelerinin Dijital Yerlilerin Bilgi Edinme ve Mahremiyet Anlayışına Etkisi”. *Bilgi Dünyası* 13/2 (3Ekim 2012), 529-542. <https://doi.org/10.15612/BD.2012.155>

- Karaca, Mehmet. "Aileyi Tehdit Eden Yeni Bir Tehlike: Sanal İlişkiler". *e-Journal of New World Sciences Academy* 2/3 (01 Nisan 2007), 131-143. <https://doi.org/10.12739/10.12739>
- Karagöz, İsmail. "Diyanet Dergi | Diyanet - Aylık Dergi - Aile - Çocuk - İlmi Dergi - Bülten". Erişim 12 Şubat 2022. <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=2291>
- Karagöz, İsmail. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Karaman, Hayrettin. *İslâm'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Nesriyat, Eramat, 506 71 25, 1994.
- Karaman, Hayrettin. *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.
- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 9. Basım, 2014.
- Kâsânî, Alaeddin Ebu bekir b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâiü's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Kaşdibi, Ahmet. *İslâm Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Ale Arabuluculuğu*. Karabük: Karabük Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Kemik, Büşra. *Sosyal Medyada Fotoğraflarla Mahremiyetin Teşhiri: Instagram'da Şeffaflaşan Beden*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Kentel Ferhat vd. "Sosyal Paylaşım Siteleri Soruşturması. Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi, 2011. <https://www.uhim.org/Uploads/GenelDosya/sosyal-paylasim-siteleri-sorusturmasi-2723-d.pdf>
- Kılıçoğlu, Ahmet. Şeref Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırılarından Hukuksal Sorumluluk. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982.
- Koç, Mehmet. "Osmanlı Ceza Hukukunda Hile (Aldatma-Dolandırıcılık) Suçları ve Cezaları". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (26 Haziran 2019), 119-139. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/744740>
- Koçak, Muhsin. "Gurre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 4 Kasım 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/gurre>
- Korkmaz, İlhan. "Faceboob ve Mahremiyet: Görmek ve Gözetle(n)mek". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (Ekim 2012), 107-124.
- Koşmaz, Mukadder Hasgöl. *Sosyal Medyanın (Dijital Kültür) Aile İlişkileri Üzerine Etkisi*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Köse, Saffet. "Hile" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim: 11.01.2023). <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/hile>

- Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2017.
- Kur'an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*. 4 Cilt. y.y.: Lübnan/Beyrut, ts.
- LinkedIn. "Aranan: LinkedIn". (Erişim 14 Ekim 2022). <https://about.linkedin.com/tr-tr?lr=1i>
- Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî el-Medenî. *el-Muvatta*. Thk. Abdülvehhâb Abdüllatif. y.y.: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 2. Basım, ts.
- Martı, Huriye vd. *Sorularla Mahremiyet Bilinci*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2020.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb. *Kitabu ahkâmi's-sultaniye ve'lvelâyâtü'd-dîniyye*. Kahire: Daru'l-hadis, ts.
- Merğınani, Şeyhü'l-İslâm Burhanüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir. *İslâm Fıkhı El-Hidaye Tercemesi*. çev. Ahmet Mevlânî. 4. Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1992.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *Kitâbu'l-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010.
- Milliyet. "Aranan: Twitter Nedir, Nasıl Kullanılır? Twitter Ne İşe Yarar?". Erişim Ekim 2022. <https://www.milliyet.com.tr/egitim/twitter-nedir-nasil-kullanilir-twitter-ne-ise-yarar-6462736>
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kureysî en-Nisaburî. *Sahîh-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şerikâhu, 1474/1900.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. 8 Cilt. Hasan Muhammed el-Mes'ûdî. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1. Basım. 1930/1348.
- "Nesl", *el-Mevsû'atü'l-fikhîyye*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1409/1989. 40/260. 1985.
- Osmanlıca Türkçe Sözlük, "Aranan: Mahremiyet". Erişim 28 Mayıs 2022. <https://www.osmanlicaturkce.com/?k=mahremiyet&t=%40%40%40>
[https://www.google.com/search?q=%C4%B0hlas+Haber+Ajans%C4%B1,+%E2%80%9CHer+Be%C5%9F+Evlilikten+Birisi+Bo%C5%9Fanmayla+Sonu%C3%A7lan%C4%B1yor%E2%80%9D,+YouTube+\(&rlz=1C1SQJL_t_rTR942TR942&sxsrf=AJOqlzVcBRr2dL5VjpS85qJuOtru4MGzvw:1674838417893&source=lnms&tbm=vid&sa=X&ved=2ahUKEwjloNGnm-j8AhXRQfEDHS4rBZ0Q_AUoAXoECAEQAw&biw=1008&bih=656&dpr=1#fpstate=ive&vld=cid:103102d6,vid:0Io7Z_Gtc0o](https://www.google.com/search?q=%C4%B0hlas+Haber+Ajans%C4%B1,+%E2%80%9CHer+Be%C5%9F+Evlilikten+Birisi+Bo%C5%9Fanmayla+Sonu%C3%A7lan%C4%B1yor%E2%80%9D,+YouTube+(&rlz=1C1SQJL_t_rTR942TR942&sxsrf=AJOqlzVcBRr2dL5VjpS85qJuOtru4MGzvw:1674838417893&source=lnms&tbm=vid&sa=X&ved=2ahUKEwjloNGnm-j8AhXRQfEDHS4rBZ0Q_AUoAXoECAEQAw&biw=1008&bih=656&dpr=1#fpstate=ive&vld=cid:103102d6,vid:0Io7Z_Gtc0o)
- Öğüt, Sâlim. "Mahrem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Şubat 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/mahrem>

- Özafşar, Mehmet Emin vd. *Hadislerle İslâm*. 7 Cilt. İzmir: T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, 4. Basım, 2020.
- Özgül, Mehmet Emin. “Sosyal Paylaşım Sitelerinde Sürekli Zaman Geçirmenin Evlilik Birliğinin Sarsılması Sebebiyle Boşanma Bakımından Değerlendirilmesi”. *Selcuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 30/1 (Şubat 2022), 325-370. <https://doi.org/10.15337/suhfd.1054597>
- Pusula. “Sosyal Medya Yuva Bozuyor” (14 Ocak 2023), 1-3. <http://www.gazetepusula.net>
- Ramazanoğlu, Hasan Lütfi (ed.). *Osmanlı’dan Cumhuriyete İslâm Düşüncesinde Arayışlar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *el-Mahsûl fî ilmi usûli’l-fıkıh*. thk. Tâhâ Câbir el-Alvânî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1997.
- Recro Digital Marketing. “Aranan: Türkiye ve Dünyada Sosyal Medya Kullanımı”. Erişim 28 Mayıs 2022. <https://recrodigital.com/dijital-2021-raporunda-turkiye-ve-dunyada-internet-ve-sosyal-medya-kullanimi-karsilastirmasi-ocak-2021/>
- Recro Digital Marketing. “Aranan: Türkiye’de ve Dünyada Sosyal Medya Kullanımı”. Erişim 28 Mayıs 2022. <https://recrodigital.com/dunyada-ve-turkiyede-internet-sosyal-medya-kullanimi-2022/>
- Sabri Erturhan. “İnsan Onuru Bağlamında İslâm Ceza Hukukuna Genel Bir Bakış”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 21 (2013), 185-214.
- Safvetüt-tefasir-Tefsirlerin Özü*. Çev. Muhammed Ali es-Sâbûnî. İstanbul: Ensar Neşriyat, 10. Basım, 2020.
- Selbi, Muhammed Mustafa. *Ahkamü’l-Üsreti fî’l-İslâm*. Beyrut, y.y., 1983.
- Semare, Muhammed. *Ahkamu ve Eseru’z-Zevciyyeti*. Amman: y.y., 2002.
- Semerkandî, Ebu Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim. *Tenbihu’l-Gafilîn*. thk. Yusuf Ali Bedevî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbni Kesir, 2000.
- Sepetçi, Nurten. *Sosyal Medyada Mahremiyet Algısının Çöküşü: Instagram Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü’l-eimme. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Mısır: Matbaatü’s-saâde, b.y., ts.
- Serahsî, Şemsü’l-eimme Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed. *Mebsut 1000 Yılın İslâm Fıkıhı Temel Eseri Deliller ve Hükümler*, çev. Mustafa Cevat Akşit. 30 Cilt. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2011.
- Simav Oruç, Esmâ - Kurt, Abdurrahman. “Erzurum ve Bursa Müftülüklerine 2005-2008 Yıllarında Gelen Sorular ışığında Kadınların Boşanma Talebinin Nedenleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 299-325. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/143692>

- Subkî, Tacuddin. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1991.
- Sümer Hukuk Bürosu. “Aranan: Sosyal Medyanın Boşanmalar Üzerindeki Etkisi”. Erişim 28 Mayıs 2022. <https://www.cerensumer.av.tr/sosyal-medyanin-bosanma-davalari-uzerindeki-etkisi>
- Sürü, Dilara. *Sosyal Medya Kullanımının Psiko-Eğitiminin Kişiler Üzerine Etkisinin İncelenmesi*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Şaban, Zeküiddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 34. Basım, 2020.
- Şafak, Ali. “Erş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 4 Kasım 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ers>
- Şafiî, Ebü'l-Fida, İmâmüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımeşkî. *Tefsîrü'l-Kur-ân'il-Azîm*. Beyrut: y.y. 1969.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî. *el-Muvafakat fî usûli's-şerîa*. çev. Mehmed Erdoğan. 4 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 6. Basım, 2020.
- Şeltût, Mahmut. *el-İslâm 'akideten ve şerî'aten*. Kahire: y.y., 1964.
- Şen, Yusuf. "İslâm Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi" *Din Gelenek Ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*. ed. Yavuz Ünal vd. 2/249-268. Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016.
- Şentürk, Mustafa. "Kur'ân'da Beden Mahremiyetini İfade Eden Kavramlar", *Din Gelenek Ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd. 1/101-115. Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016
- Şirbînî, Şemsuddin Muhammed ibn Muhammed el-Hatîb eş-Şâfî. *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc*. 5 Cilt. Şam: Daru'l-Feyhâi, 2009.
- Şişman, Nazife. *Dijital Çağda Müslüman Kalmak*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Taberî, Cami'u'l-beyân. nşr. Ahmed M. Şâkir. Kahire: y.y., 1420/2000.
- Tâhir İbn Aşur, Muhammed. *İslâm Hukuk Felsefesi Gâye Problemi*. çev. Mehmet Erdoğan - Vecdi Akyüz. İstanbul: Rağbet yayınları, 4. Basım, 2013.
- Tahir İbn Aşur, Muhammed. *Makâsıdü's-Şerîati'l-İslâmiyye*.
- Taşdelen, Erkan. *İslâm Hukukunda Kişinin Bedeni Üzerindeki Tasarrufları*. Bartın: Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- TCK, Türk Ceza Kanunu (Kanun No. 5237). *Resmi Gazete* 25611 (12 Ekim 2004). Erişim 17 Ocak 2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm>
- Tekin, Abdulkadir. “İslâm Ceza Hukukunda Tâbî, Tekmîlî ve Ta'zîr Nitelikli Manevî Ceza Türleri”. *Amasya İlahiyat Dergisi* 14 (Haziran 2020), 99-139.

Tekno Destek. “Aranan: MySpace Nedir Nasıl Kullanılır?”, Erişim 14 Ekim 2022

<https://teknodestek.com.tr/myspace-nedir-nasil-kullanilir/>

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Câmi’u’l-kebir*. 6 Cilt. Beyrut: Daru’l Garbi’l- İslâmî, 1996.

Tiryaki, Salih - Karakuş, Melis. “Evli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Saha Araştırması”. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi* 26/3 (Ekim 2018), 422-443.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1505412>

TMK, Türk Medeni Kanunu. (Kanun No. 4721). *Resmi Gazete* 24607 (8 Aralık 2001). Erişim 27 Ocak 2023.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm>

Topbaş, Pamuk Nursen. “Kurum Olan Evliliğin Araca Dönüşmesi: Evlilik Kavramının İçeriksel Değişimine İlişkin Bir Analiz”. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi* 6 (2020), 89-100.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1240965>

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. “Aranan: Evlenme ve Boşanma İstatistikleri”. Erişim 27 Ocak 2023.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Boşanma-İstatistikleri-2021-45568#:~:text=Evlenen%20%C3%A7iftlerin%20say%C4%B1s%C4%B1%202020%20y%C4%B1%C4%B1nda,binde%206%2C68%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.&text=Bo%C5%9Fanan%20%C3%A7iftlerin%20say%C4%B1s%C4%B1%202020%20y%C4%B1%C4%B1nda,y%C4%B1%C4%B1nda%20174%20bin%2085%20oldu>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Aranan: Evlenme ve Boşanma İstatistikleri”. Erişim 28 Mayıs 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Boşanma-İstatistikleri-2021-45568&dil=1>

Udeh, Abdülkadir. *et-Teşrîul-cinâi’l-İslâmî mukarenen bi’l-kanûni’l-vad’i*. Beyrut: Müessesetü’r-risâle, ts.

Ulusal, Şemsettin. “Kadın Erkek İlişkilerine Dair Bazı Fetvaların Evrensellik-Yerellik Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı*. ed. Yunus Keleş. Ankara: Özyurt Matbaacılık, 2018.

Vikipedi. “Aranan: Telegram nedir?”. Erişim 9 Şubat 2023.
[https://tr.wikipedia.org/wiki/Telegram_\(yaz%C4%B1%C4%B1m\)#](https://tr.wikipedia.org/wiki/Telegram_(yaz%C4%B1%C4%B1m)#)

Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 10. Basım, 2015.

Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 25. Basım, 2021.

- Yaran, Rahmi. “Cüveyni Öncesi Makasid/Maslahat Söylemi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (Ocak 2005), 93-124.
- Yavuz, Sefer. “Sosyal Medya Kullanım Amaçları Üzerine Bir İnceleme: İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği”. *Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZIFDER]*, 17/17 (2020), 99-132.
- Yeni Şafak. “Aranan: Sosyal Medya Boşanma Nedeni Oldu Yeni Şafak”. Erişim 28 Mayıs 2022. <https://www.yenisafak.com/gundem/sosyal-medya-bosanma-nedeni-oldu-3402344>
- Yıldırım, İrfan. “Sosyal Medya, Dijital Bağımlılık ve Siber Zorbalık Ekseninde Değişen Aile İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/5 (12 Mayıs 2021), 1247-1258. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1621453>
- Yılmaz, Ömer. “Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ulus Anayasalarında ‘Din ve Vicdan Özgürlüğü’”. *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/11 (2007), 299-315. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/221615>
- Yüksel, Hakan. “Sosyal Medya Ortamında Mahremiyet Sorunu: Facebook ve WhatsApp Platformları”. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi* 7 (2021), 86-108. E-ISSN: 2667-727X
- Zeydan, Abdülkerîm. *el- Cami Fi'l Fıkhi'l-İslâmi'l-Mufassal*. Beyrut-Lübnan: Resaleh Yayıncılık, 4. Basım, 1433.
- Zeydan, Abdülkerîm. *el-Mufassal fi ahkâmi'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim fi ş-şeriatı'lİslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhu'l İslâmiyye ve Edilletühüh*. Dımeşk: Daru'l-Fikr, 33. Basım, 1433/2012.
- Zuhayli, Vehbe. *en-Nazâriyyâtu'd-damân*. Dımeşk: y.y., 1982.
- Zygmunt Bauman-David Lyon. *Akışkan Gözetim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- WaS,[We are Social](#). “Aranan: 2022 Türkiye’de Sosyal Medya Kullanım Verileri”. Erişim 18 Ekim 2022.[We Are Social 2022 Türkiye Sosyal Medya Kullanımı Verileri - Recro Digital](#)
- WaS,[We are Social](#). “Aranan: 2022 Türkiye’de Sosyal Medya Kullanım Verileri”. Erişim 18 Ekim 2022.[We Are Social 2022 Türkiye Sosyal Medya Kullanımı Verileri - Recro Digital](#)

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Rukiye Karadeli

Uyruğu : T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri :

Telefon :

e-mail :

	Eğitim	
Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	08.06.2019
Lise	Erzurum Anadolu İmam Hatip Lisesi	01.06.2015

İş Deneyimleri

Yıl	Kurum	Görev
2018	Kelkit İlçe Müftülüğü/Gümüşhane	K.K.Ö.
2019	Palandöken İlçe Müftülüğü/Erzurum	K.K.Ö.

Sahip Olduğu Belgeler

Belge	Kurum	Tarih
Hafızlık Belgesi	DİB	06.08.1996

Yabancı Dil

Arapça